

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2021 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn

Japanisk hagekunst i Norge: Hvordan har japansk inspirerte hager i Norge ivaretatt autentisiteten?

Japanese garden art in Norway: How have
Japanese inspired gardens in Norway kept
the authenticity?

Cecilia Alexandra Segovia

Master i landskapsarkitektur

Japanisk hagekunst i Norge:

Hvordan har japansk inspirerte hager i
Norge ivaretatt autenticiteten?

Bibliotekside

Tittel:

Japansk hagekunst i Norge: Hvordan har japansk inspirerte hager i Norge ivare tatt autenticiteten?

Title:

Japanese garden art in Norway: How have Japanese inspired gardens in Norway kept the authenticity?

Forfatter:

Cecilia Alexandra Segovia

Veileder:

Annegreth Dietze-Schirdewahn
Fakultet for landskap og samfunn

Format:

A4, stående
Oppgaven anbefales å leses i tosidevisning digitalt

Sidetall:

340 sider

Nøkkelord:

Landskapsarkitektur, Norge, Japan, japansk hage, japansk hagekunst, japansk inspirert hage, kulturell eksport, analyse, hageanalyse, autenticitet, Botanisk hage i Bergen, Drammens Museum, Diakonhjemmet sykehus, Odontologibygget

Keywords:

Landscape architecture, Norway, Japan, Japanese gardens, Japanese garden art, Japanese inspired gardens, cultural export, analysis, garden analysis, authenticity, Bergen botanical garden, the Drammen Museum, Diakonhjemmet hospital in Oslo, the Odontology building in Bergen

Forord

Denne oppgaven markerer slutten på utdannelsen min i landskapsarkitektur ved NMBU: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Oppgaven har vært en lang og svært krevende prosess, men jeg kom endelig i mål.

Fascinasjonen for asiatiske kulturer har tatt en stor del av livet mitt, helt siden jeg var liten, og har utviklet seg til en stor beundring av den japanske kulturen og levemåten. Gjennom studiet mitt i landskapsarkitektur har jeg alltid hatt dette i bakhodet, og prøvd å integrere japanske plantearter i prosjektene jeg har utarbeidet, uten at jeg helt har forstått intensjonen, symbolikken eller den kulturelle betydningen.

Ved valg av tema falt jeg raskt på tematikken japanske hager, i og med at jeg følte et behov for å lære mer om hagene. Formuleringen av oppgaven gikk gjennom flere faser, og jeg endre opp med japanske hager i Norge i og med at jeg ville finne ut av hvordan og hvorfor de var anlagt her. Jeg fikk muligheten til å utforske en større del av landskapsarkitektur-studiet som jeg ikke hadde mye kunnskap om fra før.

Aller først vil jeg takke veilederen min, Annegreth Dietze-Schirdewahn, for utrolig god oppfølging, faglig bistand og støttende samtaler, i tillegg til tålmodighet. Jeg vil også takke Karsten Jørgensen for hjelp med start av oppgaven, litteratur og tanker om problemstillingen.

Befaringen i og kunnskapen om anlegget i Diakonhjemmet sykehus hadde ikke blitt like optimalt uten samtaler med rådgiver i kommunikasjonsavdelingen i Diakonhjemmet sykehus, Gunn Spikkeland. I tillegg hadde jeg en god og utfyllende samtale med hagedesigner og anleggsgartner ved Hole Hagesenter, Åsmund Bergwitz, om både Drammens Museum og Diakonhjemmet sykehus, i tillegg til hans arbeid med japansk inspirerte hager i Norge.

Videre vil jeg takke Ida og Maria for husly, transport og selskap da jeg besøkte Botanisk hage i Bergen og Odontologibygget. Dette var mitt første besøk i Bergen, og de viste meg rundt og tok meg godt imot. Jeg vil også takke Christine og Sunniva for utrolig god støtte og samtaler i slutfasen av oppgaven, i tillegg til at de tilbød seg å lese gjennom oppgaven og komme med kritikk.

Til slutt vil jeg gi en stor takk til foreldrene mine som alltid har vært der for meg gjennom hele studiet, og gitt meg mye støtte og motivasjon til å fullføre graden. Uten de hadde jeg ikke klart det. Spesielt vil jeg takke mamma som fikk meg interessert i hager og planter helt siden jeg var liten, og tok meg med på møter og befaringer med Elverum hagelag i ung alder. I tillegg var hun med meg på befaring i Drammens Museum. Jeg vil også takke kattene mine Selma, Simba og Lily for støtte og kjærlige stunder som har hjulpet meg i å stresse ned under studiene. Jeg hadde ikke vært her foruten dem.

22. 12. 21, Oslo Cecilia Alexandra Segovia

Sammendrag

Siden slutten av 1800-tallet har japanske hager som et kulturelt fenomen blitt eksportert over hele verden og blitt bygget i land som ligger langt fra opprinnelsesstedet. Eksporten av japanske hager i omverden har satt problemer med tanke på autenticitet og tilpassing i forhold til de lokale klimaene og kulturene. Likevel har dette ikke vært til hindring for å anlegge slike hager, også her i Norge.

En litteraturstudie innen Japans historie og hagekunst, og introduksjon av japanske plantearter i Norge setter et grunnlag for arbeidet med analysene av de fire case-områdene. Analysen er utarbeidet ved hjelp av Erik Mørstads *Visuell Analyse* (2000) og det som har blitt lært av analysearbeid gjennom studiet. Målet med denne metoden er å forstå et kunstverk i et historisk perspektiv og analysere anlegget ut fra kontekst- og formanalyse.

Hovedproblemstilling er: *Hvordan har japansk inspirerte hager i Norge ivaretatt autenticiteten?*

Oppgaven fokuserer på fire case-områder i Norge som har brukt japanske prinsipper og elementer slik at de sammen former en japansk inspirert hage. Anleggene som er valgt er Botanisk hage i Bergen, Drammens Museum, Diakonhjemmet sykehus i Oslo og Odontologibygget i Bergen. Basert på analysene har hagene blitt undersøkt etter de tradisjonelle japanske hagetypene og den historiske konteksten, for å finne ut om hagene er tilpasset det norske klimaet, og om autenticiteten ivaretas.

Resultatene fra analysen viser at hagene har svært ulik tilnærming til den japanske hagekunsten, ettersom de er anlagt av fagfolk med ulik bakgrunn. De er også anlagt i ulike sammenhenger, Botanisk hage i Bergen er en offentlig hage for formidling av kunnskap, Drammens Museum og Odontologibygget er anlagt som et kunstverk, mens Diakonhjemmet sykehus utelukkende er en observasjonshage i tilknytning til en helseinstitusjon.

Det er vist at det er mulig å anlegge autentiske japansk inspirerte hager i Norge med tanke på de klimatiske likhetene mellom landene, men kulturene er svært forskjellige fra hverandre. Symbolikken og intensjonene kan mistolkes på grunn av manglende kunnskap om japanske hager og deres historikk. Det gir likevel et utgangspunkt for fremtidige anleggelses av slike hager i Norge, i og med japanske hager sjelden begrenser seg i forhold til størrelse på arealet.

Denne oppgaven er et bidrag til å forstå japansk hagekunst i norsk kontekst, og kan brukes som grunnlag til å anlegge nye japansk inspirerte hager i Norge.

Abstract

Since the last part of the 19th century Japanese gardens as a cultural phenomenon, have been exported through the whole world, and been built in countries that differs far from the origin country. The export of Japanese gardens in the world has been problematic in counts of authenticity and how to adapt them to the local climates and cultures. Nevertheless, this has not been an obstacle to create such gardens, also here in Norway.

A literature study in the history of Japan, Japanese garden art, and the introduction of Japanese plant species in Norway sets the foundation of the analysis of the four case gardens. The analysis is developed with good help from Erik Mørstads Visuell Analyse (2000), together with what I have learned of working with analysis during the whole study in landscape architecture. The goal with this method is to understand a work of art in a historical perspective and analyze the garden based on an analysis in context and form.

The research question is: *How have Japanese inspired gardens in Norway kept the authenticity?*

The thesis focuses on four case gardens in Norway that has used Japanese principles and elements in such a way that they together form a Japanese inspired garden. The gardens that are chosen are Bergen botanical garden, the Drammen Museum, Diakonhjemmet hospital in Oslo and the Odontology building in Bergen. Based on the analysis the gardens have been studied after the traditional Japanese garden types and the historical context, to see if the gardens are adapted to the Norwegian climate, and if the authenticity has been kept.

The result from the analysis shows that the gardens have different approaches to the Japanese garden art, since the gardens are created by professionals with different backgrounds. They are also created in different contexts, Bergen botanical garden is a public garden that focuses on conveying knowledge, the Drammen Museum and the Odontology building in Bergen are created as a work of art, while Diakonhjemmet hospital in Oslo exclusively is an observation garden in a health institution.

It is shown that it is possible to create and build authentic Japanese inspired gardens in Norway considering the similarities in the climates, but the cultures differ from each other. The symbolism and the intentions can be misinterpreted because the lack of knowledge of Japanese gardens and their history. Nevertheless, it gives a base for future creations of such gardens in Norway, since Japanese gardens rarely are restricted based on the size of the given area.

This thesis is a contribute to understand Japanese garden art in a Norwegian context, and can be used as a foundation to create new Japanese inspired gardens in Norway.

Innholdsfortegnelse

5	Forord
6	Sammendrag
7	Abstract
10	Del 1: Innledning
12	1.1 Bakgrunn
12	1.2 Problemstilling og mål
13	1.3 Metode og struktur
14	1.4 Oppgaveavgrensing
16	Del 2: Teori
18	2.1 Japans historie
18	2.1.1 Bakgrunn
21	2.1.2 Historie
34	2.1.3 Religion og åndelighet
40	2.2 Japansk hagekunst
41	2.2.1 Bakgrunn
60	2.2.2 Estetikk og design-prinsipper
65	2.2.3 Dam- og øyhagen- <i>Chisen-shoyū-teien</i>
70	2.2.4 Tørrhagen - <i>Kare-sansui</i>
74	2.2.5 Tehagen - <i>Roji</i>
80	2.2.6 Gårdsromshagen - <i>Tsubo-niwa</i>
88	2.3 Elementer i en japansk hage
88	2.3.1 Vegetasjon
96	2.3.2 Steiner
102	2.3.3 Vann
108	2.3.4 Sand og grus
110	2.3.5 Stier og tråkkestener
114	2.3.6 Broer
116	2.3.7 Steinlykter
120	2.3.8 Pergola
121	2.3.9 Gjerder, skjermer og portaler
124	2.3.10 Lånte utsikter - <i>shakkei</i>
126	2.4 Introduksjon av japanske plantearter i Norge
126	2.4.1 Bakgrunn
127	2.4.2 Stauder
136	2.4.3 Vintergrønne busker og trær
142	2.4.4 Løvfellende busker og trær

150	Del 3: Analyse
152	3.1 Botanisk hage i Bergen
153	3.1.1 Bakgrunn
171	3.1.2 Elementer
193	3.1.3 Komposisjon
194	3.2 Drammens museum
195	3.2.1 Bakgrunn
212	3.2.2 Elementer
227	3.2.3 Komposisjon
232	3.3 Diakonhjemmet sykehus
233	3.3.1 Bakgrunn
242	3.3.2 Elementer
251	3.3.3 Komposisjon
254	3.4 Odontologibygget
255	3.4.1 Bakgrunn
266	3.4.2 Elementer
269	3.4.3 Komposisjon
270	Del 4: Drøfting
272	4.1 Botanisk hage i Bergen
274	4.2 Drammens Museum
276	4.3 Diakonhjemmet sykehus
279	4.4 Odontologibygget
281	4.5 Diplomatiske forhold
281	4.6 Avslutning
282	Del 5: Konklusjon
286	Etterord
288	Litteraturliste
293	Figurliste
318	Vedlegg
319	1: Planteliste Botanisk hage i Bergen
330	2: Planteliste Drammens museum
331	3: Planteliste Diakonhjemmet sykehus
332	4: Skjeme for analyse av japansk inspirerte hager
333	5: Spørsmålsskjema for visuell analyse

Del 1: Innledning

1.1 Bakgrunn

Japanske hagekunst er et stort felt innenfor landskapsarkitektur-studiet som jeg ikke hadde mye kunnskap om fra før. De er noe eget, og noe totalt ulikt fra den europeiske hagekunsten med alle de forskjellige stilene og periodene. Jeg ønsket å forstå disse hagene bedre, samt deres historiske opphav.

Japansk kultur har blitt svært populært verden rundt siste tiårene, og jeg ønsket å undersøke deres påvirkning i den norske kulturen, da i hagekunst. Derfor falt jeg på japansk hagekunst i Norge, der jeg undersøker autenticiteten til japansk inspirerte hager. Det har blitt skrevet et par masteroppgaver i Norge om japansk hagekunst, men ingen har analysert japansk inspirerte hager i Norge, noe jeg ville endre på.

1.2 Problemstilling og mål

Den overordnede problemstillingen for denne oppgaven er:

Hvordan har japansk inspirerte hager i Norge ivaretatt autenticiteten?

I tillegg har jeg formulert underproblemstillinger som kan være med på å underbygge hovedproblemstillingen:

Hvordan har anleggene blitt tilpasset den norske kulturen og klimaforholdene?

Hvilke faktorer gjør at anleggene beholder autenticiteten?

Målet er å komme frem til en forståelse om japansk hagekunst i Norge, hvorfor det brukes og hvordan. Denne oppgaven håper jeg kan skape økt bevissthet rundt japanske hager, og gjøre at flere lar seg inspirere til å lage flere slike hager i Norge.

1.3 Metode og struktur

Metodene som brukes i denne oppgaven er litteraturstudie og analyse. Litteraturstudiet innen Japans historie og japansk hagekunst gir et viktig grunnlag for videre analysearbeid av case-områdene.

Oppgaven er strukturert med en bred teoridel som går inn på Japans historie, religion, japansk hagekunst, elementer i en japansk hage og introduksjon av japanske plantearter i Norge. Deretter analyseres hvert anlegg hver for seg, og ender med drøfting og konklusjon.

Litteraturen som blir brukt i teori-delen varierer fra norsk i Arne Kallands Japans historie (2005) som ga meg et nyttig grunnlag for den japanske historien, i tillegg til engelsk litteratur om japanske hager, der noen har blitt oversatt fra japansk. Sentrale begreper og japanske navn blir forklart underveis i teksten.

Analyse-delen er basert på Erik Mørstads Visuell Analyse (2000) som gir et kunsthistorisk perspektiv på hvordan man skal tolke hagen. Hagen blir dermed sett på som et kunstverk gjennom viktige spørsmål innen anvendelse, følelser, materialer, komposisjon, romlighet, form, farge, symbolikk og motiv. Spørsmålene han stiller har hjulpet meg til å forme egne spørsmål som kan svare på mer konkrete aspekter ved analyse av en hage. Et skjema med sentrale japanske elementer og prinsipper har blitt brukt for å gi et inntrykk av helheten. Dette ligger vedlagt oppgaven.

Det ble gjort en befaring til hvert område sommeren og høsten 2021 uten forkunnskaper om områdene. Jeg har valgt å legge til en seksjon med førsteinntrykk under hver analyse for å kunne se om nettopp førsteinntrykkene jeg hadde svarte opp til resten av analysen jeg gjorde senere. Det var også viktig med et innblikk i hvordan noen uten bakgrunnskunnskap om japanske hager opplever hagen.

Bildene brukt i oppgaven er hentet inn fra litteraturen somer brukt, og andre nettsider som kunne bidra med illustrasjoner til teksten. Mange av bildene i analysen er tatt av forfatteren.

1.4 Oppgaveavgrensning

Oppgaven avgrenser seg ved å se på japansk inspirerte hager i Norge. Jeg vil i hovedsak fokusere på japansk hagekunst, symbolikk og intensjoner, hvordan det kommer frem i japansk inspirerte hager i Norge, og om autenticiteten blir ivaretatt.

Valg av anlegg har blitt gjort på bakgrunn av litteratur, søk etter japanske hager i Norge, samt forslag fra veileder. Jeg var først innom et par anlegg som hadde noen få elementer fra den japanske hagekunsten, men gikk bort fra dette i og med at jeg ville analysere anlegg som blir sett på som en helhetlig japansk inspirert hage.

Den japanske hagen ved Galleri Åkern i Kongsberg og et anlegg i gårdsrommet til LINK arkitektur i Oslo med japansk inspirerte elementer ble valgt bort til fordel for Botanisk hage i Bergen, Drammens Museum, Diakonhjemmet sykehus i Oslo og Odontologibygget i Bergen. Jeg hadde vært på befaring av de fire nevnte anleggene før jeg rakk å besøke de to andre, og innså at jeg hadde nok grunnlag til oppgaven.

Del 2: Teori

2.1 Japans historie

2.1.1 Bakgrunn

Japan består i dag av 126 millioner innbyggere, og har verdens nest største økonomiske makt. Etter 2. verdenskrig reiste landet seg og ble på mange måter verdens mest suksessrike land. Japan var allerede en stormakt før verdenskrigene, og var et av de få ikke-europeiske landene som ikke ble kolonisert, men som selv koloniserte. I dag har Japan en stor påvirkningskraft i hele verden, blant annet gjennom japansk kultur og språk (Kalland, 2005, s. 11). De fleste i dag eier sitt eget japansk-produserte produkt, og har mest sannsynlig spist sushi.

Sett i et geologisk perspektiv er Japan et ungt land på noen få millioner år og ligger innenfor The Ring of Fire, som er et vulkansk aktivt belte rundt Stillehavet. På grunn av dette er landet ofte utsatt for vulkanutbrudd og voldsomme jordskjelv (Japans geografi, 2021). Det siste største jordskjelvet skjedde ved Tohoku i 2011, med en styrke på 9,0 på Richters skala. Jordskjelvet utløste en tsunamibølge som til og med traff Sør-Amerika, men de aller fleste husker nok den kjernefysiske nedsmeltingen på kjernekraftverket i Fukushima (Hofstad & Rosvold, 2021).

Japan består av fire store øyer (Hokkaido, Honshu, Shikoku og Kyushu), øygruppene Ryukyu (Okinawa) og Ogasawara (Bonin), i tillegg til en rekke andre små øyer langs kysten. Hokkaido i nord er preget av et temperert klima med kalde og snørike vintre, mens Okinawa i sør har et subtropisk klima (Kalland, 2005, s. 12).

Landskapet er like fjellrikt som Norge, og Fuji – det mest symbolske fjellet i Japan – er det høyeste med sine 3776 meter over havet. I motsetning til fjellene i Norge, er ikke de japanske fjellene erodert ned av istiden, og derfor består de av skarpe og bratte fjell som ofte brukes som motiv i japanske kunstformer. Fjellene har blitt erodert av vær og vind, og er ofte utsatt for ras. Det har dermed ført til lite bebyggelse langs fjellsidene, men har skapt fruktbart slettelandskap langs elvene. Om lag 15% av landarealet er dyrkingsarealer, mens 66% er skoglandskap (Kalland, 2005, s. 13).

2.1.1.1:

Kart over Japan med
navngitte øyer

De rike topografiske og klimatiske forholdene har gitt utgangspunkt for et rikt plante- og dyreliv, men også for menneskets vel og ve. Mangfoldet har blitt ytterligere stimulert av klimatiske svingninger som har flyttet grensene for hver naturtype. Platetektonikken har ført til at landet tidvis har vært knyttet til det euro-asiatiske kontinentet og har bidratt til at nye arter har fått innpass. I dag finnes det mer enn 17 000 plantearter, 140 arter av pattedyr og 450 fuglearter (Kalland, 2005, s. 13). Et variert kystlandskap med klipper og sandstrender gir grunnlag for et stort mangfold av marine arter. Hele Japans landskap har skapt svært gode levevilkår for jegere og sankere. Det milde klimaet og den rikelige nedbøren har også gitt grunnlag til risdyrking (Kalland, 2005, s. 14).

I dag er landet bundet sammen av lange tuneller og broer av både veier og jernbane. Tidligere foregikk mye av trafikken med båt, men det åpne Stillehavet var farlig, så det var kun mulig å reise i innlandshavet mellom hovedøyene. Det var slik den japanske staten vokste frem for 1500 år siden (Kalland, 2005, s. 14).

Frem til 1870-årene var Japan delt inn i 69 provinser (*kuni*) fordelt på 9 regioner. Provinsene ble så omstrukturert til 47 prefekturer (*ken*), inkludert Hokkaido og Okinawa. Hvert prefektur er delt inn i distrikter (*gun* og *kori*). Kommunene som finnes i dag er et resultat av en rekke sammenslåinger siden 1880-årene, og er delt inn i tre: *shi* (bykommuner med mer enn titusen innbyggere), *mura* (landkommuner opp til noen få tusen innbyggere) og *machi* (mellomting mellom *shi* og *mura*) (Kalland, 2005, s. 14 og 15).

Den største delen av befolkningen er bebodd på en smal stripe fra Tokyo i nordøst til Fukuoka i sørvest. Det er her vi finner de største millionbyene, med unntak av Sapporo i Hokkaido og Sendai i Honshu. Resten av Japan, unntatt Hokkaido, er preget av fraflytning (Kalland, 2005, s. 15).

2.1.2 Historie

Det er vanlig å dele inn Japans historie inn i fire store epoker: *Kodai* (oldtiden), *Chusei* (middelalderen), *Kinsei* (tidlig-moderne periode) og *Kindai* (moderne periode) som alle igjen er inndelt i mindre epoker (Kalland, 2005, s. 17). Periodene reflekterer overgangene innenfor jordbrukshistorikken, og militære og keiserlige styrer. I oldtiden gikk jordbruket fra å være en lokal fellesressurs til å bli statseiendom med betaling av skatter. Etter andre verdenskrig ble jordreformen endret slik at bøndene ble selveiere igjen. Gjennom alle epokene har ideer fra utlandet blitt tilpasset og i de siste 150 årene har Japan både importert fremmede ideer, men også eksportert mye av kulturen sin rundt om i verden (Kalland, 2005, s. 19 og 20).

2.1.2.1:
Oshiro, Himeji-palasset i Hyogo Prefecture. Malt av Toshi Yoshida (1911-1995)

Tidslinje

Årstall	Frem til ca. 10 000 fvt.	10 000 evt - 300 fvt.	300 fvt. - 300 evt.	300 - 538	538-710	710 - 794	794 - 1185
Epoker	<i>Kodai</i> (oldtiden)	<i>Kodai</i> (oldtiden)	<i>Kodai</i> (oldtiden)	<i>Kodai</i> (oldtiden)	<i>Kodai</i> (oldtiden)	<i>Kodai</i> (oldtiden)	<i>Kodai</i> (oldtiden)
Japansk tidsperiode	Eldre steinalder	<i>Jomon</i> (yngre steinalder)	<i>Yayoi</i> (bronse-/jernalder)	<i>Kofun</i> (Yamato)	<i>Asuka</i> (Yamato)	<i>Nara</i>	<i>Heian</i>
Historiske hendelser i Japan				Konfusianismen blir introdusert	Buddhismen innført fra Korea, taoismen introdusert fra Kina, <i>ikebana</i> oppstår i 560		Kyoto blir hovedstad i 794, <i>Sakuteiki</i> blir skrevet
Hager i Japan		Forløperen til hager				Kinesisk hagekunst blir introdusert	Dam- og øyhager
Hager i Norge og resten av verden		Stonehenge, Mesopotamia, pyramidene i Egypt	Antikken, romerske hager		Klosterhager i utlandet, kinesiske hager		Middelalderhager i Spania, Dronning Ragnhilds hage
Historiske hendelser i resten av verden		Jordbruk oppstår	Første bøker om planter og botanikk	Kultivering av kaffebønner			

1185 -1333	1333 - 1573	1573 - 1573	1603 - 1868	1868 - 1912	1912 - 1926	1926 - 1989	1989 -
<i>Chusei</i> (middelalderen)	<i>Chusei</i> (middelalderen)	<i>Kinsei</i> (tidlig-moderne periode)	<i>Kinsei</i> (tidlig-moderne periode)	<i>Kindai</i> (moderne periode)	<i>Kindai</i> (moderne periode)	<i>Kindai</i> (moderne periode)	<i>Kindai</i> (moderne periode)
<i>Kamakura</i>	<i>Muromachi</i>	<i>Azuchi-Mo-moyama</i>	<i>Edo</i>	<i>Meiji</i>	<i>Taisho</i>	<i>Showa</i>	<i>Heisei</i>
Zen-buddhismen og neo-konfusianismen blir introdusert	Kristendommen blir introdusert	Utviklingen av teseremoni	Thunberg ankommer Japan i 1775, Siebold ankommer Japan i 1823, kristendom blir forbudt	Japan åpner grensene for omverden, Edo (Tokyo) blir hovedstad		Andre verdenskrig	
Tørrhager	Tørrhager, dam- og øyhager, mosehager (<i>Kokidera</i>), <i>Ryoan-ji</i> 1490, <i>Daisen-in</i> 1513	Tehager og dam- og øyhager	Tehager, dam- og øyhager og gårdsromhager	Tidlig moderne hager og parker, vestlig inspirasjon	Moderne hager og parker	Moderne hager og parker	Moderne hager og parker
Vatikanhagen, klosterhager i Norge	Renessansehager i Italia, Alhambra i Spania, Machu Piccu i Peru		Barokkhager i Frankrike, landskapshager i England, Versailles, Kew Royal Botanical Gardens (1730) Lancelot "Capability" Brown (1716-1802)	Offentlige parker	Den første utdanningen innen landskapsarkitektur	Funksjonalistiske hager	
Den mongolske invasjonen av Kina	Svartedauden, boktrykkerkunsten, Christopher Columbus (arter fra Amerika introdusert i Europa)		Taj Mahal (1654), Linné - Fundamenta Botanica (1736), Darwin (1731-1802), den industrielle revolusjon		Første verdenskrig	Andre verdenskrig	

2.1.2.2:
Tidslinje. Utarbeidet ved hjelp fra litteraturen brukt i oppgaven

Oldtiden - Kodai (frem til 1185 evt.)

De gamle krønikerne *Kojiki* og *Nihon Shoki* fra begynnelsen av 700-tallet forteller at solgudinnen sendte sin sønnesønn *Ninigi* til jorden for å underlegge seg Japan. Ifølge krønikerne var *Ninigis* barnebarn *Jimmu* den første japanske keiseren, og hans tid startet 11. februar 660 fvt. Japans befolkning var på knappe 100 000 innbyggere på denne tiden, og bestod for det meste av jegere, sankere og fiskere som bodde i små, selvstyrte landsbyer (Kalland, 2005, s. 23).

Forhistorien til Japan er preget av landets plassering i forhold til det euro-asiatiske kontinentet. Etter istiden mistet landet forbindelsen til fastlandet, og Japan ble liggende lenge uten påvirkning av utviklingen i Kina. Gjennom hele steinalderen bestod Japan av jegere, sankere og fiskere, og overgangen mellom den eldre og yngre steinalder (*jomon*) defineres med keramikk- og pottemakerteknologien. De 12-13 000 år gamle japanske potteskårene skal være blant de eldste som er funnet i verden (Kalland, 2005, s. 23).

For ca. 2400 år siden tok innvandrere med seg ny teknologi fra den koreanske halvøyen. Risdyrking og bruk av bronse og jern ble de neste 2-300 årene spredt til de største øyene, unntatt Hokkaido, samtidig som befolkningen økte sterkt. Høvdingdømmer ble skapt, og rundt 240 evt. kunne kinesiske kilder vise til at mange japanske småstater som hadde vært i krig med hverandre, nå hadde gått inn i en føderasjon under ledelse av dronning *Himiko* i Yamatai (Kalland, 2005, s. 23).

Japans eldre jernalder (400 fvt – 300 evt.) – *yayoi* – rommer mange kontroversielle spørsmål av stor betydning for japanernes identitet. Spørsmål om hvor stor innvandringen var, om japanerne er mest genetisk relatert til innvandrere, eller til *jomon*-befolkningen, og hvor *Himikos* hovedsete Yamatai lå. Disse spørsmålene er viktige for å forstå samlingsprosessen, som stort sett var fullført mot slutten av 500-tallet (Kalland, 2005, s. 23 og 24).

Japans forhistorie regnes frem til og med 600 evt. ettersom kildene fra den tiden hovedsakelig stammer fra arkeologi. På 600-tallet ble skrivekunsten fremmet, og man fikk tilgang på skriftlige japanske kilder. Da Japan ble bygget opp i samme tidsperiode, stod både Kina og Korea som modeller for samfunnsutviklingen, og innvandringen fra Korea fortsatte (Kalland, 2005, s. 24).

Årene fra 700-1100 evt. fremstår som Japans klassiske periode, styrt av aristokratene i hovedsetene Nara (710-784) og Heian (Kyoto) (784-1185). Disse fire århundrene har etterlatt seg rik litteratur, blant annet historiske krøniker, geografiske beskrivelser, religiøse tekster, romaner, dagbøker, diktsamlinger, og mange uvurderlige byggverk og kunstskatter (Kalland, 2005, s. 24).

2.1.2.3:
*Todai-tempelet i
Nara. Konstruert mel-
lom 745-752 evt.*

Middelalderen -Chusei (1185-1600 evt.)

Kulturen som blomstret på 1000-tallet var begrenset til den aristokratiske eliten som stort sett holdt til i hovedstaden, og som så ned på provinsene og folk med lavere rang. Administrasjonen utnyttet å skaffe personlig rikdom. Mer av rismarkene ble unndratt offentlig beskatning og lagt under aristokratenes og templenes beskyttelse. Dette skapte muligheter for profesjonelle soldater (samuraier) i distriktene, og de fikk mye av ansvaret til å opprettholde lov og orden, både på godsene og i hovedstaden generelt (Kalland, 2005, s. 103).

Gempei-krigen (1180-1185) endte med et nytt sett av militære institusjoner – *shogunat* – som ble etablert i tillegg til de eksisterende sivile, aristokratiske institusjonene i Kyoto. Under Kamakura-shogunatet (1192-1333) fikk Japan et dobbeltsidig styre, der den sivile administrasjonen i Kyoto samarbeidet med den militære administrasjonen i Kamakura (Kalland, 2005, s. 103).

Under Ashikaga-shogunatet (1338-1573) gikk den reelle makten til de militære, og makten til keiseren og hans hoff ble redusert til det ubetydelige. Kvinnenes posisjon i samfunnet sank også (Kalland, 2005, s. 103).

Aristokratiet hadde sitt preg på Heian-perioden (794-1185), og samuraiene preget middelalderen (*chusei*). Endringene ble betydelige både politisk, økonomisk, sosialt og kulturelt, og Japan var et helt annet land på slutten av 1500-tallet. Krigføringen på 1100-tallet bestod av noen få hundre mann, og på slutten av 1500-tallet bestod det av opptil 250 000 soldater, mobilisert av Toyotomi Hideyoshi. Landet ble svært fragmentert politisk sett, og særlig var perioden med Ashikaga-shogunatet preget av uro og krig (Kalland, 2005, s. 103 og 104).

Etter en lang periode med borgerkrig, ble makten på slutten av 1500-tallet samlet til noen få, og rundt år 1560 begynte den endelige samlingen av Japan som en nasjon. Denne prosessen markerer overgangen til den tidlig-moderne perioden (*kinsei*) (Kalland, 2005, s. 104).

Det var jevn økonomisk vekst, til tross for krigene, og folketallet som siden Nara-perioden hadde stagnert, økte i middelalderen fra 7 millioner til 12-18 millioner. Landsbyene fikk tilbake sin politiske og økonomiske betydning, og bønder, håndverkere og handelsmenn ble mer synlige.

Dette skapte stor vekst i jordbruk, håndverk og intern handel (Kalland, 2005, s. 104).

Kontakten med Kina brakte nye kulturelle impulser, spesielt innen religion og estetikk. Mellom 1200- og 1300-tallet gjennomgikk buddhismen en reformasjon, der ulike doktriner skapte grunnlag for sekter som etter hvert ble organisert på et nasjonalt nivå. Buddhismen ble samtidig popularisert gjennom den frelsesorienterte amidaismen. Zen-buddhismen ble populær blant samuraiene der de skapte ulike uttrykksformer innen arkitektur, hagekunst, teseremonier og blomsterarrangementer (*ikebana*). Den kulturelle kreativiteten i middelalderen ble preget av samuraienes verden og har etterlatt seg rik litteratur, blant annet historiske krøniker, geografiske beskrivelser, religiøse tekster, romaner, dagbøker, diktsamlinger og mange uvuderlige byggverk og kunstsatter (Kalland, 2005, s. 104).

2.1.2.4:
"Birds and Flowers
of the Four Sea-
sons" fra slutten av
1500-tallet

Tidlig-moderne periode - Kinsei (1600-1868)

Middelalderen i Japan hadde vært preget av desentralisert føydalisme, og den etterfølgende Edo-perioden (1603-1868) med Tokugawa-shogunatet kan karakteriseres best som sentralisert føydalisme. Det nye shogunatet etablerte hovedstaden sin i Edo (Tokyo), og hadde nok makt til å avsette og forflytte lensherrer og å opprette ro og orden. Historikerne hadde likevel lenge et anspent forhold til Tokugawa-shogunatet, som av marxistiske historikere ble oppfattet som et rigid klassesamfunn – i kontrast til den sosiale og geografiske mobiliteten som preget middelalderen (Kalland, 2005, s. 173).

På 1590-tallet oppstod det et skarpt skille mellom samuraier og bønder, da de fikk valget mellom å enten gi fra seg jorden og flytte inn i festningsbyer, eller å fortsette som bønder mot å levere inn sverdet. Ekteskap mellom samuraier og bønder ble forbudt, og den sosiale kontrollen skal ha vært stigende (Kalland, 2005, s. 173).

I siste halvdel av 1500-tallet kom kristendommen inn i landet sammen med portugisiske jesuitter, men tidlig på 1600-tallet nærmest stengte Japan dørene for omverdenen, og forbød kristendommen. Før stengingen av landet var det en periode med europeisk ekspansjon, og tette kontakter mellom kristne lensherrer, og europeiske misjonærer og handelsmenn som tydeligvis utgjorde en politisk trussel mot det japanske regimet. Isolasjonspolitikken, som varte til 1860-årene etter å ha blitt presset av USA, har blitt oppfattet som et negativt bidrag til landets økonomiske utvikling med flere økonomiske kriser og omfattende hungerkatastrofer (Kalland, 2005, s. 173).

Edo-perioden (1603-1868) med Tokugawa-shogunatet ble lenge ansett av historikere som en lite hyggelig periode, men på 1970-tallet begynte en ny generasjon historikere å tegne et mer positivt bilde av perioden. De bemerket seg at befolkningen nærmest ble fordoblet, at Japan på 1600-tallet hadde gjennomgått en unik urbaniseringsprosess, og at Edo på den tiden var verdens største by med én million innbyggere (Kalland, 2005, s. 173).

Det urbane borgerskapets kultur blomstret, mens landets filosofer diskuterte samfunn og politikk. Et byråkrati ble bygget opp for å samle skatter, men også for å hjelpe nødlidende og bidra til å skape ny økonomisk aktivitet, i tillegg til at rettssystemet ble mer forutsigbart.

Samuraiene byttet dermed sverdene med penner, og byråkratiseringen la grunnlaget for et moderne samfunn (Kalland, 2005, s. 173 og 174).

Årene fra 1560-1868, hvor Japan fikk en sentral styremakt og ble samlet, blir av japanske historikere ofte kalt for «den tidlige moderne periode». Denne perioden ble grunnlaget for landets rivende industrielle og økonomiske utvikling, det japanske «mirakelet». De første tegnene på et kapitalistisk samfunn ble sett her (Kalland, 2005, s. 174).

Jorden kunne arves, pantlegges og selges, og for første gang ble jord i realiteten en markedsvare. Nye økonomiske muligheter endret de sosiale relasjonene i jordbruket, og størrelsen på husholdene gikk ned. Jordarbeidernes posisjon ble bedre, og det ble inngått kortere kontrakter, og mot slutten av perioden gikk utviklingen i retning av lønnsarbeid i jordbruket. Arbeidskraften var blitt en markedsvare (Kalland, 2005, s. 174).

Utviklingen av Japan i Edo-perioden (1603-1868), gjorde de godt rustet til å møte utfordringene landet stod ovenfor i 1854. Japan var ikke et u-land, og hadde en godt utdannet befolkning likt i vestlige land, og samuraiene hadde lang administrativ erfaring. Folk flest hadde erfaring med byråkratiet og offentlige kredittinstitusjoner, og den private velstanden økte for de fleste. En nasjonal økonomi hadde økt med Osaka og Edo (Tokyo) i sentrum. Selv om landet var militært svakt i 1854, kan Japan takke Tokugawa-regimet for at landet aldri ble en koloni eller ydmyket på samme måte som Kina (Kalland, 2005, s. 174).

2.1.2.5:
"Den store bølgen
ved Kanagawa"
Tresnitt av Katsushika
Hokusai (1760-1849)

Moderne periode - Kindai (1868-1945)

Kuppet i 1868 blir ofte kalt Meiji-restaurasjonen fordi makten i teorien ble tilbakeført til keiseren *Meiji*. Etter kuppet gikk Japan gjennom en periode med drastiske endringer. Japan var et militært og politisk svakt føydalsamfunn som i 1854 måtte føye seg etter de vestlige makters ordre, men ved keiserens død i 1912 var Japan en sterk sentralisert stat som selv hadde skaffet seg kolonier etter å ha vunnet kriger mot Kina og Russland (Kalland, 2005, s. 259).

Mange av forutsetningene ble lagt i Edo-perioden (1603-1868), ettersom Japan på mange måter hadde blitt mer utviklet enn de fleste andre land. En avansert økonomisk infrastruktur førte til flyt av ulike varer og tjenester. Et nasjonalt marked av både jord og arbeid vokste frem rundt Osaka og Edo (Tokyo), og flere kommuner hadde etablert ulike kredittordninger (Kalland, 2005, s. 259).

Rundt halvparten av mennene kunne lese, og utdannelsesnivået var blant de høyeste i verden. Dette medvirket til en utvikling mot et relativt ensartet verdsett og et effektivt byråkrati av velutdannede samuraier og landsbyledere som hadde ensartede lover å forholde seg til (Kalland, 2005, s. 259).

Med den økonomiske veksten økte det en motsigelse mellom politisk teori basert på konfusianismen og de sosiale realitetene. Imidlertid skapte dette grunnlaget for en filosofisk debatt som førte til et grunnlag for en politisk omveltning. En nasjonalistisk ideologi der keiseren stod sentralt hadde blitt en trussel mot den tradisjonelle lojaliteten til en lokal føydalherre. Den utløsende faktoren ble vestmaktens press på Japan for å åpne for handel (Kalland, 2005, s. 259).

En dramatisk utvikling frem til krigsnederlaget under andre verdenskrig i 1945 førte til at Japan ble tvunget til å åpne sine dører. Japansk historiografi deler disse årene inn i tre perioder etter navnene på keiseren. Meiji-perioden (1868-1912) forvandlet Japan fra et føydalsamfunn til en moderne stormakt, der mye av grunnlaget ligger for landets senere utvikling. Taisho-perioden (1912-1926) blir ofte beskrevet som en liberal periode. Showa-perioden (1926-1989) bestod av en mer militærisk fase de første 20 årene (Kalland, 2005, s. 260).

Den nasjonale integrasjonen tok nye former der gamle barrierer falt, og restriksjonene på fri flyt av varer, tjenester, kapital og folk ble opphevet. Store bedrifter og finansinstitusjoner bredte seg forbi landets grenser. Føydalvesenets fall åpnet for etableringen av en sentral regjering med kontroll over et nasjonalt forsvar og politi, som fikk sine inntekter gjennom en nasjonal skattlegging. Keiseren og regjeringen ble samlokalisert i Edo (Tokyo). Som det første landet utenfor den vestlige verden, fikk Japan sin første grunnlov, og allmenn stemmerett for menn ble innført i 1925. Den politiske arenaen ble åpnet for det større sivile samfunnet, og var ikke lenger begrenset kun for de få. En ideologi basert på nasjonalisme, og keiserens guddommelighet som støttet en ekspansjonistisk politikk, førte likevel Japan inn i den ødeleggende andre verdenskrig (Kalland, 2005, s. 260).

Krigsnederlaget markerer et klart skille i både økonomien og politikken, men er mindre markant i kulturhistorien. Meiji-perioden (1868-1912) åpnet for en stor kulturell påvirkning fra utlandet, og bidro til økt mobilitet, nye massemedier og etableringen av en enhetsskole til en sterkere integrasjon, både geografisk og sosialt, av en nasjonal kultur. Etter 1945 har denne utviklingen fortsatt med stor styrke (Kalland, 2005, s. 260).

2.1.2.6:

Tresnitt laget av Utagawa Yoshitora som viser Meiji-restorasjonen

Det post-industrielle Japan - Kindai (1945-2000)

Selv om Japan har hatt en eventyrlig vekst etter andre verdenskrig, har mange glemt at landet var i en politisk og økonomisk stormakt lenge før krigen begynte. Meiji-perioden (1868-1912) forandret Japan fra et innadvendt, føydalt jordbrukssamfunn til en ekspansiv industriell jordmakt. I tillegg til å annektere Hokkaido og Ryuku-øyene, hadde Japan underlagt seg Korea, Taiwan, Kurilene og det sørlige Sakhalin (Kalland, 2005, s. 333).

Sammen med de europeiske stormaktene, deltok Japan for å slå ned det kinesiske *Boxer-opprøret* i 1900, og inngikk to år senere en forsvarsavtale med Storbritannia. Under første verdenskrig okkuperte Japan tyske besetninger i Stillehavet, og sendte soldater sammen med sine vestlige allierte inn i Sovjet i et mislykket forsøk på å slå ned bolsjevismen. I 1920-årene var Japan en aktiv partner i Folkeforbundet, og rustet ned i henhold til internasjonale avtaler. Dette var en periode med et parlamentarisk styresett (Kalland, 2005, s. 333).

Japans imperialistiske interesser kom på kollisjonskurs mot slutten av 1920-tallet, da Japans voksende industriproduksjon trengte nye råvarer og nye markeder. Dette ledet til en ny militarisering, og Japans øyne falt på Kina og Mandsjuria som ble annektert i 1931. Vestlige krefter tok landet ut av Folkeforbundet, og brakte etter hvert Japan inn i en krig som endte med atombombene over Hiroshima og Nagasaki i 1945. Landet ble for første gang okkupert av en fremmed makt (Kalland, 2005, s. 333).

Selv om mange av fabrikkene ble lagt i ruiner, hadde likevel Japan det viktigste fundamentet for økonomisk gjenreising, nemlig menneskelig kapital. Befolkningens kollektive kunnskaper og erfaringer forsvant ikke med nederlaget, og reiste seg igjen på nytt til å bli en økonomisk stormakt uten territorielle ambisjoner (Kalland, 2005, s. 333).

Okkupasjonen av Japan som var ledet av USA endte i 1952. Krigsgenerasjonens politikere ble pensjonert på 1960-tallet, og Japan fikk arrangere OL i 1964, samme år som lyntoget shinkansen ble tatt i bruk. Hver av disse begivenhetene blir sett på som et tegn på etterkrigstidens slutt. Japan har siden 1960-årene vært en postindustriell nasjon ved at tjenesteytende næringer har bidratt mer til nasjonalproduktet enn

jordbruks- og industrinæringene til sammen. Mot slutten av 1980-tallet hadde Japan blitt verdens største kreditor og utenlandske investor, i tillegg til å være verdens største bidragsyter til den tredje verden. I 1991 hadde Japan verdens høyeste BNP per innbygger, og forventet levealder i 2007 var 86 år for kvinner og 79 år for menn, noe av det høyeste i verden (Kalland, 2005, s. 334).

En ny demokratisk styreform ble grunnlaget for den raske økonomiske veksten. Suksessen har likevel ikke kommet gratis, blant annet gjennom sosiale omkostninger, og tidligere tause grupper har etter krigen gitt verdifulle bidrag til den nasjonale kulturen. For første gang kan det hevdes at alle samfunnsklasser har bidratt til en felles kultur, samtidig som nye subkulturer på tvers av klasser og geografisk tilhørighet har vokst frem (Kalland, 2005, s. 334).

2.1.2.7:
Golden Gai er et område i Shinjuku, Tokyo som stammer fra Showa-perioden (1926-1989)

2.1.3 Religion og åndelighet

Buddhismen

Buddhismen ble innført fra Korea på midten av 500-tallet. Den japanske krønikeren tidfester året 552 da misjonærer fra Korea tok med seg gaver til Japan, deriblant en bronsestatue av *Buddha* (Keane, 1996). De neste tusen årene satte buddhismen et stort preg på den japanske kulturen og samfunnet, og formet sosiale normer og estetikk. Religionen ble først utviklet i den daværende hovedstaden Nara, og var knyttet til keiserhuset. Flere undertyper av buddhismen, som kalles «skoler», ble innført fra 800-tallet. Buddhismen ble etter hvert benyttet av statsmakten for å kontrollere befolkningen, og i 1683 ble det innført et system der hver familie måtte registrere seg ved et buddhistisk tempel, og det var kun buddhistiske prester som hadde tillatelse til å gjennomføre ritualer i tilknytning til dødsfall. Etter at keiseren fikk tilbake sin politiske makt i 1868, ble buddhismens posisjon svekket til fordel for shintoismen (Kværne, 2017).

Zen-buddhisme er en sekt innenfor buddhisme som bidro til sterk påvirkning på den japanske kulturen. Historien bak zen begynner med en *Bodhidharma*, en indisk vismann som tok med seg zen-buddhismen til Kina tidlig på 700-tallet. *Bodhidharma* fokuserte på opplysningen av *Buddha* gjennom meditasjon, og det ble senere introdusert i Japan i Heian-perioden (794-1185), men ble tatt imot i liten grad. Det var først på 1300-tallet, da samfunnet i Japan hadde endret seg at det ble tatt imot i større grad (Keane, 1996).

Zen-buddhismen påvirket samfunnet på flere ulike måter, men i begynnelsen fikk ikke zen-templene store arealer å bygge ut på, siden det var assosiert med kulturelle ideer fra Kina. Den mongolske invasjonen av Kina gjorde at flere zen-prester flyktet til Japan, og de tok med seg mange kinesiske kulturverdier som likevel var godt likt av japanske samtidskunstnere (Keane, 1996).

Shintoismen

Shintoismen er en animistisk religion som betyr «Gudenes måte», og begynte som en vag samling av religiøse praktiseringer som ble formet til en religion mot buddhismen (Keane, 1996). Det har vært en utbredt oppfatning av at shintoismen er en felles kulturarv for den japanske befolkningen. Oppfatningen har særlig kommet frem i den japanske kosmogonien (studiet av opprinnelsen og utviklingen av himmellegemer og systemene de er en del av) i verket *Kojiki* fra 712 som beskriver hvordan de japanske øyene og de viktigste helligdommene ble skapt i tidens morgen av guden *Izanagi* og gudinnen *Izanami*. I 1868-1945 ble en nasjonalistisk variant av shintoismen statsreligion i Japan. Den ble da ikke definert som en religion, men som et moralsystem med hovedvekt på patriotisme og forestillingen om at keiseren var solgudinnens etterkommer, som alle japanere var forpliktet til å følge (Kværne, 2017).

2.1.3.1:
Fushimi Inari Shinto
helligdom i Kyoto
bak en stor torii-portal

2.1.3.2:
Zen-buddhist tempe-
let Kinkaku-ji i Kyoto

Kristendommen

Kristendommen har også sin historie i Japan, den ble først brakt til Japan av den spanske jesuitten *Fransisco Xavier* i 1549, og fikk raskt en stor utbredelse. I 1587 ble de katolske misjonærene utvist, og kristne ble utsatt for forfølgelse helt til kristendommen ble forbudt i 1637. Enkelte undergrunnskirker fortsatte å eksistere frem til landet åpnet for misjon igjen i 1859 (Kværne, 2017). I dag finnes det fortsatt kirker hovedsakelig i den sørlige delen av Japan.

2.1.3.3:
Den kristne kirken
Oura i Nagasaki,
bygget i 1864

2.1.3.4:
Det største taoistiske
tempelet i Japan,
Seitenkyu, i Sakado

Konfusianisme

Konfusianisme ble introdusert i Japan av koreanske lærde i 513. Religionen fokuserer på livet i denne verden, ikke livet etter døden, og er karakterisert av prinsipper innen etikk og politikk. Normer om hvordan en person skal oppføre seg i det daglige livet er et grunnleggende prinsipp. *Neo-konfusianisme* ble introdusert i Japan i Kamakura-perioden (1185-1333), og ble brukt av zen-prester. Likevel ble ikke ideene fra konfusianismen reflektert i hagene, og det kan være på grunn av at virkelighetsoppfatningen ikke passer inn i en hage brukt for meditasjon der hensikten er å oppnå opplysning (Goto & Naka, 2016, s. 8).

Taoisme

Taoisme ble introdusert til Japan fra Kina. Filosofiske tekster og annen litteratur ble introdusert gjennom festivaler i 675 evt., men populariteten døde raskt ut. Introduksjonen av *den kinesiske kalenderen*, for å få en balanse mellom kosmologiske og sosiale hendelser, var et viktig element som ble introdusert sammen med taoismen (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 1998).

Religionen fikk aldri støtte fra staten, så ingen taoistiske templer ble bygget i Japan. Et av konseptene innenfor taoismen var et langt og evig liv (Goto & Naka, 2006, s. 8).

Taoisme følger måten universet er bygget på. Dersom man følger strømmen, på samme måte som vannet, vil man gjøre det bra i livet. Å ikke gjøre noen ting er det beste man kan gjøre. Der buddhismen søker å rømme fra livet, ønsker taoismen å forlenge livet. Et viktig prinsipp er at taoismen omfavner naturen, og oppfordrer til å bruke naturens krefter (The Landscape Guide, u.å.).

Religioner i dag

I begynnelsen av 1800-tallet oppstod det en rekke nye religiøse bevegelser, med påvirkninger fra elementer i både shintoismen og buddhismen. Felles for disse nye religionene er at de er grunnlagt av karismatiske personer, og at de ofte hevder å formidle en guddommelig åpenbaring. I dag er det 72% som regner seg som buddhister, 95% er shinto-tilhengere, mens ca. 1,5% regnes som kristne (Kværne, 2017).

2.1.3.5:
Zuiho-in-tempelet i
Kyoto fra 1535

Religionenes påvirkning i hagekunst

I de første hagene fantes det ikke noen type religiøs arkitektur, ingen helligdommer eller templer som finnes i dag, kun de naturlige elementene i naturen. Det var bred tro på at enkelte plasser og elementer i det naturlige landskapet ble bebodd av guder. Øyer, vannfall, store og gamle trær, eller enkeltstående steiner kunne være slike elementer. De ble brukt til å kommunisere med guder, å tilbe de, tilfredsstille de og sette pris på dem. Steiner ble bebodd av guder fra oven, og dammer av guder fra havet. De hellige steinene *iwa-kura*, og de hellige dammene, *kami-ike*, finnes fortsatt i dag. *Iwa-kura* og *kami-ike* ble ikke skapt for estetiske grunner, men som hellige elementer for ritualer og for å tilbe de (Keane, 1996).

De som anla de første japanske hagene, brukte buddhistisk symbolisme på flere ulike måter. En av de viktigste elementene var illustrasjon av det hellige fjellet *Shumisen*, som er et sentralt fjell i buddhistisk kosmologi. På grunn av likheten til *iwa-kura*, de hellige steinene, var denne ideen allerede kjent for japanerne. Bruken av pagoder stammer også fra buddhismen (Keane, 1996).

Ideene fra den kinesiske zen-buddhismen påvirket japansk hagekunst i stor grad. Det viktigste prinsippet var at alle kunne bruke hagen, uansett hvilken klasse man tilhørte, for å kunne se forbi de overflødige aspektene i verden og få en virkelighetsoppfatning som ligger forbi det. Fokuset på den indre sannhet og forakt for det overflødige ble grunnlaget for den minimalistiske kunstformen som ble brukt i hagene i tilknytning til zen-templene (Keane, 1996).

2.2 Japansk hagekunst

2.2.1 Bakgrunn

Definisjon

I dag er «*japanske hager*» utbredt over hele verden og finnes i de fleste land, men hva er definisjonen på en *japansk hage*? Hva kvalifiserer en hage til å bli kalt *japansk*? Det er vanskelig å konkret definere denne typen hager, likt som i andre hagestiler. Finnes de utelukkende i *Japan*? For i så fall vil alle hagene utenfor landet bli diskvalifisert som japanske hager. Er hagen utformet av en *japansk person*, eller *japansk landskapsarkitekt*? Definisjonen på en japansk person er vanskelig i en multikulturell verden, da det dukker opp nye spørsmål om statsborgerskap, nasjonalitet, etnisitet, innvandring, utvandring og lignende. Kan en japansk hage defineres ut ifra bruken av *japanske plantearter*? Planteartens herkomst kan også defineres ut ifra et stort historisk perspektiv, og kultivarer av opprinnelige japanske arter kan ha et annet opprinnelsesland. Er det likevel nok å plante én japansk art, eller må for eksempel over halvparten være av *japansk opprinnelse*? Er forholdet med naturen viktig for definisjonen av en «*japansk hage*»? (The English Japanese Student, 2020).

Uttrykket «*japansk hage*» henviser til flere hagestiler som finnes i Japan, men japanske hager i utlandet viker fra japanske hager som er anlagt i Japan ved at de blir anlagt i et annerledes klimaforhold, og i kulturer der man bruker andre materialtyper. Noen hager har til og med mistet sin tradisjonelle betydning og symbolisme, eller fått helt nye betydninger. Disse variasjonene i utenlandske japansk inspirerte hager har også påvirket den moderne hagekulturen i Japan (Goto & Naka, 2016, s. 119). Denne integrasjonen av vestlig påvirkning blir kalt for *wayo-secchu*, «et kompromiss mellom Japan og Vesten» (Keane, 1996).

Autentisiteten av en japansk hage vil også kunne variere fra person til person, men i respekt for den japanske kulturen vil jeg selv kalle japanske hager utenfor Japan for *hage i japansk stil*, *japansk hagestil* eller en *japansk inspirert hage*.

Historien bak japansk hagekunst

Den japanske sivilisasjonen stammer fra Kina, og derfor er det mange likheter mellom japansk og kinesisk kultur, blant annet innen hagekunst. De første sporene av hagekunst i Japan (ca. 500 evt.) peker mot Kina (Bruun, 1987, s. 212). Kineserne var de første til å symbolisere fjell i miniatyr-form og bringe vann inn i hagen for å konstruere vannfall. De gikk også så langt som å danne ulike scener for hver årstid og tid på døgnet (Du Cane, 1908, s. 2).

I forhold til europeisk hagekunst, har kinesisk og japansk hagekunst beholdt seg unike uten særlige store endringer. De spredte seg heller ikke i noen stor grad til andre land, noe som også bidrar til å beholde de unike hagestilene (Du Cane, 1908, s. 1).

Bruun har i *Hagekunstens historie* (1987, s. 212) referert til Boye, *Havekunsten i kulturhistorisk belysning* (1972), der han har satt opp en oversikt over forskjellene mellom kinesisk og japansk hagekunst som kan virke å opptre likt.

Kinesisk	Japansk
Uformell	Formell
De mange roms hager	Ettromshager, som kan oppfattes i ett overblikk
Hagen er underkastet naturens egen foranderlighet: oppvekst - modenhet - forfall	Hagen skal vise årstidenes vekslings, men ikke at årene går. Trærne plantes i full størrelse og holdes der ved gartneriske finesser

2.2.1.1:

Tabell med forskjellene på kinesiske og japanske hager

På 1400-tallet ble de ulike japanske hagene fastsatt, der to hovedtyper fremtrer:

1. Bakkehagen (*tsumi-yama*):
Består av klippeblokker som symboliserer fjell, med en «vokterstein» plassert litt tilbake for midtpunktet i anlegget, og med sjøer der steinene symboliserer øyer. Hver enkelt stein har sin egen bestemte plass.
2. Flatehagen (*hira-niva*):
Fremstiller dal- eller sumplandskapet.

2.2.1.2:

De klassiske hagene i Suzhou fra Qing-dynastiet (1000-1800)

Videre finnes hver hagetype i tre ulike stilarter:

- *Shin*: den fullendte
- *Gyo*: mellomtypen
- *So*: den forenklede, hverdagslige

Intensjonen med hagene er å symbolisere landskap, og vekke assosiasjoner og utfordre fantasien. De blir ofte skildret i miniatyr-landskap, der hagen symboliserer et landskap i en mye mindre skala. En jordhaug eller steiner kan symbolisere fjell, og grus kan symbolisere vann der rillene markerer vannets bevegelser (Bruun, 1987, s. 213).

I hager med ulike skalaer er designet selvsagt ulike, men elementene som brukes er alltid de samme. Steinbroer og andre utsmykninger skal være i proporsjon med hagens størrelse, for proporsjonene er noe av det viktigste i japanske hager (Du Cane, 1908, s. 4). Steinene arrangeres i en orden med oddetall. Vegetasjonen er ofte vintergrønn, og som bunndekke brukes ofte mose eller sand, ikke gress, selv om det kan forekomme i moderne japanske anlegg. Trærne og buskene holdes i en spesifikk form der man følger japanske prinsipper innen beskjæring,

pinsering, vridning, oppbinding og rotskjæring (Bruun, 1987, s. 213). Gamle furutrær som har blitt bøyd av vær og vind, i tillegg til vintergrønne trær og busker, og mose er kjent for å gi skjønnhet til japanske hager gjennom hele året (Du Cane, 1908, s. 7). All vegetasjon holdes rent og beskåret, mens mosen får vokse fritt, og høstløvet får ligge så lenge høstfargene er friske (Bruun, 1987, s. 213).

I vestlige hager kan man sjelden se for seg en hage uten vakre blomster, men i japanske hager brukes blomster sjelden. Hvis det finnes, så er det ofte tilfeldig, ved at en planteart som passer inn i hagen blomstrer. For eksempel brukes *Rhododendron*-arter ofte i japanske hager på grunn av dens form, og de har en sterk og fargerik blomstring. Selv om japanerne er glade i blomster, er de underlagt regler og prinsipper

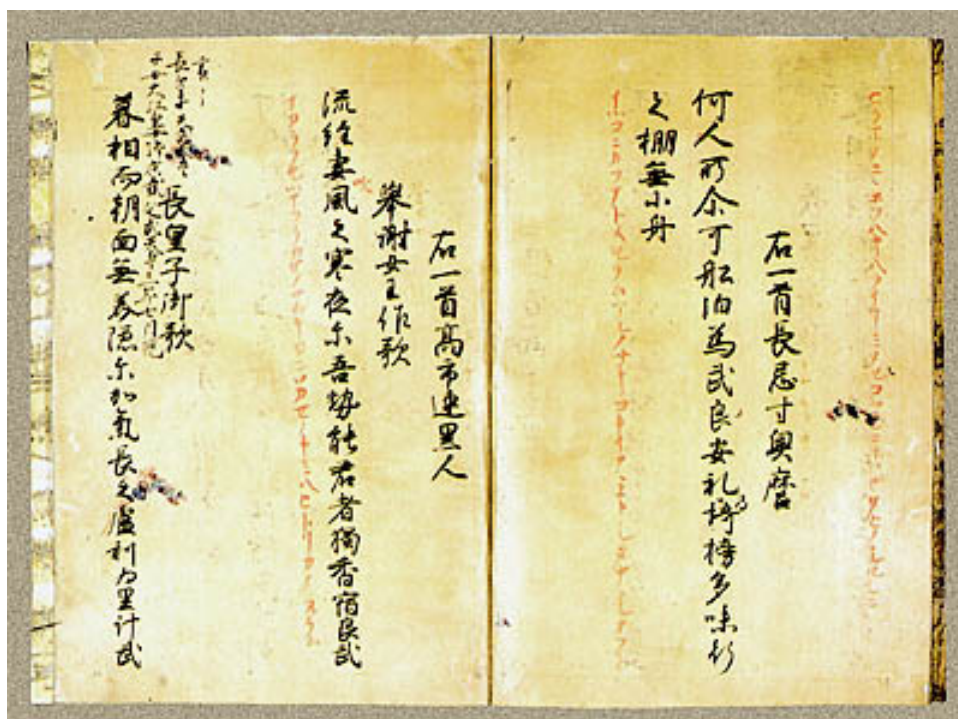
2.2.1.3:
Wisteria floribunda (japanblåregn)
 Kameido Tenjin-helligdommen. Tresnitt
 laget av Utagawa
 Hiroshige (1797-
 1858)

der blomstene er valgt ut ifra beundring. De mest brukte blomsterartene er *Iris ssp.*, *Paeonia ssp.* (peon), *Wisteria floribunda* (japanblåregn), *Nelumbo ssp.* (lotus), og *Chrysanthemum ssp.* (krysantemum). Blomstrende trær tar en større del, der *Prunus domestica* (plomme), *Prunus persica* (fersken), *Prunus ssp.* (kirsebær), *Magnolia* og *Cammelia japonica* (kamelia) er lov å bruke, i tillegg til lønnearter med sterke farger som beundres på samme måte (Du Cane, 1908, s. 6 og 7).

Designeren av en japansk hage blir ledet av mange ulike faktorer. Området må velges ut ifra størrelsen på arealet og huset, samt omgivelsene rundt. En japansk hage har som formål å gi ro og fred, å meditere, og å kunne oppholde seg i og oppleve hagen. Videre må det tenkes på skala, proporsjoner, tilhørighet og balanse for at hagen skal være i harmoni (Du Cane, 1908, s. 3).

I de fleste hagene er det viktig med utsiktspunkt der man får oversikt over hagen, eller fokuserer på spesielle scener og fokuspunkt. Steinlykter, pagoder, broer eller solitære trær er ofte slike fokuspunkt (Du Cane, 1909, s. 5).

2.2.1.4:
Genryaku kohon
man'yōshū (1184), en
del av diktsamlingen
som inneholder det
første ordet for hage
på japansk, niwa

Hage på japansk er *niwa*, og den tidligste dokumentasjonen på ordet *niwa* stammer fra *Man'yōshū*, en antologi av dikt fra 700-tallet som assosierer *niwa* med en åpen kyst og fiskelandskapet som finnes der. *Sono* er et annet uttrykk som brukes på lignende måter, men beskriver pastorale jordbrukslandskap som kontrolleres av naturen ved hjelp av mennesket (Keane, 1996). Begge uttrykkene brukes i dag for å beskrive forskjellige typer hager.

Den første typen hage i Japan ble kalt for «*Imperial Audience Hall Style*», ettersom de var anlagt rundt palass og hus av mennesker med høy klasse, der ideen var å forme området til et landskap. Hagen inneholdt ofte en stor dam med uregelmessig form, og en øy som var tilknyttet med en bro (Du Cane, 1908, s. 8). Denne hagen blir også kalt dam- og øyhage eller vandrehage.

Fra midten av 1100-tallet til begynnelsen av 1300-tallet ble hagene ofte designet av buddhistiske prester, der de blant annet prøvde å arrangere grupperinger av steiner for å reflektere og symbolisere etter religiøse og morale egenskaper. Dammene var fortsatt viktige og elementer som øyer og vannfall fikk poetiske navn etter deres karakteristikk (Du Cane, 1908, s. 8).

2.2.1.5:
Katsura Rikyu i Kyoto
fra 1645

Den første og viktigste oppgaven var å grave ut dammen, etterfulgt av designing av øyene, plasseringen av de viktigste steinene og anleggelsen av et vannfall eller en bekk som tilførte vann til dammen (Du Cane, 1908, s. 8).

Etter denne perioden ble dammer og bekker illustrert ved utgravde grøfter og områder som skulle representere vann ved hjelp av grus og steiner i ulike fragmenter. Denne metoden brukes også i dag der vann ikke er tilgjengelig (Du Cane, 1908, s. 9). Denne typen hager blir kalt for tørrhager.

På 1400-tallet ble fokuset på hagekunst større, og blant annet ble kunsten om blomsterarrangering, sammen med te-seremoniene og poesi implementert i hagebruken. Professorene i tesseremoni ble naturlige designere for hagene, der de delte opp hagen til bruk ved tesseremonier. Det var også her prinsippene til beskjæring av trær og busker begynte. Hagen *Katsura Rikyu* ved et palass i Kyoto har frem til i dag beholdt mye av prinsippene fra denne tiden (Du Cane, 1908, s. 9 og 10).

Starten på den moderne typen hagekunst tok plass mellom 1789 og 1830, da gårdsromshagene ble anlagt i tilknytning til boliger. De bestod av små vannbasseng, pagoder og steinbroer av ulike variasjoner, i tillegg til utsmykninger i form av flotte trær, siv og bambusgjerder (Du Cane, 1908, s. 11 og 12).

I dag undrer designere over hvordan en japansk hage kan eksistere i en moderne by. Et eksempel er en trend der man foretrekker å bruke huggede granittsteiner i hagen enn de naturlig formede steinene. Dette er på grunn av høye kostnader og begrenset tilgang til naturlige steiner, men også endringer i den moderne arkitekturen. Tidligere bygg var anlagt med naturlige materialer, og naturlige steiner passet inn. Materialer som stål, glass og betong blir mer bruk i dag, og disse dominerer arkitekturen. Bruken av huggede granittsteiner i en hage passer dermed bedre inn i omgivelsene (Keane, 1996).

Det er vanskelig å se for seg hvordan de japanske hagene kommer til å utvikle seg, men for de personene som følger en livsstil innen animisme, vil hagen fortsatt symbolisere på et spirituellet nivå. Utviklingen kan

også ligge i de vestlige kjøkkenhagene, der man kan spise vekstene (Keane, 1996).

I dagens urbanisering av byer vil kravet om grøntanlegg øke drastisk. Det trengs hager og andre grøntområder, og japanske hager i en historisk kontekst vil kunne passe inn i et urbant miljø. Måten japanere har løst plassmangel og anlegning av hager i små områder er noe å lære av for å tilpasse grøntanlegg i urbane områder (Keane, 1996).

2.2.1.6:
*Gårdsromshage i
Yoshida Residence i
Kyoto*

Japansk hagekunst utenfor Japan og autentisitet

Den kinesiske hagekunsten ble introdusert i Europa gjennom litteratur og malerier på 1700-tallet, og påvirket de engelske landskapshagene, mens de japanske hagene først ble introdusert til omverden på slutten av 1800-tallet. Ulike utstillinger ble arrangert for å vise de beste plantene og byggematerialene fra Japan. Derfor var mange av de temporære hagene og elementene autentiske, men likevel var det mangel på tradisjonelle design-konsepter innenfor den japanske hagekunsten ettersom elementene og plantene ble presset sammen i et lite areal (Goto & Naka, 2016, s. 119).

Goto og Naka (2016, s. 119) klassifiserer japanske hager utenfor Japan i tre kategorier:

1. Japanske hager bygget av den *japanske myndigheten*: hager som er sponset av myndigheten for å introdusere japansk kultur som et symbol på vennskap, eller som en del av en utstilling.
2. Japanske hager bygget av *lokale*: hager som er designet og anlagt av lokale fagfolk og introduserer materialer fra Japan.
3. Japanske hager bygget av *japanere med tilknytning til det lokale stedet*: hager som er sponset for de lokale miljøene.

Da Japan åpnet grensene sine i 1868, ønsket den daværende Meiji-myndigheten å bedre forholdet med andre land, både økonomisk og militært. Derfor sendte de flere delegasjoner til vestlige land og inviterte fagfolk fra Vesten til Japan for å introdusere vestlig teknologi og kultur (Goto & Naka, 2016, s. 120).

Japan ønsket å introdusere tradisjonell japansk kultur i vestlige land, der de deltok i utstillinger og arrangementer. Gjennom dette ble blant annet *torii*-portaler og andre japanske elementer vist frem, og disse eksotiske elementene ble inspirasjonen til «*japonisme*»-bevegelsen der flere begynte å bygge egne hager i japansk stil (Goto & Naka, 2016, s. 121).

The Louisiana Purchase Exposition var en verdensutstilling som ble holdt i St. Louis, Missouri, i 1904 og inneholdt den første dam- og øyhagen utenfor Japan. Hagen ble konstruert mellom juli 1903 og mai 1905, og ble kalt for *The Imperial Japanese Garden*. Området bestod av en landsby med rekonstruksjoner av historiske bygg, blant annet *Imperial Palace* (Kyoto) fra 1000-tallet, i tillegg til paviljonger, en basar og flere små boligbygg (Goto & Naka, 2016, s. 124).

Hagen i seg selv var en dam- og øyhage med slyngende gangstier, tråkkestener, vannfall og steinlykter. Trærne var beskåret og tråkkestene var plassert etter japanske prinsipper (Goto & Naka, 2016, s. 125).

Likevel var gangstiene bredere sammenlignet med tradisjonelle hager i Japan, og gresset kunne brukes av besøkende. Gresset ble sett på som en engelsk tradisjon som *Fukuba Hayato*, som studerte landskapsdesign i Europa, integrerte i hagen for å tilpasse den amerikanske kulturen. En trane av bronse ble plassert i dammen, noe som man generelt unngår i japanske hager. Tranen var i realistisk skala, og brøt med prinsippene om et miniatyr-landskap som brukes i japansk hagekunst (Goto & Naka, 2016, s. 125 og 126).

Selv om hagen inneholdt lite symbolisme, ble den populær blant amerikansk presse og besøkende. Den amerikanske arkitekten *Frank Lloyd Wright* var en av de besøkende, og ble så inspirert av det han observerte, at han dro til Japan knapt et år senere. *Wrights* design ble senere påvirket av et sterkt forhold til landskapet generelt (Goto & Naka, 2016, s. 126).

Interessen for japansk hagekunst har med tiden blitt veldig populært i utlandet, men prinsippene og symbolikken bak det har ofte blitt misforstått (Bruun, 1987, s. 215). Det finnes i dag over 300 japanske hager utenfor Japan, og en av de største utfordringene er hvordan man skal beholde autenticiteten når man anlegger japanske hager i andre klimatiske forhold og kulturer (Young & Young, 2005). Kjente anlegg i japansk stil finnes blant annet ved Unesco-bygget i Paris, ved det japanske instituttet i Roma og i Norrvikens Trädgårdar ved Båstad i Sverige (Bruun, 1987, s. 215).

2.2.1.7:

*Dam- og øyhagen
som ble anlagt til
verdensutstillin-
gen The Louisiana
Purchase Exposition
i 1904*

Det er en rekke detaljer i moderne hager som har japansk opphav, som for eksempel tråkkestein, flettede gjerder av tre og bambus, og noen typer plantebruk. Japansk arkitektur har hatt en stor innvirkning på den funksjonalistiske arkitekturen i Europa, blant annet ved bruk av skulpturer (Bruun, 1987, s. 215).

The Journal of Japanese Gardening publiserte på 2000-tallet en spørreundersøkelse, der de spurte 39 spesialister i japanske hager i Europa, Nord-Amerika og Australia om å liste opp de japanske hagene utenfor Japan av høyest kvalitet. De ble oppmuntret til å fokusere på karakteristikk som subtilitet og naturlig skjønnhet fremfor størrelse og popularitet. Mange av hagene som fikk høyest skår var lokalisert i USA, men det var mange andre hager i andre land som Canada, Australia, Storbritannia, Tyskland, Nederland, Frankrike, Finland og Polen (Young & Young, 2005).

Det finnes i dag en rekke organisasjoner i utlandet som omhandler japanske hager, blant annet *The Japanese Garden Society of Houston* (USA), *The Japanese Garden Forum* (USA), *The International Association of Japanese Gardens Inc.* (USA), *The Vancouver Japanese Gardeners Association* (Canada) og *The Japanese Garden Society* (Storbritannia).

2.2.1.8:

Kirsebærtre (*Prunus* 'Taihaku') og tempel i den japanske hagen i Kew Royal Botanic Gardens i Storbritannia

Hensikten med disse organisasjonene er "å promotere interkulturelle kommunikasjoner ved å sette pris på og studere japanske hager rundt om i verden» (Young & Young, 2005).

Internasjonale sammenkomster om japanske hager blir holdt hvert år flere steder i verden. *The Fourth International Symposium of Japanese Gardens* ble holdt i 2004 i Seattle, USA, der de diskuterte problemer ved å tilpasse japanske hager i andre kulturer, og hva som egentlig gjør en hage japansk. Grunnlaget for disse problemene ligger i hvordan man skal beholde autenticiteten (Young & Young, 2005).

Å beholde autenticiteten betyr ikke å kopiere en eksisterende hage i Japan, eller å importere japanske plantearter eller steinelementer. Autenticitet handler mer om å bruke prinsipper og teknikker som gjennom århundrene har bevist å være effektive i å bidra med inspirasjon for besøkende. Autenticitet innebærer å trene på å bruke japanske prinsipper og beskjerings teknikker for å transformere et tre eller en busk til et kunstverk, selv om arten ikke har blitt brukt i en japansk hage tidligere. Å beholde autenticiteten står dermed ikke i konflikt med kreativitet, eksperimentering og endring (Young & Young, 2005).

2.2.1.9:

Raking i grusen ved den japanske hagen i Kew Royal Botanic Gardens i Storbritannia

Symbolisme

Mange ulike typer japanske hager har blitt utviklet gjennom Japans historie, fra de store dam- og øyhagene, til de mindre og mer intime gårdsromshagene. De varierer i størrelse, men alle deler det unike synet innen arkitektur og filosofi. I motsetning til kinesiske hager, som er ment for å vandre rundt i, er japanske hager designet til å bli sett på fra valgte perspektiver. En japansk hage er en plass for å kommunisere med naturen, shinto, og seg selv (Goto & Naka, 2016, s. 155).

I motsetning til vestlige hager, er japanske hager ment for å representere den store verden i naturen, og er ikke et symbol på menneskelig aktivitet. Symbolismen i japanske hager er ikke å representere menneskelige kunstformer, men heller å representere skjønnheten i naturen som har blitt til ved hjelp av mennesket. For eksempel, der *Latona-fontenen* i Versailles har en spesifikk symbolikk og historie fra den greske mytologien, er en stein midt i grusen i *Ryoan-ji* ment for å få besøkende til å undre og komme opp med sin egen mening (Goto & Naka, 2016, s. 155).

2.2.1.10:
Steinene i Ryoan-ji i Kyoto fra 1450 som symboliserer fjellet Fuji i Japan

Designet i en japansk hage er en representasjon av naturen, som lar besøkeren forestille seg et større landskap fra et miniatyr-landskap med naturlige elementer. Disse tolkningene gjør man opp for seg både bevisst og ubevisst, noe som har blitt brukt gjennom hundrevis av år (Goto & Naka, 2016, s. 155).

Noe av det viktigste i japansk hagekunst er å ikke begrense besøkerens tolkninger kun ved det man ser med det blotte øyet. En stein kan representere *Buddha*, den historiske utviklingen av Japan, eller noe helt annet. To små steiner i *Ryoan-ji* kan symbolisere øyer i et hav, men også planeter i det store universet (Goto & Naka, 2016, s. 156).

Abstraksjon og fleksibilitet utgjør sammen skjønnheten i symbolikken i japanske hager. På grunn av denne fleksibiliteten kan hagene tolkes uavhengig av kultur, nasjon eller generasjon. En stein i en hage kan representere en øy i Japanhavet, men også en øy langs det norske kystlandskapet (Goto & Naka, 2016, s. 156).

2.2.1.11:

'Islands of Peace', en japansk hage bygget av skolebarn i Coventry, Storbritannia

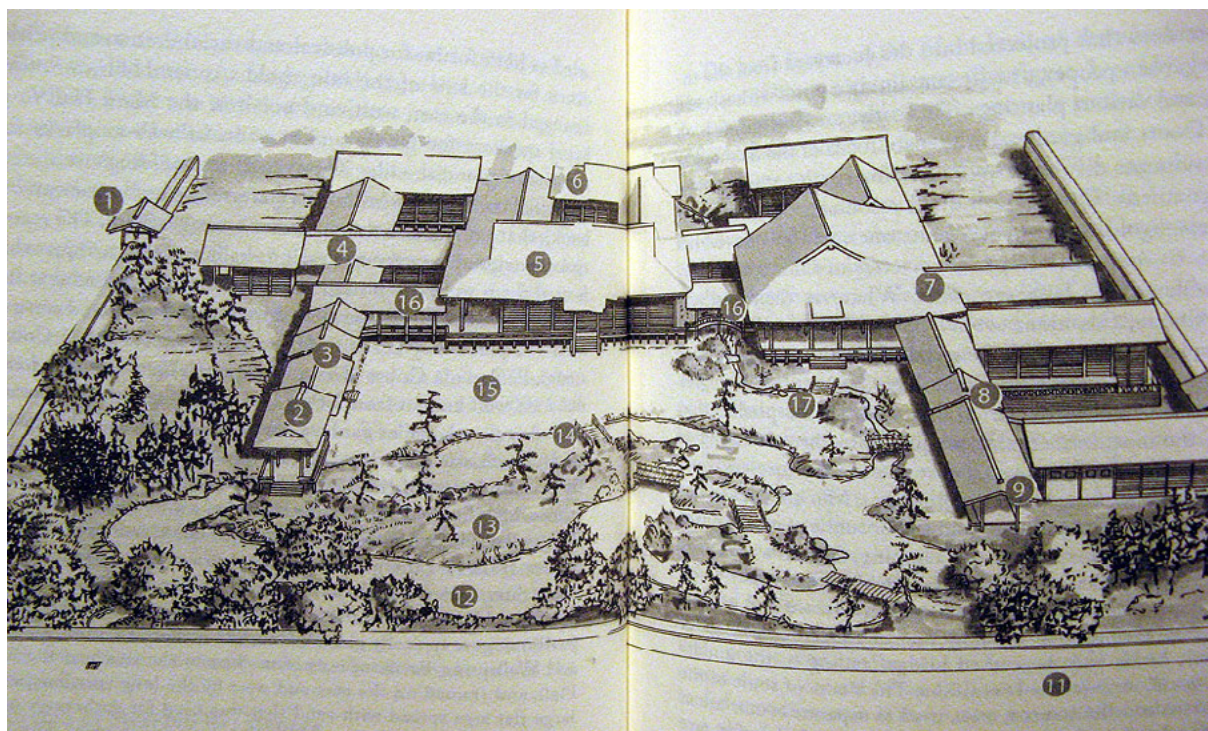

Sakuteiki

Sakuteiki er det eldste publiserte materialet i Japan som omhandler hagekunst og hvordan man skal anlegge en hage. Den ble skrevet av *Tachibana no Toshitsuna* fra midten til slutten av 1000-tallet. *Toshitunas* far hadde anlagt periodens mest kjente hager, *Kaya-no-in* og *Byodo-in* i Uji. Han ble derfor sterkt påvirket av sin far ved å observere hvordan han anla dem (Keane, 1996).

Sakuteiki gir råd om hvordan man skal anlegge en hage og er svært spesifikk med detaljer på blant annet dybder og terrengfall. Med tanke på hvor drømmeaktig kunsten var på denne tiden, var *Sakuteiki* svært presis og konkret. Boken forklarer også hvordan man skal bruke steiner, planter og vann. Den spesifikke informasjonen om anlegning av hager er fortsatt i bruk i dag (Keane, 1996).

Geomanti blir også nevnt i boken som en guide til hvor man skal plassere elementene. Det nevnes hvilke plasseringer man ikke skal utføre, og hvordan elementene skal plasseres i forhold til hverandre. For eksempel så skal vann renne fra nordøst til sørvest, noe som tillater at kreftene fra *den østlige Blå Dragen* kan eliminere de onde kreftene fra *den vestlige Hvite Tigeren*. Steiner skal ikke plasseres i nordøst, som kalles for djevelens inngangsport, for da kan de onde kreftene inviteres inn. Isteden for et bekkeløp på østsiden av bygget, kan det plasseres 9 vier (*Salix*) som følger prinsippene for geomati. Bruken av planter på en slik måte refererer også til de tidligere animistiske ideene (Keane, 1996).

2.2.1.12:
Et boligområde fra
Heian-perioden
(794-1185), illustrert i
Sakuteiki

Helbredende hager

Siden Muromachi-perioden (1333-1573) har japanske hager vært designet for å roe sinnet gjennom meditasjon og tesseremonier. For å få denne beroligende effekten har ro, renhet og naturlig skjønnhet vært de viktigste elementene i hagen. I vestlige hager er det sjelden man får den samme roen, ettersom de er anlagt for å vise frem det flotte i hagene. Effektene av å observere naturen har vist å være terapeutiske, redusere stress, og bedre den mentale og fysiske helsen. Dersom dette er målet for japanske hager, har de vist slik effekt i forhold til andre hager? Det er gjennomført flere studier som viser hvordan mennesker responderer til ulike typer hager, hvilke de foretrekker og de helbredende effektene ved å observere en japansk hage (Goto & Naka, 2016, s. 146).

Ett av studiene viser at de fleste valgte japanske hager som en av sine favoritter. Selv om hagene er av en fremmed og utenlandsk stil som de fleste ikke kjenner betydningen av, kunne man likevel se en effekt som roet ned sinnet (Goto & Naka, 2016, s. 148).

Et annet studie viser til at japanske hager bedrer humøret mer enn å se på et enkelt tre. Ved gjennomførelsen av studiet kunne man se at pulsen til de som observerte hagene gikk markant ned i forhold til observasjon av andre grøntområder (Goto & Naka, 2016, s. 148).

Ved *Francis E. Parker Memorial Home* ble det gjennomført et studie for demente og eldre med andre mentale sykdommer. En midlertidig japansk hage ble anlagt, som beboerne skulle besøke i tidsintervaller på dagtid. Hagen var anlagt med fokus på planter, og med en steinlykt som var plassert i et naturlig fokuspunkt for observatørene. Beboerene begynte å kommentere på institusjonen og hente frem gamle og nyere minner. Noen ønsket også å bevege seg i hagen, eller ta på blomstene, enn å bare observere den (Goto & Naka, 2016, s. 150). Pulsen til beboerene sank også betydelig mens de oppholdt seg i hagen. En reduksjon i pulsen er relatert til reduksjon av stress (Goto & Naka, 2016, s. 151).

Funnene i studien understreket de helbredende effektene en japansk hage har, til og med for mennesker med alvorlig grad av demens. Den beste medisinen for de er muligens å bruke hjernen aktivt. Når sansene, motorikken og de kognitive ferdighetene påvirkes av demens, kan en japansk hage vise seg til å være effektiv til å bruke de aktivt. Disse

egenskapene fungerer ikke bare for japanere, men også for mennesker som ikke kjenner til den japanske kulturen og de japanske hagene, og ikke bare for eldre, men for alle generasjoner (Goto & Naka, 2016, s. 152).

2.2.1.13:
*En buddhistisk munk
ser utover en tørrha-
ge i Kyoto*

2.2.2 Estetikk og design-prinsipper

Hagedesign kan brytes ned i tre komponenter: *design-prinsipper*, *design-teknikk* og *design-elementer*. Design-prinsippene er de veiledende ideene som en hage er anlagt etter, og viser det designeren håper å formidle. Design-teknikkene er metoder som prinsippene uttrykker seg i hagen, og design-elementene er de fysiske materialene som blir brukt. For å få en bedre forståelse av disse uttrykkene stiller Keane (1996) følgende spørsmål:

Design-prinsipp: Hvorfor anlegge hagen?

Design-teknikk: Hvordan anlegge hagen?

Design-elementer: Hva skal man anlegge hagen med?

Av alle disse uttrykkene er det elementene som man legger mest merke til. På grunn av dette er de klassiske elementene som furutrær, mose, steinlykter og grusen som hovedsakelig karakteriserer en japansk hage. Uten de tradisjonelle elementene kan hagen ikke se japansk ut til å begynne med, men kan likevel ha harmoni og andre prinsipper som definerer en japansk hage (Keane, 1996).

Balanse

Balanse er et av de viktigste design-teknikkene som gir følelsen av en japansk hage. Balanse i en japansk hage kan oppnås ved bruk av asymmetri, plassering utenfor sentrum og triader (Keane, 1996).

Symmetri brukes ofte i vestlige hager, og det er noe av det viktigste som skiller vestlige og østlige hager fra hverandre. Symmetrisk design tok aldri av i Japan, de foretrakk organiske former. Et viktig prinsipp er at ingen former skal være dominerende og man skal kunne se hagen fra ulike perspektiv (Keane, 1996).

Under utformingen av en japansk hage, prøver man å unngå å lage et enkelt, dominerende fokuspunkt, spesielt et som ligger nøyaktig i sentrum av hagen. Objekter i sentrum finnes sjelden i japansk kultur, fordi det virker å være uodynamisk og dominerende. I en japansk hage brukes rette stier sjelden for å unngå rette akser (Keane, 1996).

2.2.2.1:

En trebro i sanden som viser preg av bruk og klima

Uten symmetri og sentrale fokuspunkt, brukes det derfor triader eller triangulære former for å oppnå stabilitet og balanse. Triangler er en fundamental design-teknikk blant annet innen blomsterarranging og *bonsai*. Det tydeligste eksemplet på dette er bruken av triader i hagen, ved å plassere steiner i grupper. Furutrær blir beskåret etter triangel-formen ved at den formes som en pyramide (Keane, 1996).

Wabi-sabi

Wabi-sabi er et estetisk ideal og filosofi som zen-filosofien har formet gjennom de siste tusen årene. Zen søker etter å utrykke sin renhet på en kunstnerisk måte, og ønsker å vise dette gjennom naturens egne former (Juniper, 2003).

Wabi og *sabi* er synonymmer for skjønnheten man finner i renhet og sinnsro, og er sentrale elementer i det estetiske designet for japanske hager. *Wabi* refererer til det å sette pris på enkelthet, fattigdom og alderdom. *Sabi* omfatter tiden, hvordan alt vokser og visner, og hvordan tiden påvirker de naturlige elementene (Kempton, 2018, s. 10). Begge begrepene er påvirket fra buddhismen, der *Sabi* symboliserer Nirvana i buddhismen og kan beskrive enkeltheten, fattigdommen og isolasjonen i naturen. «Fattigdom» i denne forstand betyr å være ærlig med seg selv, og ikke være avhengig av rikdom eller makt. Dette er den største verdien man kan ha, som bryter alle sosiale klasser (Goto & Naka, 2016, s. 28).

Både *wabi* og *sabi* uttrykker skjønnheten som konstant beveger seg med tiden, fra det oppstår fra intet til det utvikler seg tilbake til ingenting (Juniper, 2003). Begrepene kan karakteriseres med ydmykhet, begrensing, enkelthet, naturalisme, visdom, det uperfekte og asymmetri (Goto & Naka, 2016, s. 28).

*Wabi-sabi*s påvirkning på japansk estetikk har inspirert kunstformer som tesseremonier, kunsten av blomsterarranging, *haiku*-dikt og hagekunst. Prinsippene tilfører et estetisk ideal som fokuserer på skjønnhet i alt som ikke er permanent, og kan blant annet bli funnet i en enkelt stein

i et fjellandskap i en hage. Naturen blir brukt som inspirasjon til å finne skjønnhet, siden den defineres av asymmetri og tilfeldig imperfeksjon (Juniper, 2003).

Budskapet til *wabi-sabi* står i sterk motsetning til Vestens materialisme, og er like relevant i dag som i Japan på 1400-tallet. Sammenhengen mellom filosofien og design-prinsippene er fortsatt like aktuelle for de mange aspektene i et moderne liv (Juniper, 2003).

Mitate

Mitate er en design-teknikk som opprinnelig er forbundet med tehagene. Det beskriver prosessen av å finne ny bruk for et gammelt objekt som har blitt brukt. Et eksempel er steinbassengene i tehagene som brukes for å vaske hendene og munnen før de trer inn i teseremonien. Mange av steinbassengene er laget av stein som ble brukt i andre elementer som broer eller bunnen på en steinlykt. Man kan også gjenbruke gamle steinmaterialer til å lage tråkkesteiner (Keane, 1996).

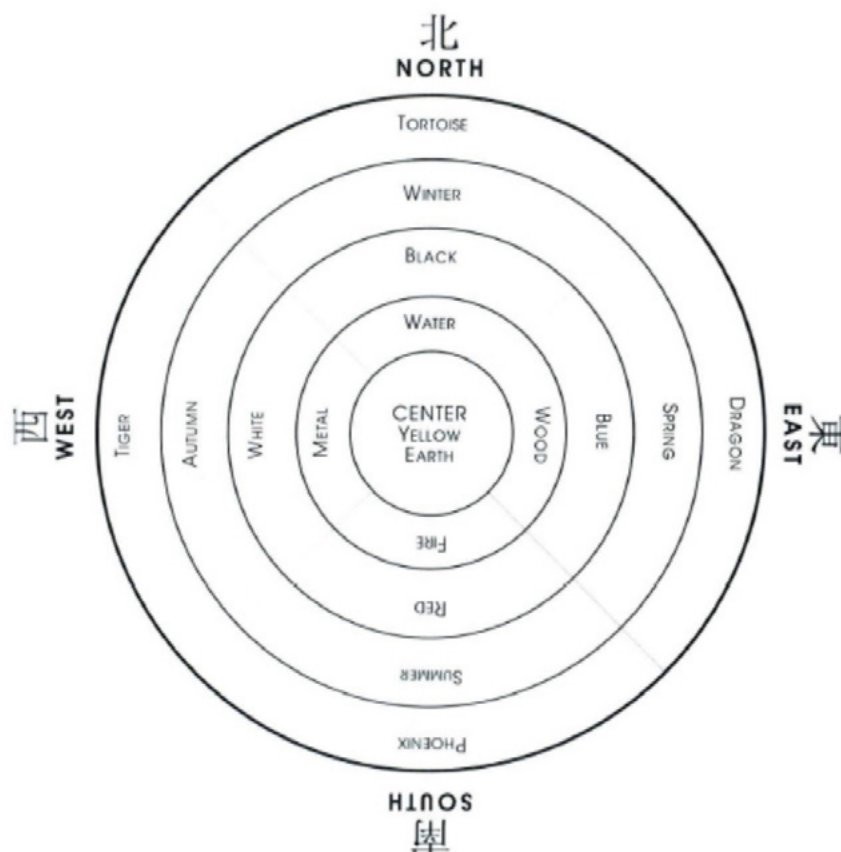
2.2.2.2:
Steiner i Botanisk hage i Bergen med vekst av mose som viser preg av tid

Geomanti

Geomanti er en spådomskunst basert på tegn i landskapet, der linjer, figurer og punkter tegnes på Jorden og tolkes i forhold til stjernetegn og planeter på himmelen. Den er basert på den urgamle fortellingen om at det finnes magnetiske kraftfelt som går i rette linjer i ulike vinkler i jordskorpen. Der disse linjene krysser hverandre skal det oppstå kraftige energiladninger. Eksempler på slike steder skal være Stonehenge, Machu Picchu i Peru, fjellet Olympos i Hellas, Pyramidene i Egypt og *Fuji-san* i Japan (Geomanti, 2018).

Tidlige japanske hagekunstnere brukte geomanti for å utforme bekkeløp, og plasserte spesifikke planter og steiner for å lage en harmonisk tilstand i hagen. Denne måten å anlegge en hage på kom fra de kinesiske hagenes konsept ved å harmonisere de ulike kreftene i forhold til hverandre (Keane, 1996).

2.2.2.3:

Et skjema som skildrer de grunnleggende karakteristikkene i geomanti med de fire elementene

2.2.3 Dam- og øyhagen - *Chisen-shoyū-teien*

Landskapet rundt hagene har alltid vært et viktig grunnlag i anleggene. De sørlige delene av Japan er preget av mange øygrupper, og disse blir reflektert i hagene i området. Denne typen hager var spesielt representert i keiserlige hager. Kyoto ble i 794 evt. landets hovedstad, og var landets hovedsete frem til 1868 da den ble flyttet til Edo (Tokyo). Byen er omkranset av avrundede og myke fjell, sammen med et rikt innslag av ulike vann som kilder og innsjøer. Der det første keiserlige palasset ble oppført, lå det en hage som ble anlagt rundt en hellig kilde. Palasset ble bygget nord for denne hagen, og hadde utsikt over en stor dam med en hellig øy. Denne hagen ble derfor et viktig forbilde for hager som ble skapt senere, og de neste 400 årene blomstret hagekulturen rundt palassene. Et typisk palass hadde en sydvendt fasade som lå ut mot en åpen, hellig grusplass. Innsjøen eller dammen er hovedelementet i hagen, som fikk tilført vann fra en kanal som var utformet som en naturlig bekk med tilhørende steiner og kantvegetasjon. Bekken starter i et hjørne i hagen, og fortsetter under palasset til den ender i dammen (Kawaguchi, 2015, s. 20).

2.2.3.1:

Shin-en hagen i Heian Jingu-helligdommen i Kyoto, fra Heian-perioden (794-1185) som ble restaurert fra 1895

Hagene blir også kalt for vandrehager fordi de er ment til å vandre rundt i, enn å bli sett på fra et bygg. Ulike utsiktspunkter ble plassert i hagen, og man måtte vandre rundt for å få øye på alle (Keane, 1996).

Vegetasjonen i hagen var typisk ville arter som hadde blitt plukket fra nærområdet. Eksempler er *Platycodon grandiflorus* (flatklokke), *Hosta plantaginea* (bladlilje), *Valeriana officinalis* (legevendelrot) og *Lespedeza thunbergii* (Thunberg-buskløver). Ulike hengende trearter som sølvpil (*Salix alba*) ble plantet for å kunne speile seg i vannet.

2.2.3.2:
Byakko Ike-dammen
i Heian Jingu-hellig-
dommen i Kyoto

Bjørk med karakteristisk hvit bark som er kjent for området, ble plantet for å gi kontrast mot steinene. Gjenskapingen av landskapet i hagen er preget av steiner med myke kanter, nettopp fordi fjellene rundt er avrundet. Dette er et karakteristisk preg på disse hagene, noe som ble satt stor pris på av keiserdømmet, men også av lokalbefolkningen. Dammene har typisk tre øyer som alle er bundet sammen med bruer. Disse øyene var spesielt brukt til opptrender, og gjester kunne beundre de fra palassets terrasse (Kawaguchi, 2015, s. 23).

Dessverre er ingen av disse palasshagene bevart i opprinnelig utforming, men det finnes andre lignende dam- og øyhager som eksisterer i tilknytning til buddhistiske templer. Hagene skulle nettopp gi inntrykk av paradiset, der *Buddha* bodde, og derfor kalles de ofte for paradishager. Templene ble bygget slik at hagen ble plassert i sentrum, med utsikt over dammen med de vakre lotusblomstene. På 1100-tallet fikk krigerklassen den politiske makten i Japan, og det førte blant annet til at hagene mistet grusplassen som skilte bygget fra dammen. Større steiner som illustrerer klipper og øyer begynte å dukke opp i dammene. Disse symboliserte hellige fjell og øyer fra den buddhistiske og kinesiske mytologien. Det ble også anlagt stier slik at man kunne bevege seg rundt om i hagen og se den fra forskjellige perspektiver (Kawaguchi, 2015, s. 23).

Sammen med utviklingen av tehagen i 1500-1600-tallet, ble nye ideer implementert i dam- og øyhagens design. Uttrykket ble endret fra en liten, intim hage og til en storslått og ambisiøs spaserhage (Kawaguchi, 2015, s. 23).

De neste 200 årene etter denne endringen i den politiske makten ble disse spaserhagene et statussymbol for adelsmenn i høye rekker, og skapte en stor verdi i deres formuer. Det ble nærmest sett på som en stor forventning at adelsmennene skulle skape en detaljert vandringshage for å bevise sine fredelige hensikter. Denne tradisjonen forsvant etter at Japan åpnet dørene sine mot Vesten i 1800-tallet (Kawaguchi, 2015, s. 24).

Busker som *Pieris japonica* (japanpieris), *Ilex crenata* (japansk kristtorn) og azaleaer (*Rhododendron* spp.) ble brukt for å mykne opp uttrykket i hagen, men ble klippet slik at de ikke overskygger de større steinene.

Hagearkitektene i Vesten har ofte anstrengt seg for å flate ut områder, noe som var populært både i renessansen og barokken frem til 1800-tallet. I samme tidspunkt i Japan ble det beskrevet i hagebøkene hvordan man kunne tilføre høyder i terrenget for å gi hagen dybde og perspektiv. Dersom man skulle anlegge en innsjø eller en dam, ble jorden som var fjernet brukt til å lage høyder på et annet sted i hagen (Kawaguchi, 2015, s. 25).

Japanske hager er sjelden tett beplantet, og har mange store, romlige arealer. Ideen var først og fremst å pryde arealene med få, men fyldige busker, og etterlate åpne arealer mellom dem. Et område med høydeforskjeller kunne for eksempel prydes med en gruppe steiner, noen få azaleaer og bunndekkende vegetasjon. *Ophiopogon ssp.* (mondo-gress) med sine lange blader kunne bli brukt som kontrast til mosen. Andre arealer kunne bli beplantet med tregrupper. På et flatere areal kunne man plante flere trær, og etterligne en skog med lite vegetasjon i busksjiktet, men med planter som kan finnes i skogbunnen. Solitære trær kan plantes på et naturlig utsiktspunkt, og i Japan plantes ofte *Osmanthus ssp.* (oljetre) slik. Ved å plante et slikt tre, kan man få følelsen av å være omgitt av frodig vegetasjon, uten at den er fylt opp med planter (Kawaguchi, 2015, s. 26).

2.2.3.3:
Suizenji Jojuen i Ku-
mamoto ble bygget
i 1636

Denne type spaserhager har store likhetsstrekk til 1700-tallets store, engelske landskapshager. Foruten størrelsen, er fraværet av gjerder og fysiske barrierer et fellestrekk. Plasseringene av elementene vil virke som naturlige avgrensinger som markerer de ulike rommene. For eksempel kan en steinlykt markere en tehage, mens vann som i en elv eller dam virker avgrensende i seg selv (Kawaguchi, 2015, s. 29).

Det er lett å bli fascinert av de japanske hagers ro og spirituelle verdier. Effektene oppnås sjelden ved å bare plassere enkelte elementer, som en steinlykt eller tråkkesteiner, det er den samlede effekten av hele hagens design som bidrar med dette (Kawaguchi, 2015, s. 30).

En *torii*-portal markerer inngangen til området rundt en shintohelligdom eller en hellig plass i naturen. Den markerer et skille der man blir påminnet å rense seg rituelt før man går inn i hellig grunn. Bruken av slike portaler i vestlige hager kan diskuteres, ettersom størrelsen på de er nokså store, og opptrer ved shinto-templer av en større størrelse. Et alternativ som er mer akseptabelt er et mindre husalter, noe mange japanske hager har, og er mindre enn én meter høye med en liten rød *torii*-portal foran. Disse altrene bør respekteres som gjenstander for tilbedelse (Kawaguchi, 2015, s. 30).

Elementer som trær, fossefall eller steinlykter kan bli delvis skjult, og denne teknikken er ofte brukt i japanske hager. Dette skaper både en illusjon om en større hage, men også fantasi, ved at man undrer på hva som finnes bak det skjulte (Kawaguchi, 2015, s. 30).

2.2.3.4:
Shugaku-in Imperial Villa i Kyoto ble bygget på 1600-tallet og er en samling av hager og tehus

2.2.4 Tørrhagen - *Kare-sansui*

På 1400-tallet begynte buddhistiske munkar, samt noen zen-prester, å anlegge tempelhager med grupper av stein. Disse steinene symboliserte forskjellige zen-begreper og begreper fra den buddhistiske symbolismen. Steingrupperingene ble først anlagt i spaserhagene, på en terreng høyde. Selv om steinene var symbolske, var det viktigst at det skulle se ut som at naturen selv hadde plassert steinene der (Kawaguchi, 2015, s. 36). Disse hagene kalles også for zen-hager.

På 1700-tallet ble hagene påvirket av en ny reform, der et spesifikt område i hagen ikke lenger var begrenset til religiøs bruk. Områdene ble da transformert til en tørr hage, med flatt areal og belagt med grus. De ble også prydet med mose, busker og furutrær, men uten vann. Ved templene ble det populært med de tørre hagene, i og med at disse sjelden var selvforsynte med vann. Elementene av vann og høyder som var sentrale i spaserhagene, ble transformert i en mer abstrakt form. Steiner ble plassert i grupper som sammen symboliserer et fossefall, og grus ble raket i mønster som ligner vannstrømninger. Oppstanden av de tørre hagene begeistret zen-prestene, ettersom de abstrakte formene og den minimalistiske stilen hjalp de med å konsentrere seg og meditere (Kawaguchi, 2015, s. 36). Tilskueren går ikke fysisk inn i hagen, men utforsker den heller mentalt på et personlig nivå (Keane, 1996).

2.2.4.1:

Hagen i Daisen-in, et zen-buddhistisk-temple i Kyoto som ble bygget mellom 1509-1513

En likhet mellom et zen-liv og en tørrhage er daglig rensing. Renhet er grunnleggende i et zen-liv, og en stor del energi går ut på å holde både tempelet og kroppen ren. Store deler av denne rensingen foregår ved å plukke løvfall og ugress, jevne grusen og rake bølgeformene tilbake. Dette er en avslappende, og kanskje meditativ, prosess som også inkluderer å vaske gulvet i tempelet og koste *tatami*-mattene (Keane, 1996).

Templene endte opp med å bli sentre for kunnskap, litteratur og andre ulike typer kunstformer. Tørrhagene som ble anlagt i disse templene, ble påvirket både av åndeligheten til zen-buddhismen og kulturelle innslag (Keane, 1996).

Symbolismen av naturen i zen-buddhismen vises sterkt i tørrhagene. Refleksjonen av fjell og dype daler viser til konseptet av kilden til liv eller sannhet som finnes i naturen. Starten av en elv, som etter hvert blir bredere, viser til prøving og feiling, i tillegg til suksess i livet. Steinene som ligner skilpadder og traner symboliserer en lang levetid og varighet. Den rakede grusen representerer det store havet og den uendelige freden i paradiset (Keane, 1996).

2.2.4.2:

Hagen i Ryoan-ji, et zen-tempel i Kyoto som ble bygget mellom 1450-1473

Daisen-in, anlagt mellom 1509 og 1513, i Kyoto er en av de mest kjente tørrhagene. Der er steinene arrangert slik at de former et fossefall som slynger seg gjennom en dal i bunnen, og som videre renner ned i grusen. Steinene representerer ofte buddhistiske guder, men også lykkebringende skapninger som skilpadder og traner (Kawaguchi, 2015, s. 39).

2.2.4.3:
Hagen i Zui-
ho-in-tempelet i
Kyoto, anlagt av den
japanske hagedesig-
nere Mirei Shigemori
(1896-1975) i 1961

En del av hagene ble med tiden mindre symbolske og mer abstrakte, til det til slutt ikke var annet enn grus, steiner og litt mose. *Ryoan-ji*, ferdig anlagt i 1450, i Kyoto er et eksempel på en slik hage. Hagen er 10x25m og består av 15 steiner i 5 grupperinger, der tolkningen er lagt til tilskueren. *Ryoan-ji* er en av de enkleste hagene som finnes, men oppleves likevel som hemmelighetsfull og mystisk. I en så minimalistisk hage er formen på hver enkelt stein like viktig som spesifikke plantearter i en annen hage (Kawaguchi, 2015, s. 41).

Hagene blir ofte anlagt på en rektangulær flate, med et markant skille til områdene utenfor, i motsetning til spaserhagene. Barrierene kan være i form av en hekk, gjerde, eller en mur. Disse avgrensingene isolerer hagen, og kan gi en spesiell følelse av intimitet og personlig tilknytning på et spirituelt nivå. I de tørre hagene er det ikke vanlig at man ferdes rundt på flatene, unntatt når man skal rive grusen (Kawaguchi, 2015, s. 36).

Hagene finnes først og fremst i tilknytning til en bolig, der veggene på boligen også fungerer som et skille. Veggene består oftest av skyvedører, og når disse er åpne, kan hagen i sin helhet observeres fra boligen (Kawaguchi, 2015, s. 36).

2.2.4.3:
Mønsteret i grusen representerer bølger i havet, og det er en tråkkesti gjennom hagen i Zuiho-in-tempelet

Steiner kan plasseres slik at de danner øyer i vannet, og kan plasseres på hauger av jord, beskjedent beplantet med *Ophiopogon ssp.* (mondo-gress), *Luzula sylvatica* (storfrytle) eller mose. Flate steiner kan sammen illustrere en bro over vannet (Kawaguchi, 2015, s. 37).

Vegetasjonen i en tørrhage er holdt til et minimum, men det som finnes er ofte klippet i en stram form, for eksempel i en kuleform, for å beholde estetikken som finnes i resten av hagen. Selv om det ikke virker slik, kan blant annet arter med fargerike blomster fungere i en tørr hage så lenge de får nok med vann. Blomstervekst bidrar med å forsterke de ulike årstidene i hagen, men kan også bidra med et personlig preg (Kawaguchi, 2015, s. 39).

Landområder kan illustreres ved bruk av bambus, *Ilex crenata* (japansk kristtorn) eller *Pieris japonica* (japanpieris). Vegetasjonen kan gi en sterk kontrast mot den hvite grusen, og ved å skape myke linjer kan elementene harmonisere bedre med hverandre. Videre må vegetasjonen holdes ren for jord, ugress og algevekst. Vanning og riving av grusen er et rituell arbeid som må gjennomføres regelmessig (Kawaguchi, 2015, s. 41).

2.2.5 Tehagen - *Roji*

Den tradisjonelle, japanske te-seremonien ble grunnlagt i 1600-tallet av zen-munken *Murata Juko*. Ritualet der man drikker te med husets gjester ble senere ansett til å være en kunstform. *Sen-no Rikyu* (1522-1591) var en kjent disippel som ble en te-mester. Han var også forkjemper til de estetiske prinsippene *wabi-sabi*, som innebærer blant annet enkelhet, ro og verdighet. Gjennom denne kampen fikk han mulighet til å prege te-seremoniene, der han foretrakk ydmyke og rustikke preg, i forhold til krigsherrenes te-seremoni med servise av rent gull. Rikyu bygde tehusene som tradisjonelle en-mannshytter med kun ett rom for buddhistene. Det eneste eksisterende eksemplaret av disse tehusene er knappe 2 kvm. stort, og selv om det ligger rett ved de øvrige tempelbyggene, er det mulig å nå tehuset gjennom hagen. Det var forventet å legge sverdene fra seg, og nyte roen og teen i fellesskap (Kawaguchi, 2015, s. 46).

Hagen er en viktig del av teseremonien, der alle elementene bidrar med en rolle både i gjestens fysiske forberedelse, men også det åndelige. Tradisjonelt er den delt inn i 2 deler, ytre og indre, som er avskilt fra hverandre med en hekk, et gjerde eller en port. Den ytre hagen

2.2.5.1:

*Tehagen i Portland
Japanese Garden,
Oregon, USA*

er ofte tildekket med taket til bygget, med en benk, der gjestene kan sitte og vente. Etter at de har hilst på verten i den ytre hagen, går man så videre gjennom en liten port inn i den indre hagen. Ved å krype gjennom den lille porten skal det gi en illusjon om at man befinner seg i skogen, selv om hagen kanskje befinner seg midt i byen. Tehagen blir mer opplevelsesrik når stemningen fra den indre til den ytre hagen endres. Den ytre hagen kan være mer abstrakt i uttrykket, med steinlykter og steiner med kontrastfylte farger og former. Vegetasjonen skal likevel ikke avvike så mye fra de to områdene. Variasjonen i arter er holdt til det minimum, da man vil skape en opplevelse av ensomhet i skogen. Bepplantningen kan synes å være tilfeldig, uten noen form for orden i grupperinger. Solitærbepplantning er et viktig prinsipp i alle japanske hager, da det er ønsket at hver plante skal kunne beundres for sin egen verdi. Mose og lave skogvekster danner bunndekket rundt tråkkesteinene. Det slyngende sporet av tråkkestainer er med på å gi besøkeren utsikt over hagen fra ulike vinkler (Kawaguchi, 2015, s. 49 og 51).

2.2.5.2:
*Urakuen-hagen i
Inuyama*

Tehagen er ikke begrenset til å kun observeres fra tehuset, selv om de første te-seremonimesterene plasserte steiner og steinlykter i hagen slik at de kun ble observert fra tehuset. Med en gang man tiltrer i tehuset, legger man hagen og resten av verden bak seg. Tråkkesteinene forbereder dermed den besøkende på den endrede atmosfæren, fra verden utenfor, vandring gjennom hagen, og til den lukkede stemningen i tehuset (Kawaguchi, 2015, s. 52).

Først og fremst så er tehagen et funksjonelt sted, der prinsippet er å ha alt forberedt slik at gjesten kan føle seg velkommen uten å føle seg anstrengt eller til bry. En enkelt flat stein kan illustrere en bro, og et lavt steinbasseng kan fremstå som en vannkilde, der gjesten kan vaske munnen og hendene sine, likt som ved templene. Mange av de tradisjonelle bassengene er hugget ut av et større stykke stein, og ble tidligere utsmykket med stein fra tempelruiner eller fra ødelagte steinlykter (Kawaguchi, 2015, s. 52).

Før gjestenes ankomst, vasker verten hagen. Denne renselsesprosessen foregår hovedsakelig i den indre hagen, der de fleste ornamentene finnes (Kawaguchi, 2015, s. 53).

2.2.5.3:

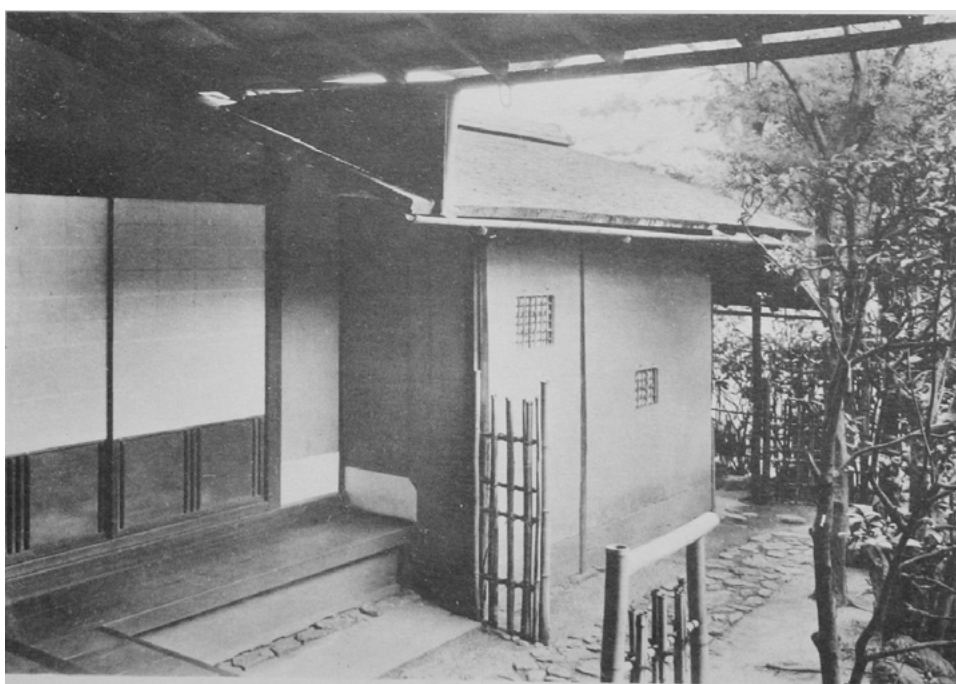
*Tehuset og -hagen i
Adachi Museum of
Art, Yasugi fra 1970*

Tehagene er ment til å være intime, ikke storslåtte, og fremstår som et kunstverk. *Sen-no-Rikyu* var bestemt på å forme hagen ved å bruke naturlige materialer og naturens former. *Furuta Oribe* (1543-1615), en av *Rikyus* disipler, sammen med lærlingen sin *Kobori Enshu* (1579-1647) valgte å utvikle en stil ved å introdusere det menneskeskapte i hagene. *Oribe* ønsket å overraske, vekke nysgjerrighet og tiltrekke oppmerksomhet med hagene som en kunstform. Steinlykter ble plassert skjeve i bakken, og han plantet døde trær på steder som der de ikke kunne oversees. Begge eksperimenterte med ulike geometriske former og brukte steiner som hadde blitt hogget, isteden for å bruke naturlig formede steiner. Mens *Rikyu* ønsket å utelukke ethvert element som tiltrakk seg unødvendig oppmerksomhet, ønsket *Oribe* og *Enshu* å understreke utformingen av hagen fremfor selve funksjonen (Kawaguchi, 2015, s. 53).

En tehage er en tehage, uansett hvor enkel den er, dersom den fungerer som et oppholdssted for deltagere i en teseremoni. Tehagen er ikke ment for å beundres, men for å bli verdsatt gjennom hvert skritt den besøkende tar gjennom hagen. Tehagen har ett bestemt formål, og det er å føre den besøkende frem til tehuset. Dermed er det viktig at gjestene ikke blir skuffet, og vegen bør føre frem til et spesielt element, som en pergola, en paviljong eller et lysthus (Kawaguchi, 2015, s. 54).

2.2.5.4:
Sen no Rikyu (1522-1591) sitt eget tehus
Tai-an i Kyoto

I mange tehager finnes det mer enn én sti med tråkkesteiner, som leder til forskjellige deler av hagen skjult av beplantningen. Et vannbasseng kan være et av elementene en sti fører til, ettersom bassenget helst skal plasseres skjult (Kawaguchi, 2015, s. 54).

De ulike rommene i hagen avgrenses ikke utelukkende av hekker og gjerder, men også av grus og ulike bunndekker (Kawaguchi, 2015, s. 54).

Tehagene skiller seg fra de andre typer japanske hager, ved at menneskeskapte høyder, grupperinger av steiner og fossefall ikke spiller noen særlig rolle i utformingen. Isteden er det vegetasjonen som gir hagen karakter. På grunn av plassmangel, er det fokusert på færre antall planter og mer på plasseringen og formen. De fleste artene velges på grunn av deres naturlige dekorative form, ettersom vedlikehold begrenses til fjerning av ugress og fjerning av skadede greiner enn til forming (Kawaguchi, 2015, s. 55).

Abstrakte former er mindre viktig i en tehage enn i en tørrhage. Det aller viktigste i anleggelsen av en tehage er å sørge for at hagen inneholder elementene som er viktige for selve teseremonien (Kawaguchi, 2015, s. 55).

Vegetasjon er et viktig element med tanke på lysregulering, og i en tehage vil man verken ha for sterkt eller for dystert lys. Ettersom vi har lite og lav vintersol i Norge, er det greit å bruke løvfellende trær enn vintergrønne, spesielt furu, som er vanligst å bruke i Japan (Kawaguchi, 2015, s. 55).

Vegetasjonen holdes vintergrønn, der hvert tre og hver busk er beskåret på en gjennomtenkt måte. Tradisjonelt sett plantes det et stort furutre på baksiden av tehuset for å gi illusjonen av dybde i hagen (Kawaguchi, 2015, s. 55).

Rikyu valgte selv å kun plante vintergrønne planter, ettersom han ønsket at blomstene han hadde arrangert inne i tehuset skulle være fokuset. *Oribe* og *Enshu* introduserte blomstrende busker og trær i hagen, da spesielt de med små blomster i hvit eller blålige farger som *Hydrangea ssp.* (hortensia) og *Enkianthus campanulatus* (klokketrol-

lyng). Arter med blomster som har sterke farger eller dufter unngås vanligvis, ettersom man ikke vil frembringe oppmerksomhet. Ettersom det er begrenset med plass, vil kraftigvoksende arter by på problemer. Ved svært begrenset plass, er det ofte begrenset med beplantning i busksjiktet, og det fokuseres heller på bunndekket og oppstamming av trær. Disse tiltakene gjør at hagen føles større og luftigere enn det den egentlig er (Kawaguchi, 2015, s. 56).

På høsten lot *Rikyu* bladene fra løvfallende trær ligge igjen på mosen, mens *Oribe* valgte å kun la nålene fra bartrær ligge igjen. Kronblader fra blomstene får ofte lov til å ligge igjen, ettersom de bringer frem en fin kontrast til mosen (Kawaguchi, 2015, s. 56).

2.2.5.5:

*Hagen til familien
Ban i Kyoto er anlagt
som en tehage*

2.2.6 Gårdsromshagen - *Tsubo-niwa*

Det gamle Kyoto var tett bebygget av boliger, verksteder, forretninger og restauranter, og det var dermed liten plass til å anlegge en hage. Bygningene var lange og smale, og hadde kun ett eller to vinduer ut mot gaten. Likevel, da man vandret gjennom denne labyrinten av bebyggelse, kunne man skimte en firkantet liten hage her og der som var omgitt av husvegger (Kawaguchi, 2015, s. 58). Denne typen hager kalles for *tsubo-niwa*, og Kyoto ansees å være opprinnelsesstedet. En *tsubo-niwa* er en hage som er avgrenset av bygg, vegger og andre fysiske barrierer som isolerer den fra omverdenen (Mizuno, 2002, s. vii).

Den første registrerte *tsubo-niwa* lå i et imperialt palass i Kyoto fra Heian-perioden (794-1185), der det ble sett på som et element for beboerne i krigerklassen i den etterfølgende Kamakura-perioden (1185-1333). I Muromachi-perioden (1333-1573) ble hagene først og fremst registrert ved templene til zen-buddhismen. Til slutt, i Azuchi-Moyama-perioden (1573-1603) og tidlig Edo-perioden (1603-1868), ble de utbredt og utviklet seg til en essensiell del av *machiya*, de karakteristiske husene til arbeiderklassen (Mizuno, 2002, s. vii).

2.2.6.1:
Gårdsromshage i
Murin-an, Kyoto fra
1898

Tsubo-niwa har endret seg mange ganger i løpet av dens lange historie, der de i hver tidsperiode ble påvirket av datidens arkitektur. I Nara-perioden (710-794) stod byggene solitært, og skapte naturligvis ikke et lukket område for en *tsubo-niwa*. I Heian-perioden (794-1185) ble *shinden-zukuri* utbredt, en type bygg med en U-form som naturlig ga fysiske avgrensinger, og som dermed ga *tsubo-niwa* sin opprinnelse. De første hagene ble designet som tørrhager (*kare-sansui*), en zen-hage med høy spirituell verdi. *Meisho* er en tittel gitt til et areal med fremragende naturskjønnhet (Mizuno, 2002, s. vii).

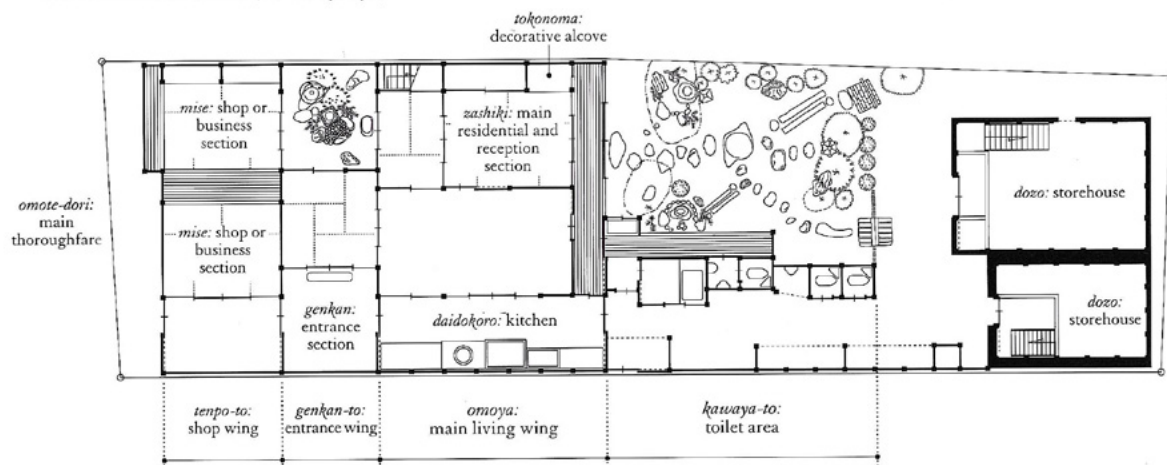
2.2.6.2:
Gårdsromshagen i
Kamigamo-helligdo-
men i Kyoto, beplan-
tet med bambus i
midten

Etter de store ødeleggelse i *Oninkrigen* (1467-1477) ble Kyoto gjenoppbygd, og ble planlagt og tegnet av *Toyotomi Hideyoshi* (1537-1598). Boligene til arbeiderklassen bestod av tett plasserte enkeltbygg som dannet lange rektangler, og som delte tak. Denne unike formen for boliger hadde en definert, smal stripe med areal fra gaten og mot baksiden av huset, typisk kalt «ålereder». Denne type boligbygging gjorde det mulig for mange å åpne en bedrift på forsiden av huset mot gaten, og bruke baksiden av huset som privat bolig. Videre helt bakerst kunne det være areal brukt som lager. Takket være dette, ble forretninger effektive, skatten, som ble regnet ut ifra bredden på fasaden, ble holdt lavt, og dermed ble kommersiell og industriell utvikling videre utberedt. Med slik arkitektur på byggene, var det mye lys på forsiden mot gaten, med mindre lys og ventilasjon lenger bak (Mizuno, 2002, s. viii).

Omoteya-zukuri var en arkitekturstil som ble dannet for å løse disse problemene. I *omoteya*-stilen ble forretningen adskilt fra den private boligen, der boligen fikk egen inngang på siden av bygget, i «åleredet». Bak den private boligen ble det dannet et åpent areal før lagrene var plassert helt bakerst. I det åpne arealet mellom seksjonene kunne det bli anlagt en hage, eller et terom, og ga tilgang til lys og ventilasjon som denne delen ikke hadde hatt tidligere. Dette arealet hadde funksjon for å holde bygget kjølig på sommeren, men hadde også en estetisk funksjon som hage (Mizuno, 2002, s. viii).

2.2.6.3:
Arkitekturstilen
omoteya-zukuri, med
gårdsromshage

OMOTEYA-ZUKURI (the omoteya style)

Disse hagene var godt etablerte i begynnelsen av Edo-perioden (1603-1867), og var en karakteristisk stil for arbeiderhjemmene i Kyoto inntil Taisho-perioden (1912-1926). I *Itoya Hatcho*-distriktet, ble det krevet at eierne skulle bygge to etasjer høye lagerhus som var sikre mot brann, for å forhindre spredning av brann mellom de tette byggene (Mizuno, 2002, s. ix).

Fra Azuchi-Momoyama-perioden (1573-1603) og inn i den tidlige Edo-perioden (1603-1868), var ikke de små arealene mulig å få designet personlig på grunn av økonomi, men likevel ble disse hagene en kilde for spiritualitet og ga uttrykk for personlige stiler. På samme tid ble tesseremoniene utberedt og ble ikke utelukkende holdt for de høyere klassene. De små hagene utenfor terommene ble utviklet fra å kun gi tilgang til lys, og til å bli designet med funksjon. De ble da til

2.2.6.4:
Gårdshagen til
Mikami-familien med
steinlykt og vannbas-
seng

roji, en kort sti-hage, som fungerte som en invitasjon og en spirituell forberedelse til terommet (Mizuno, 2002, s. x).

Elementene i en slik hage bestod av rustikke tråkkesteiner, et lavt vannbasseng, *tsukubai*, i et enkelt utseende, og en steinlykt. Likevel forbød styresmaktene å bruke store summer på hager, så *tsubo-niwa*-hagene i arbeiderklassen var ganske enkle i designet. Etter to nye branner i Kyoto i 1788 og 1864, var store deler av byen lagt i ruiner. Byen ble gjenopprettet etter begge brannene, og ble bygget i såkalt *machiya* stil, som var en karakteristisk stil. Både i Meiji-perioden (1868-1912) og Taisho-perioden (1912-1926) ble arkitekturen og hagedesignet fra henholdsvis *machiya* og *tsubo-niwa*, sett på i høy grad som sofistikert (Mizuno, 2002, s. x).

2.2.6.5:
Orinasu museet i
Kyoto med store ele-
menter av vannbas-
seng og steiner

Tsubo-niwa-hagene fra Kyotos tradisjonelle arbeiderklasse, står som et ikon for generasjoner av hagedesign siden Heian-perioden (794-1185). Siden hagene ble anlagt innenfor bygget i seg selv, hadde selv veggene, korridorene, vinduene og taket status som elementer i hagen. De spilte en viktig rolle for plasseringen av *kutsunugi-isi*, steinen som brukes til å ta av seg skoene, tråkkesteinene, vasken, steinlyktene, og de små plantene som ble plantet for å danne et utsøkt univers i miniatyrutgave (Mizuno, 2002, s. x).

I dag, med generelt tap av vegetasjon, forhøyet temperatur i byene, og ikke minst global oppvarming, har disse urbane hagene på ny fått et stort fokus. Dersom hagen blir vannet, vil temperaturen i luften synke. Plasseringen av hagen i bygget gjør hagen privat, men er synlig fra alle kanter av bygget. I de fleste tilfeller er den omringet av veranda, med toalett og baderom i nærheten. Etter andre verdenskrig, med større bruk av elektrisitet og olje, har disse *machiya*-byggene blitt erstattet med høye bygninger som er enda mer sikre mot brann. I dag har det

2.2.6.6:

Gårdsromshagen i Kinmata-boligen, i Kyoto med bambusgjerde, steinlykt og vannbasseng

blitt ekstremt vanskelig å vedlikeholde de gamle byggene til arbeiderklassene med de tilhørende *tsubo-niwa*-hagene. Det har kun blitt opp til hver enkel eier å ta vare på dem (Mizuno, 2002, s. x).

Tsubo-niwa er nøyaktig det som er essensielt for et sunt emosjonelt og fysisk liv i en urban by. Nylig har det blitt eksperimentert med lignende anlegg i høye bygg i den vestlige verden, der jord, trær og steiner har blitt transportert og arrangert. Andre har eksperimentert med mose på grønne vegger og takhager der det er lite fuktighet. I en kunstig, urban verden, har man begynt å lete etter nye måter å bringe naturen tilbake i byen og etablere områder som er fredfulle, og *tsuboniwa* kan være et sted man kan hente inspirasjon fra (Mizuno, 2002, s. xi).

Disse hagene er private og ment til å observeres på nært hold, når man beveger seg fra rom til rom. Gårdsromhagene bidrar med vind og lys, noe det ikke finnes mye av ellers i det tettbebygde området. Utformingen kan legges som en tørrhage, med bambus, hvit grus og noen steiner som gjør hagen lysere (Kawaguchi, 2015, s. 61).

Likt som i andre japanske hager, er det viktig å tenke på synsvinklene til hagen når man anlegger den. Enkelte lave arter vil se ubetydelige ut dersom man observerer dem fra en høy veranda eller fra en annen etasje, men dersom man bruker kontraster og plasserer elementene på avstand, vil de samme artene se annerledes ut (Kawaguchi, 2015, s. 64).

Flettede gjerder av bambus eller pil kan dele opp hagene som halv-vegger, eller som en skjermvegg. De kan både bidra med å gi le, men også å bygge opp spenning om hva som finnes bak den. Dette overraskelseselementet er et viktig prinsipp i den japanske hagekunsten. Gjerdene kan også dele opp hagene, slik at en del kan være et stille område der man kan oppleve hagen i ro og stillhet uten innsyn (Kawaguchi, 2015, s. 64).

Ettersom japanske hager fungerer året rundt uansett årstid, brukes det også mye vintergrønn vegetasjon, der grønn er den dominerende fargen. I motsetning til de vestlige prinsippene med sesongbeplantning, velges det planter ut ifra deres utseende året rundt. Bladform, oppbygging av greiner og generelt hele utseendet er viktige faktorer som

begrunner plantevalget. Det plantes ofte i grupper på 3, 5 eller 7, tall som oppfattes som lykkebringende i Japan. Slanke, lange planter og oppstammede trær kan bidra med å understreke høyden på veggene som omkranser hagen. Kontrasten mellom høy og lav beplantning kan gi en følelse av romlighet, selv i en liten hage (Kawaguchi, 2015, s. 64).

Gårdsromshagene kan hente inspirasjon fra de andre japanske hagetyperne, der mose og lys grus kan arrangeres sammen med busker og steiner. Prinsippene til en streng tørrhage kan følges, og de kan også anlegges som en tehage. De er veldig fleksible med tanke på utforming, og kan anlegges flere steder enn kun i et trangt gårdsrom. En miniatyrhage kan anlegges i hvilken som helst krok omkring i huset (Kawaguchi, 2015, s. 66).

2.2.6.7:
Rakusho-boligen i Osaka har en gårdsromshage som vender til restauranten. Nishiki-goï (koi-fisker) svømmer i dammen

2.3 Elementer i en japansk hage

2.3.1 Vegetasjon

Vegetasjonen i en japansk hage er en av de viktigste elementene som reflekterer symbolikk. Symbolikken av en plante er ikke begrenset til opprinnelsesstedet, men også til de karakteristiske formene. Ettersom en japansk hage illustrerer et miniatyr-landskap, er det ofte valgt arter som er saktevoksende (Goto & Naka, 2016, s. 75).

I Heian-perioden (794-1185) inneholdt hagene planter i en poetisk og geomantisk betydning, men denne symbolikken brukes ikke i like stor grad i dag. I tillegg brukte de en del plantearter som ikke brukes tradisjonelt i japanske hager. Variasjonen av planter har økt fra Heian-perioden til i dag, men likevel brukes det et begrenset antall arter i en hage (Keane, 1996).

Furutrær (*Pinus sylvestris*) symboliserer et langt liv og udødelighet, og er sett på som et av de tre lykkebringende plantene, sammen med bambus og plommetreet (*Prunus domestica*). Furu overlever i de mest ekstreme klimaforholdene, og symboliserer utholdenhet, standhaftighet, selvdisciplin og evig helse (Goto & Naka, 2016, s. 75).

2.3.1.1:
Pinus thunbergii
(japansk svartfuru)
i Seattle Japanese
Garden

Bambus symboliserer enkelhet, evig vekst, ærlighet og beskjedenhet på grunn av dens elegante rette linjer. De representerer også fleksibilitet og velvilje siden den er mulig å bøye uten at den knekker (Goto & Naka, 2016, s. 75).

Plommetreet (*Prunus domestica*) er elsket i Kina, Korea og Japan, på grunn av dens kraftige blomsterstand mot vintersnøen. De symboliserer ikke bare utholdenhet og håp, men også skjønnhet, renhet og lang levetid (Goto & Naka, 2016, s. 76).

Kirsebærtrærne (*Prunus ssp.*) er et symbolsk vårtegn, og fra Heian-perioden (794-1185) ble de satt pris på i større grad enn plommetrærne. De symboliserer midlertidigheten i naturen, ekstrem skjønnhet og rask død ettersom de blomstrer i stor mengde ganske raskt, og forsvinner like raskt som de oppstod (Goto & Naka, 2016, s. 77).

Den viktigste forskjellen mellom vestlige og japanske hager, er at i japanske hager så begrenser man ikke bruken av busker og stauder til blomsterbed. Man prøver å skape en følelse av frodighet uten å bruke «riktige» arter på «riktig» sted. Trær og busker blir plassert for å gi et inntrykk av en liten skog. Hver art velges ut ifra dens fysiske form, og beskjæring blir derfor en viktig oppgave. Prinsippet er å trekke frem artens egne karakter ved regelmessig beskjæring, og klipping av greiner som er skadde eller plassert for tett (Kawaguchi, 2015, s. 72).

2.3.1.2:

Blomstring av kirsebærtrær (*Prunus ssp.*) i Hama Rikyu-hagen i Tokyo

Den grunnleggende ideen er å observere og respektere hver enkelt plantes karakteristiske form. *Sciadopitys verticillata* (skjermtre) og *Juniperus communis* 'Hibernica' (einer) er begge arter som har en naturlig konisk form, som trolig behøver lite beskjæring. *Acer* ssp. (japansk lønn), *Hamamelis* (trollhassel) og løvfellende azaleaer (*Rhododendron* ssp.) får fine forgreinede former av seg selv, og trenger kun begrenset klipping for å fjerne svake, syke eller døde skudd (Kawaguchi, 2015, s. 72).

Buxus ssp. (buxsbom), *Ilex crenata* (japansk kristtorn), dvergformer av *Picea abies* (gran) og *Taxus cuspidata* var. Nana (japanbarlind) kan lett beskjæres i kuleformer, og kan brukes som lave hekker. Disse artene kan klippes til fine tette «puter» som rammer inn grupper av andre større busker eller trær (Kawaguchi, 2015, s. 73).

Den mest karakteristiske formen av japansk beskjæring finnes hos furu (*Pinus sylvestris*) og barlind (*Taxus baccata*), som ligner på bonsai-trær i stor størrelse. Da denne formen ble introdusert for Vesten, ble den oppfattet som bisarr, men ble anerkjent med den kunnskapen og ferdighetene som behøvdes for å forme de. Selv om hagestilene kontinuerlig endrer seg, er de likevel mulige å se både i privathager og tempelhager (Kawaguchi, 2015, s. 76).

Azaleaer (*Rhododendron* ssp.) og andre tette busker kan klippes slik at de nærmest ser ut som hauger med snø. De kan også formes slik at de ser ut som lave høyder i terrenget (Kawaguchi, 2015, s. 76).

2.3.1.3:

Blomstring av azalea (*Rhododendron* ssp.) under Bunkyo Azalea festivalen i Nezu- helligdommen i Tokyo

Japanere har en generell kjærlighet for trær med vakre greiner og stammer. Dette er en av grunnene til at de velger å bruke trær med blomstring før løvsprett som for eksempel *Prunus x yedoensis* (tokyo-kirsebær), nettopp for å forsterke kontrasten med de nakne greinene sammen med den rike, lyse blomstringen (Kawaguchi, 2015, s. 76).

Ilex crenata (japansk kristtorn), *Taxus cuspidata* (japanbarlind), *Thujopsis dolabrata* (vokstuja), og flere andre vintergrønne arter kan beskjæres på samme måte som furutrær og støttes av bambusstokker som tvinger greinene i ønskede retninger. I Japan praktiseres denne formen for beskjæring hovedsakelig av profesjonelle gartnere, men i en privat hage kan hvem som helst prøve seg (Kawaguchi, 2015, s. 78).

Et tre kan bruke opp til 15-20 år før den endelig får den ønskede formen, men treet skal helst ha nådd sin fulle størrelse før man begynner å beskjære den. Likevel kan man ett år etter planting begynne å støtte stammen og greinene med bambusstokker for å oppnå ønsket form (Kawaguchi, 2015, s. 78).

Formålet med denne typen japansk beskjæring, er å oppnå balanse gjennom asymmetri, der stammen hovedsakelig er loddrett og greinene er vannrette. Et eksempel er når et furutre plantes på skrå ved inngangen til en hage, og dermed henger over gjerdet som en portal (Kawaguchi, 2015, s. 78).

2.3.1.4:

Ulike lønnearter (*Acer ssp.*) blir mye brukt i japanske hager, spesielt på grunn av de sterke fargene på bladverket

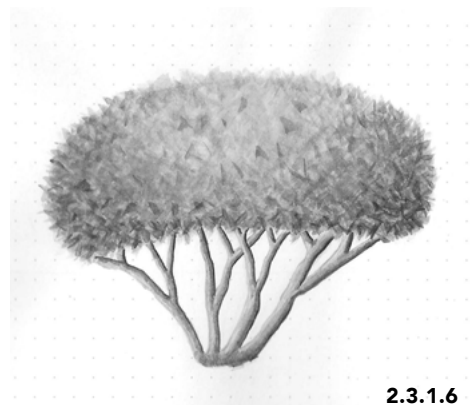
Beskjæring etter japanske prinsipper

På bambusarter med store blader som feks. *Pseudosasa japonica* (japansk pilbambus) og *Phyllostachys nigra* (svartbambus) fjernes de nederste bladene for å understreke artenes eleganse og form. Svartbambus kan kan muligens klare seg i Norge dersom de er plantet på et sted beskyttet for vær og vind, og man må passe på at bladene ikke slites og svis av kulden (Kawaguchi, 2015, s. 74).

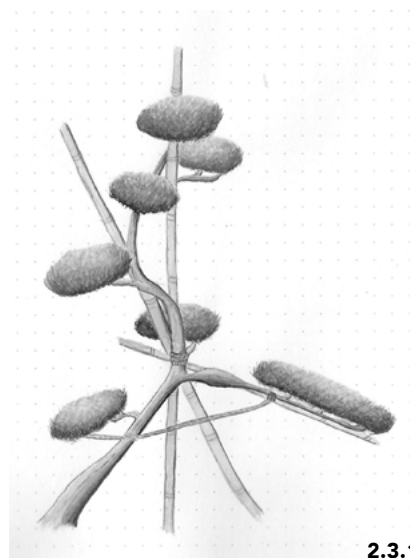
2.3.1.5

På vintergrønne busker som *Enkianthus campanulatus* (klokketrolllyng), japanske azaleaer (*Rhododendron ssp.*) og lave arter av japansk lønn (*Acer ssp.*) kan man beskjære de nederste skuddene for å få fremhevet den naturlige vifteformen kronene har (Kawaguchi, 2015, s. 74).

2.3.1.6

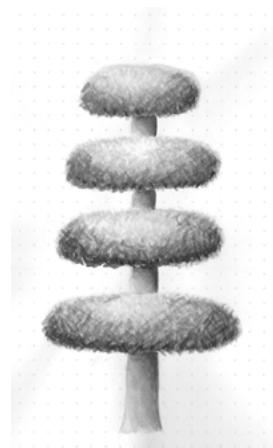
Pinus sylvestris (furu) kan bindes ved stammen med bambusstokker for å gi en åpen form. Ved å binde sammen greiner kan man få de til å vokse nedover, og mindre greiner kan tynges ned med vekter eller steiner. Alle skudd som vokser ut fra greiner beskjæres for å gi en klar og tydelig form. I en hage av mindre størrelse, kan man regulere høyden og bredden på treet, slik at den passer inn størrelsesmessig (Kawaguchi, 2015, s. 4).

2.3.1.7

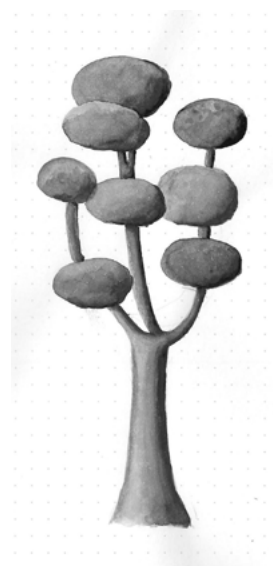

Cryptomeria japonica (japanseder), *Torreya nucifera* (japansk nøttebarlind) og *Tsuga canadensis* (canadahemlokk) kan beskjæres i tydelige etasje-former. Greinene i disse artene vokser naturlig vannrett, så beskjæring vil være med på å tydeliggjøre den naturlige formen (Kawaguchi, 2015, s. 74).

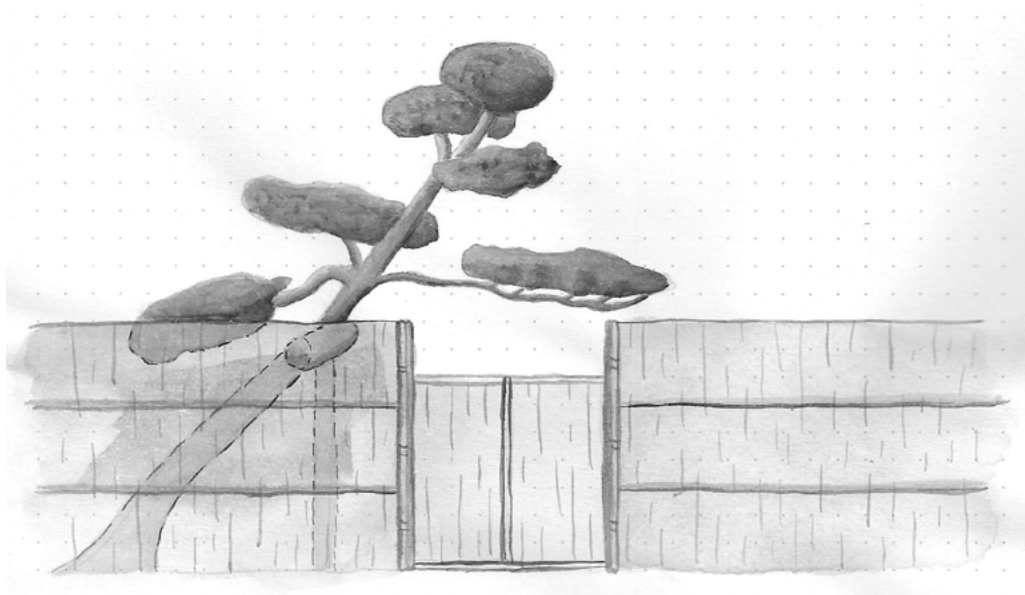
2.3.1.8

Taxus cuspidata (japanbarlind) og noen arter av *Acer ssp.* (lønn) og *Quercus ssp.* (eik) har tendens til å sette loddrette skudd som etter hvert skyter oppover. Som med furuartene kan man fjerne alle skudd som vokser til siden eller nedover, slik at grenene ender opp i puteformer (Kawaguchi, 2015, s. 74).

2.3.1.9

Ved inngangen til en hage kan man støtte *Pinus sylvestris* (furu) slik at de bøyer seg over gjerdet. Denne typen forming brukes hovedsakelig på formelle områder i hagen (Kawaguchi, 2015, s. 74).

2.3.1.10

Plassering av trær og busker

Et viktig prinsipp ved utforming av japanske hager er søket etter harmoni gjennom asymmetri. Både gjennom beskjæringen, men også plasseringen som er minst like viktig. De få gangene planter plasseres i grupper, plantes de i oddetall, og hovedsakelig brukes tallene 3, 5 og 7. En gruppe på 3 planter skal ha forskjellige høyder, former og teksturer, slik at gruppen representerer ulikhet på en forsiktig måte. Ved å plante løvfellende trær sammen med vintergrønne trær, representerer gruppen alle årstidene. Det fokuseres på én plante som utgjør det sentrale elementet i gruppen, og de gjenværende plantene, med deres form og karakter, velges ut ifra denne. Den laveste planten fungerer som et anker for hele gruppen. En klassisk kombinasjon kan bestå av *Pinus sylvestris* (furu) eller *Ilex crenata* (japansk kristtorn), sammen med *Acer ssp.* (japansk lønn) og en lav vintergrønn busk, som for eksempel *Gultheria procumbens* (krypberglyng) eller *Skimmia japonica* (japansk skimmia) (Kawaguchi, 2015, s. 79 og 80).

Azalea (*Rhododendron ssp.*) er nok de planteartene som er mest allsidige i en japansk hage. De kan både stå individuelle, men også anvendes til lave hekker eller større klippede flater (Kawaguchi, 2015, s. 81).

For å skape en illusjon om dybde, plasseres plantene i en ulikesidet trekant, der alle plantene vil bli synlige ettersom de består av ulike høyder. Trekanten skal kunne synes fra de viktigste synsvinklene i hagen (Kawaguchi, 2015, s. 79).

Mange av de mest brukte japanske plantene, som azalea (*Rhododendron ssp.*), *Cammelia japonica* (kamelia) og *Acer ssp.* (japansk lønn), trives best i sur jord. Dersom man anlegger en hage på et område med kalkholdig jord, kan det være lurt å plante surjordsplantene i potter og vanne dem med regnvann (Kawaguchi, 2015, s. 83).

Et annet viktig prinsipp er å begrense antall ulike arter i en japansk hage (Kawaguchi, 2015, s. 83).

2.3.1.11:

Hagen i Higashi-Gyoen i Tokyo, med furu (Pinus ssp.), kirsebær (Prunus ssp.) og azalea (Rhododendron ssp.)

2.3.1.12:

I hagen til Hosens-in-tempelet i Kyoto er det plantet furu (Pinus ssp.) som har blitt beskåret i flere hundre år for å symbolisere fjellet Fuji

2.3.2 Steiner

Steiner er et essensielt element i en japansk hage, og rammer inn resten av anlegget (Goto & Naka, 2016, s. 63). Bruken av steiner i en japansk hage er tilknyttet til de eldre animistiske praksisene i shintoismen. Steiner til hagen velges omhyggelig ut ifra hvordan vær og vind har påvirket dens farge og struktur. Alt ettersom hvilken stemning man går for i hagen, kan man velge alt fra grove vulkanske steiner til eroderte rullesteiner. Plasseringen av steiner er gjort med tanke på fremtiden, der de skal stå i lang tid og bli påvirket av mosedannelse, vær og ikke minst vegetasjonen rundt (Kawaguchi, 2015, s. 86).

Former og bergarter

Japan er av vulkansk opprinnelse, og derfor er de fleste bergartene av vulkansk opprinnelse: andesitt, granitt, klorittskifer, basalt og tuff. Her i Norge har vi stor variasjon av bergarter, der grunnfjellet består overveiende av gneis og granitt, men også noe skifer, kalkstein og sandstein. Videre brukes gjerne lokale bergarter, og man deler de opp etter hvilket landskap de opprinner fra. Steiner funnet på fjell kan representere fjell i hagen, samt steiner funnet på kysten kan illustrere en kyststripe. (Kawaguchi, 2015, s. 86).

2.3.2.1:
Hagen i Ryogen-in-tempelet i Kyoto der mosen representerer et tre som vokste der i 700 år. Steinene i hagen symboliserer en trane, en skilpadde og de legendariske Mystic Isles

Valg av steiner

I Japan er det like strenge restriksjoner for å fjerne av stein, som å fjerne dyr eller planter. Det har blitt stor etterspørsel etter elvesteiner, ettersom de er naturlig formede, og dette byr på problemer. I Norge er dette heldigvis enklere, og man kan skaffe steiner fra lokale steinhuggere. Steiner med skarpe kanter, rette vinkler eller med firkantet form unngås, for de kan ofte se kunstige ut. Tydelig lagdeling og spennende farger og former skaper mer interesse og er unike (Kawaguchi, 2015, s. 86 og 87).

Plassering av steiner

Det første en japansk hagedesigner tenker over før selve hagen anlegges, er plasseringen av hovedsteinen, som er den største, vakreste og mest imponerende av alle steinene. Alt annet i hagen avhenger av denne. Det er en kunstform å plassere en stein riktig i hagen. Målet er å få steinen til å se naturlig forekommende ut i hagen, og man kan få dette til ved å grave ned en del av steinen under jordoverflaten. Steinen kan se mer spennende og mystisk ut, og se ut som den skjuler noe stort under bakken dersom den graves ned. Den bredeste delen graves ned, ettersom spissen på en stein aldri må graves ned. En stein vil alltid gjøre et større inntrykk dersom det ikke er for mange av dem. Det er bedre med færre, større steiner enn mange små (Kawaguchi, 2015, s. 88).

Selv om en nyanlagt hage vil se ganske spinkel ut, er det viktig å huske på at vegetasjonen vokser mens elementer som steiner, steinlykter og vannbasseng alltid forblir samme størrelse. Én enkelt stor stein kan gi et stort inntrykk på resten av hagen, og hvordan den blir plassert vil spille en stor rolle på utformingen. Den kan for eksempel plasseres alene på lys grus, være omgitt av busker, eller stå under *Acer ssp.* (japansk lønn). Steiner som er plassert i en skråning, må graves ned dypt og fast nok slik at de ikke velter (Kawaguchi, 2015, s. 89).

Alle steinene i en steingruppe bør være av samme bergart, selv om formen er forskjellig. Det skal se ut som at de hører sammen. Det eldste

rådet om hvordan steinene skal plasseres kommer fra det 11. århundret: «*Gi steinen, hva den ber om*». De øvrige steinene skal virke som et supplement til hovedsteinen. Ettersom japanske hager alltid søker etter det asymmetriske, bør man helst unngå å plassere steinene i rette linjer eller i rette vinkler i forhold til hverandre. Hovedsteinen skal vise sin mest spennende side til tilskueren, og ved å plassere den i forgrunnen og de mindre steinene i bakgrunnen, vil det se ut som at steinene er lenger unna hverandre enn det de egentlig er, og hagen oppleves større (Kawaguchi, 2015, s. 89).

Buddhistiske steiner

Allerede på 1000-tallet ble steiner integrert som en del av japansk hagekunst, da forbundet med hellige steder. Buddhismen har to viktige fjell som ofte refereres til i hager. I tillegg har buddhismen tradisjon for å avbilde *Buddhaer* i grupper på tre. Denne tradisjonen kalles for *sanzonseki*, og kan oversettes til «*stein som forestiller tre Buddhaer*». De første hagemesterne var overtroiske, og ønsket ikke å plassere *Buddha*-gruppen i midten av husets akse. Det førte til starten på de asymmetriske prinsippene i japansk hagekunst (Kawaguchi, 2015, s. 90).

Tørrhagene har ofte en flat stein som munkene kan utøve meditasjon på. I tørrhagene har man ofte en båtformet stein som representerer den himmelske båten i japansk mytologi, og som seilte opp fra jorden og til himmelen. *Horai* er et mytologisk fjell som representerer ungdommen, og forestiller ofte enten en skilpadde eller traner, som er hellige dyr. Skilpadden er lett å identifisere, selv om den ofte kun er representert med én eller flere kroppsdelar, enten den utstrakte nakken og hodet, eller beinene, halen og skallet. Traner er oftest representert av lave trekantede steiner som symboliserer de utstrakte vingene, men er også symbolisert av deres lange hals eller vifteformet stjert. Begge dyrene er ofte omgitt av grus i tørrhager, eller i dam- og øyhager (Kawaguchi, 2015, s. 91).

2.3.2.2 og 2.3.2.3:
Den lille hagen i
Ryogen-in-tempe-
let, som sies å være
den minste hagen i
Japan.

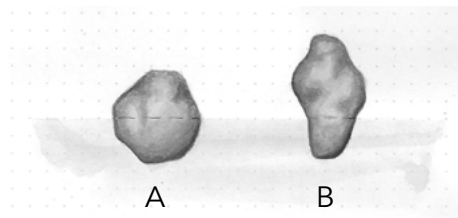

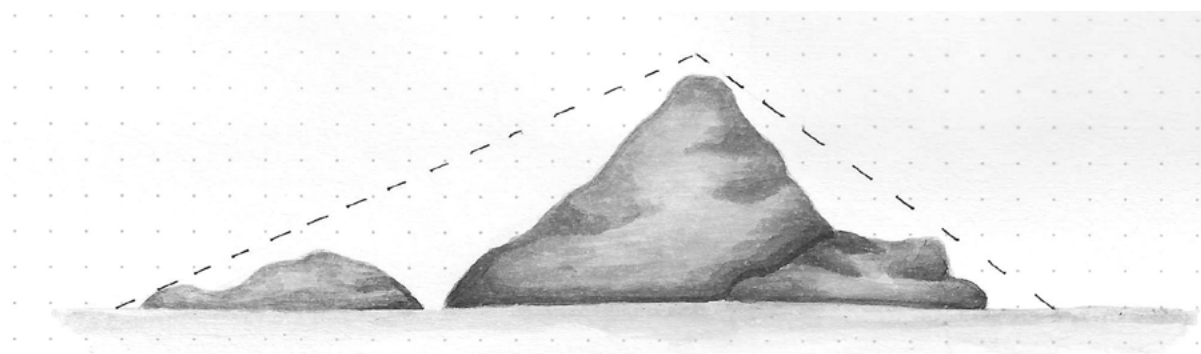
Arrangering av steingrupper

Den bredeste delen av steinen skal alltid ligge ved eller graves ned under jordoverflaten vist i A. Den spisseste delen av steinen skal aldri peke nedover som i B (Kawaguchi, 2015, s. 88).

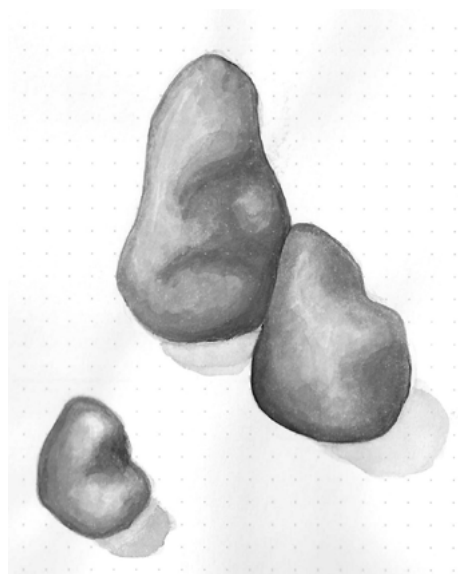
2.3.2.4

Ved en gruppe på tre steiner, så skal topppunktene sammen danne en ulikesidet trekant. Dette er ikke en uunngåelig regel, men kan være nyttig å bruke når man skal bestemme hvilken forbindelse det skal være mellom steinene (Kawaguchi, 2015, s. 88).

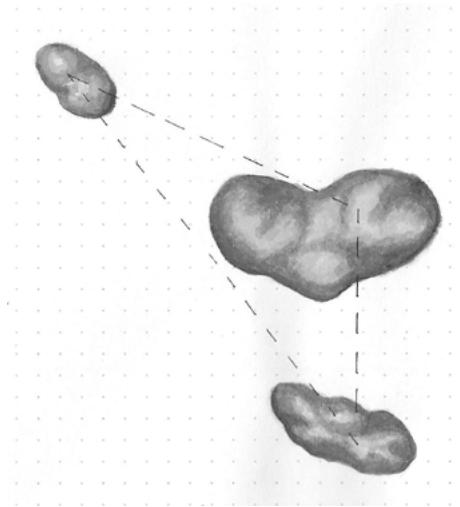
2.3.2.5

Formen på den største og mest sentrale steinen bestemmer hvilken følelse steingruppen skal gi hagen. En høy, grov stein reflekterer et alpint landskap, mens en avrundet, mindre stein reflekterer et mer erodert fjellandskap med myke bakketopper (Kawaguchi, 2015, s. 88).

2.3.2.6

Gruppen med de tre steinene skal plasseres slik at de danner en trekant sett fra både skrått perspektiv, og ovenfra. Ideen om å plassere steinene i en ulikesidet trekant i forhold til hverandre er ikke en absolutt regel, men er et viktig verktøy når man skal bestemme avstanden mellom steinene og hvilket forhold de skal ha til hverandre (Kawaguchi, 2015, s. 88).

2.3.2.7

2.3.3 Vann

Der steinene symboliserer Japans fjell og daler, så svarer vannet til elvene, innsjøene og havet som omgir landet. Et par steiner i vannet symboliserer øyer for å reflektere skjærgårdslandskapet Japan består av (Kawaguchi, 2015, s. 94).

Vannelementene er ofte assosiert med guder i form av dammer eller elver. For japanere er det å bo i en øy på havet symbolisert med at man er nære den uendelige verden. Symbolismen av havet har endret seg over tid, og grusen i tørrhagene kan symbolisere både havet og universet (Goto & Naka, 2016 s. 10).

2.3.3.1:

Dammen i tempelet Suizen-ji i Kumamoto får vann fra den største aktive vulkanen i Japan, fjellet Aso

2.3.3.2:

De gamle dammene- Higashi-Gyoen i Tokyo

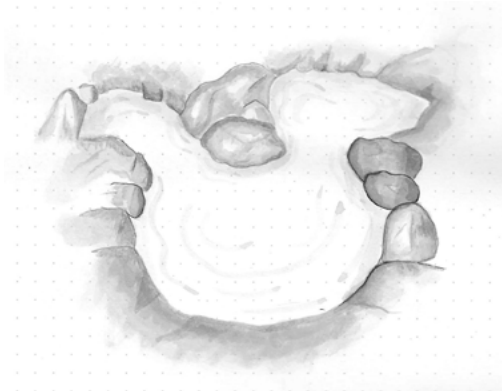
Dammer og innsjøer

Mange japanske hager har en dam som både visuelt og symbolsk er det sentrale elementet. Under Heian-perioden (794-1185) var dammene utformet til å bli sett på fra boligen, i tillegg til å brukes til ekskursjoner med båt. I Kamakura-perioden (1185-1333) ble ikke dammene brukt til båtturer, men ble utformet til å kunne vandre rundt dem, og dermed ble dammene mindre og steiner ble plassert ved vannkanten for å gi uttrykk av ulike landskap. Dammene ble igjen større, med båtene tilbake i vannet under Edo-perioden (1603-1868), men de hadde ulike bruksområder. Generelt sett symboliserer dammene havet, men kan likevel ha ulike betydninger i forhold til formen og navnet de har (Goto & Naka, 2016, s. 46).

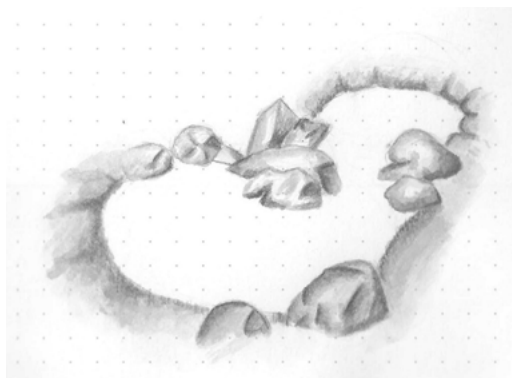
Dammene er ofte anlagt med en uregelmessig form for å illustrere et naturlig utseende. Likevel er det en rekke former som har inspirert hagemesterne, og som i tillegg gir en egen symbolikk i hagen. To av disse formene er en skyform, og en form som etterligner flaskegresskar. Videre kan dammens bredder beplantes med vann- eller sumpplanter, der de mest populære er *Iris ensata* (japansk iris) og *Iris laevigata* (sumpiris). Det er også vanlig å plante *Nymphaea ssp.* (nøkkerose) i vannbunnen, der de runde bladene gir kontrast i vannet. Vannet skal holdes mest mulig åpent, slik at trær, busker og himmelen kan speile seg i det. I varmere strøk kan den hellige lotusroten (*Nelumbo*) plantes i vannet. Lotusen representerer paradiset blomst i buddhismen, og har en vakker farge og er velduftende (Kawaguchi, 2015, s. 94).

Gjenskapelse av sandstrender er en av de eldste tradisjonene i japansk hagekunst, og kan utformes enten helt simpelt som en øde strand, eller med frodig vegetasjon. Store steiner kan ofte arrangeres rundt dammen, spesielt der gresset strekker seg helt ned til vannkanten, og kan være med på å forsterke karakteristikken av en rolig dam samtidig som de beskytter vannkanten mot erosjon (Kawaguchi, 2015, s. 95).

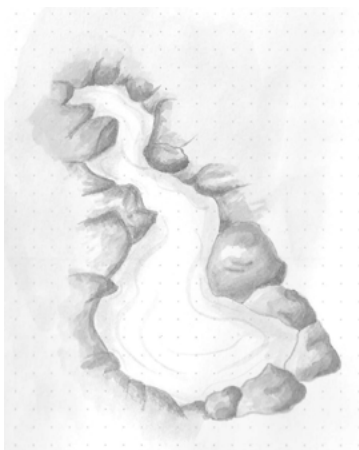
Tradisjonelle former på dammer

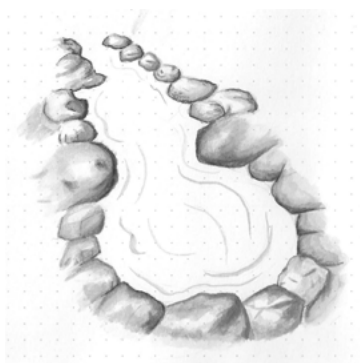
2.3.3.3: Hjerteform

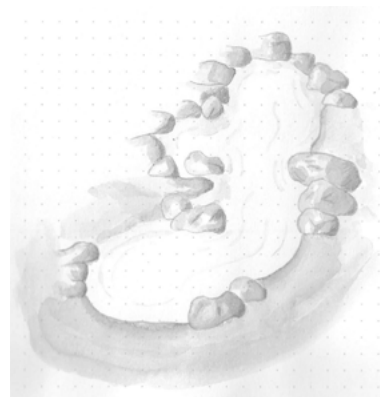
2.3.3.4: Skyform

2.3.3.5: Bekk/elveform

2.3.3.6: Form basert på flaskegresskar

2.3.3.7: Form basert på det kinesiske tegnet for vann

Elver

Elver tar en stor del av det japanske landskapet, og bringer med seg jord og andre materialer under stor nedbør. Siden elvene bidrar med et rikt jordsmonn som legger til rette for risdyrking, har de blitt tilbudt i lang tid (Goto & Naka, 2016, s. 10). Bruken og symbolismen av elvene har likevel endret seg over tid (Goto & Naka, 2016, s. 51).

Elver i hagene ble først introdusert i Nara-perioden (719-794), og ble en utfordrer til dammene. Den første elven ble anlagt i tilknytning til en festival og var inspirert fra den kinesiske hagekunsten, men denne tradisjonen forsvant i løpet av Heian-perioden (794-1185) (Goto & Naka, 2016, s. 51).

Vannfall

Det japanske landskapet består av flere vannfall og kaskader i ulike størrelser, og har blitt verdsatt på grunn av skjønnheten. Noen har også blitt tilbudt som steder der guder tar plass, og de brukes også som steder for spirituell trening der man tror at synder og problemer vil vaskes vekk i det hellige vannet (Goto & Naka, 2016, s. 58).

Vannfall og kaskader tilfører bevegelse i form av vann til hagen. De finnes i flere størrelser, men det vanlige er at de består av 2 eller 3 etasjer med steiner som bryter vannstrømningen. Arrangementet som er mest grunnleggende består av 4 steiner, der den bakerste understreker høyden og blir støttet av to steiner på hver sin side, samt en stein under de igjen. Ved bunnen av vannfallet er det ofte en rund stein som stikker opp av vannet, og demper fallet samt gir vannet en retning å strømme videre på. Et par andre steiner kan plasseres lenger ned i strømmen, for å understreke vannretningen (Kawaguchi, 2015, s. 97).

Dersom det anlegges en bro over dammen, må denne plasseres på en tilstrekkelig avstand, slik at den ikke hindrer utsikten til vannfallet. Et alternativ til bro kan være tråkkesteiner gjennom dammen. Tråkkesteiner kan også brukes i en tørr hage over grus som representerer vannstrømninger. *Acer ssp.* (japansk lønn), *Pinus sylvestris* (furu) eller *Salix alba* (hengepil) plantes ofte nær vannfallet, så greinene delvis skjuler det. Vannfallet vil se mer spennende ut dersom man kun får et glimt av det, og vil tilføre mer mystikk og dybde enn om det er totalt synlig (Kawaguchi, 2015, s. 97).

Steinbassenger

I hager som er av mindre størrelse, kan et anlegg med steinbasseng være en mulighet dersom man ønsker et vannelement. De er spesielt viktige i teseremonier, og ble opprinnelig brukt til å vaske hender og munnen før seremonien. I dag er de brukt som dekorasjon, men bør likevel se ut som at de er i bruk. Steinbassengene kan enten være uthult fra en naturstein, eller være skulpturelle og hogget i forskjellige stilarter. En av de mest populære formene, er blomsterformen til *Prunus mume* (japansk aprikos) som med sine fem runde kronblader er lett gjenkjennelige. *Matsume* er en annen populær sylindrisk form, som har navn etter det japanske navnet på frukten på *Ziziphus jujuba* (kinajube) (Kawaguchi, 2015, s. 104).

Plasseringen av steinbassenger, *tsukubai*, inkluderes i en tradisjonell steingruppering. Bassenget er plassert ganske lavt, og er omgitt av en «*sump*» til å fange opp overflødig vann. Sumpen blir noen ganger omtalt som havet. Bunnen er dekket av småstein og noen større steiner for å skjule drenshullet i bunnen. En pumpe plasseres i bunnen og fører vannet enten tilbake til bunnen av steinbassenget, eller gjennom et bambusrør som renner ned i bassenget. På motsatt side av bassenget, plasseres det tradisjonelt sett en stor flat stein som man kan stå på. Steinen plasseres i ca. 70 cm avstand fra bassenget og bør være større og høyere enn de andre steinene. Til høyre for den flate steinen plasseres en annen flat og litt høyere enn de mindre steinene, som kan brukes som et varmtvannsbasseng til gjestene ved en teseremoni. Til venstre for den, er det en annen flat stein som er høyere enn varmtvannsbassenget der man kan plassere lykter. En stor stein, eller en vintergrønn busk plasseres bak bassenget for å gi hele arrangementet høyde og gi en følelse av beskyttelse (Kawaguchi, 2015, s. 104).

2.3.3.8:

Vannfallet i Murin-an ser naturlig ut

2.3.3.9:

Et vannbasseng, *tsukubai*, i hagen i Konchi-in-tempelet

2.3.4 Sand og grus

Hvit grus blir sett på som synonymt med japanske hager. Den tidligste bruken av grus var under anleggelsen av buddhistiske hellige steder, *kekkaï*, der områder i skogen rundt spesielle trær eller steiner ble frigjort. I dag er det vanlig å anlegge grus som et tegn på renhet (Keane, 1996).

Grusen i en japansk hage er ofte lys, og gir følelse av ro og renhet. Bruken av grus i hagen markerer et rituelt og hellig sted, som bringer åndelighet inn i hagen, uten at det er begrenset til en spesifikk religion. Der det ikke er plass til et vannelement, representerer grusen ofte havet eller en innsjø, og man slipper å bekymre seg om å anlegge eller vedlikeholde i like stor grad som om man skulle hatt et vannelement. Grusen bidrar til lys og luft, selv i den minste og mørkeste hagen (Kawaguchi, 2015, s. 106).

Til en sandhage bør man bruke grus med kornstørrelse på 3-8mm, da korn med mindre størrelse vil kunne blåse vekk. Strandsand er ikke godt egnet i en hage, ettersom mønstre man velger å rake ikke vil bli liggende over tid. Det er viktig å bemerke seg grusens farge, både i tørr og våt tilstand før man velger den ut (Kawaguchi, 2015, s. 106).

Før mønsteret rives i grusen, skal grusen feies med en riskost slik at underlaget blir jevnt. Tradisjonelt sett ble det brukt spesiallagede river av tre eller bambus til å lage mønstrene, men nå kan det brukes vanlige river. Det finnes mange tradisjonelle mønstre å velge mellom, men man kan selv designe et eget mønster om man ønsker det. Tradisjonelle mønstre er ofte basert på vann- og bølgeformasjoner, der grusen symboliserer vannets evige bevegelse. Parallelle, bølgende linjer kan illustrere en rolig bekk, elv eller havet, avhengig av avstanden mellom hver rille. Et populært mønster som forestiller store bølger på havet, blir ofte sett på som fiskeskjell. Virvler og spiraler illustrerer strømvirvler, og konsentriske sirkler rundt en stein kan symbolisere en liten øy som stikker opp av havet, eller et blad som har falt i vannet og gir bølger (Kawaguchi, 2015, s. 106).

2.3.4.1:

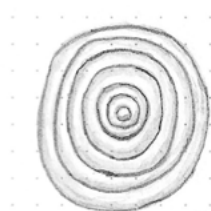
Tørrhagen 'A-un' i Ryogen-in-tempelet, der grusen og steinene symboliserer universet og essensen av Zen

2.3.4.2 - 2.3.4.11:

Tradisjonelle mønstre i sand og grus

Tradisjonelle mønstre i sand og grus:

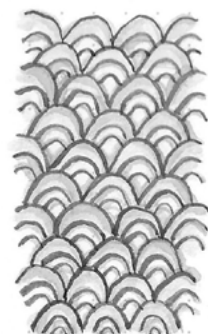
Konsentriske sirkler

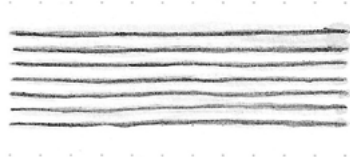
Strømvirvel

Konsentriske krusninger

Stiliserende bølger på havet

Strømmende elv

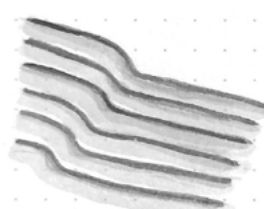
Bølger i en elv eller på havet

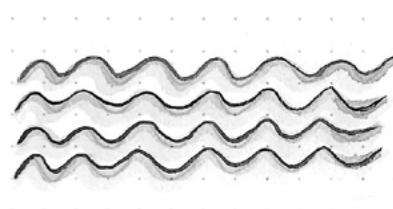
Stiliserende bølger på havet

Surfebølger på havet

Vannfall i en bekk

Stiliserende bølger

2.3.5 Stier og tråkkesteiner

Tråkkesteiner ble først anvendt i tehagene, slik at gjestene kunne tråkke seg gjennom hagen uten å ødelegge følelsen av naturen. De er ofte lagt på mose eller blant planter i bunndekket som bidrar med å minske overgangen mellom sti og beplantning. Steinene inviterer inn i hagen, og oppfordrer gjesten til å utforske hvert hjørne. Selv om de hovedsakelig er dekorative, bør de være funksjonelle. Hver av steinene hadde tradisjonelt sett sin egen funksjon, og selv om de er glemt i dag er det likevel viktig å spore funksjonene i formen av hver stein (Kawaguchi, 2015, s. 108).

En tråkkestein bør være flat og være minst 20-30 cm i diameter for å kunne tråkke trygt på den. Videre bør de være minst 10 cm tykke, der 3-9 cm er over jorden. Avhengig av steinenes størrelse, blir de plassert med en avstand på ca. 10 cm. Tradisjonell klesbruk i japanske hager har ført til kortere skrittlengder, og det har bidratt med dannelsen av de tradisjonelle sikk-sakk formene på japanske stier. Noen ganger kan man bruke dekorative steiner i stien, og man kan for eksempel bruke ovale steiner for å understreke stiens gangretning. En større stein kan brukes der stien deler seg, eller på et krysningspunkt mellom to stier. Stier som krysser hverandre, skal ikke møtes i rette vinkler. En stor stein kan også markere et utsiktspunkt til et element i hagen, som for eksempel et tre eller en steinlykt (Kawaguchi, 2015, s. 108).

Til en mer formell sti, kan man kombinere naturlig eroderte steiner sammen med hoggede steiner i et geometrisk mønster. Denne teknikken er vanlig å bruke på en sti som er mye brukt, og brukes ofte på stier som fører til templer eller helligdommer (Kawaguchi, 2015, s. 113).

2.3.5.1:

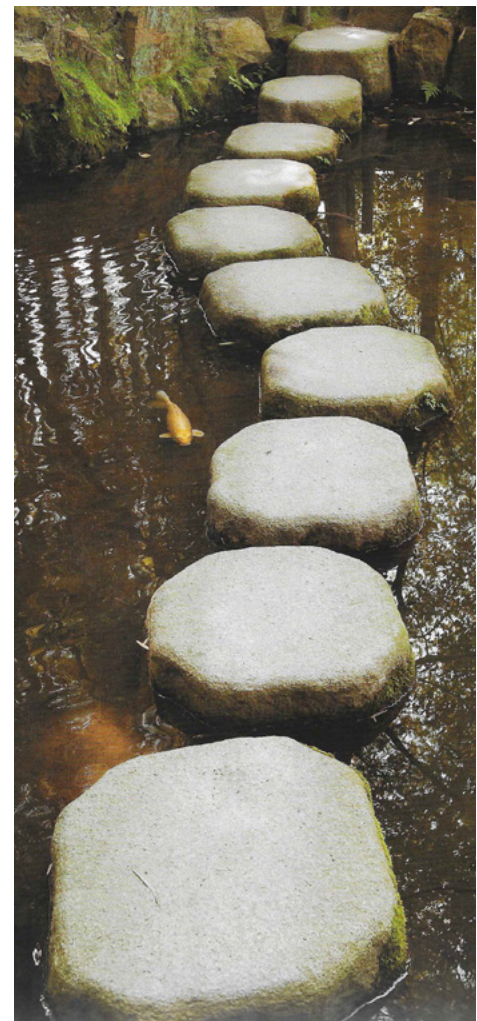
Tråkkesteiner som har blitt lagt slik at de sammen former en sti frem til inngangen av Ryugen-in-tempelet

2.3.5.2:

Tråkkheller og rullesteiner former en sti. Lønn (Acer ssp.) blir ofte plantet over stier for å gi skygge

2.3.5.3:

Tråkkesteiner over en dam i hagen i Tenju-an-tempelet

Mønstre til tråkkesteiner:

A:

Tråkkesteiner skal plasseres så de like sidene er parallelle med hverandre, slik at det ser ut som at stien har lik bredde hele veien (Kawaguchi, 2015, s. 111).

B:

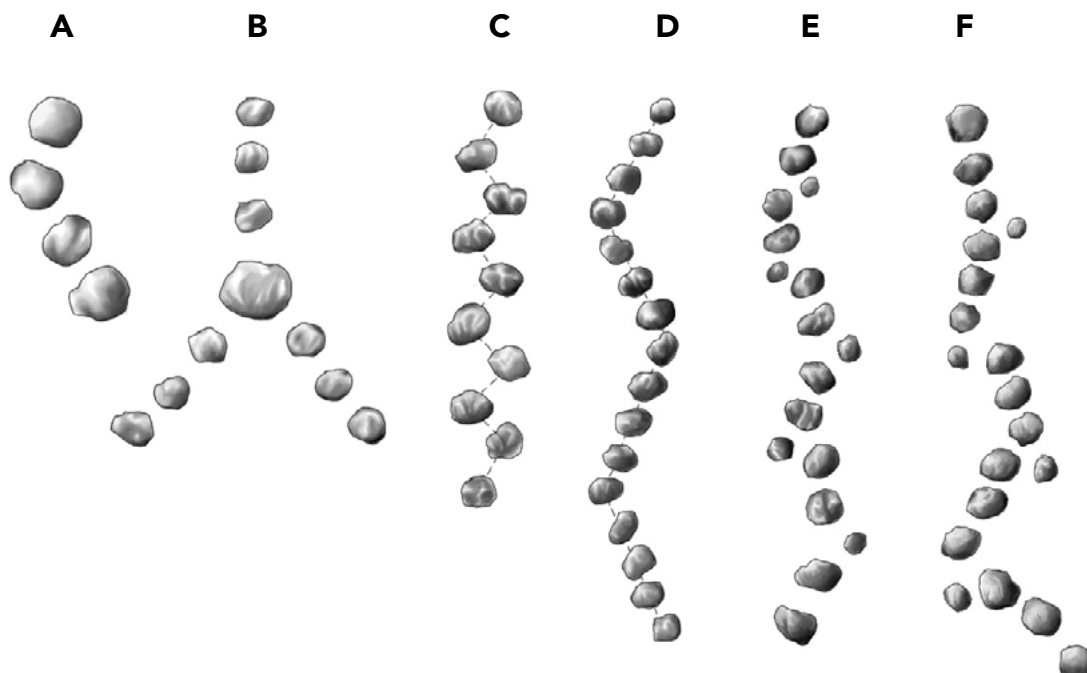
Dersom stien deler seg plasseres det en større stein, gjerne av en annen type, i krysningspunktet som et dekorativt element. Steinen skal være stor nok til at to personer kan stå på den (Kawaguchi, 2015, s. 111).

C og D:

Heilo- og gåsegangsmønster er de mest brukte sikksakk-mønstrene som brukes i stier (Kawaguchi, 2015, s. 111).

E og F:

2-steins- og 3-steinskombinasjonene brukes når man ønsker å gjøre stien mer diskret, og er egnet til å bruke i tehager, der stiene slynger seg gjennom vegetasjonen (Kawaguchi, 2015, s. 111).

G:

Tråkkhelle- og rullesteinskombinasjon 1 kan brukes til formelle stier som leder frem til en port eller et inngangsparti. 7-5-3-kombinasjonen kan brukes på samme måte (Kawaguchi, 2015, s. 111).

H:

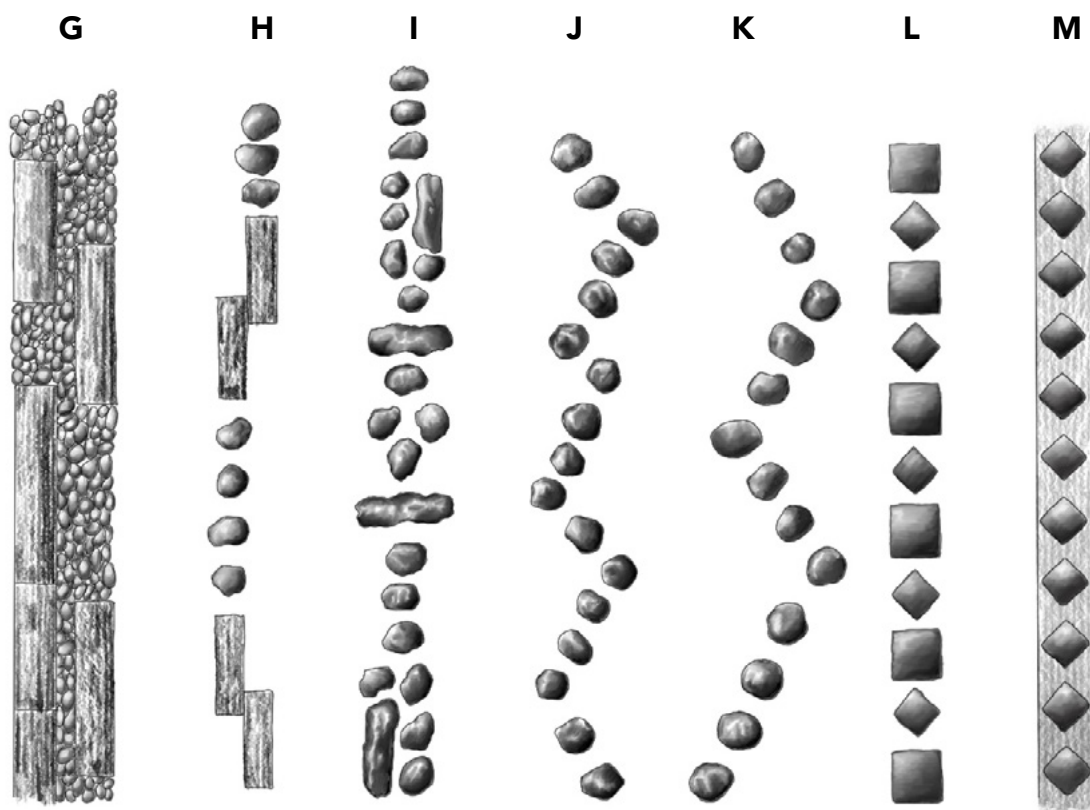
Tråkkhelle- og rullesteinskombinasjon 2 er velegnet til stier som ligger fritt i et område (Kawaguchi, 2015, s. 111).

I, J og K:

2-3-steins- og 3-4-steinskombinasjon er variasjoner av sikksakk-mønstre som har et mer naturlig uttrykk (Kawaguchi, 2015, s. 111).

L og M:

Skjellmønster 1 og 2 kan også brukes til en sti som slynger seg (Kawaguchi, 2015, s. 111).

2.3.5.5

2.3.6 Broer

Broer er funksjonelt sett brukt for å krysse vann, men de har også en symbolsk verdi. En bro begrenser barrieren mellom to områder, og fører de derfor sammen. Et eksempel er mellom verdenen mennesket lever i, og verdenen gudene eksisterer i. De kan også symbolisere at man trer inn i den større verden av naturen og en mental reise (Keane, 1996).

Tråkkesteiner kan brukes som en type bro over lave dammer eller bekker, men broer generelt brukes i mer formelle hager. Den røde, buete broen er et karakteristisk japansk kjennetegn, og dersom man velger å bruke den i sin egen hage, må man passe på at rødfargen ikke tar all oppmerksomheten. Den fungerer best i en større hage, og på avstand. Slike elegante broer stammer fra de aristokratiske hagene i Kyoto, og ble brukt til å forbinde øyene sammen. De var ofte beregnet til å speile seg i store dammer, og dersom det var vegetasjon i vannet, gikk broene ofte siksakk gjennom vegetasjonen. Ettersom det er en lav bro, gir det mulighet til å komme tett innpå både vegetasjonen, men også vannoverflaten. De buede broene trenger ikke å være røde og dominerende, men kan være mer diskrete både i form og farge. De kan lages av tremateriale og eventuelt lakkes for å fremheve de naturlige strukturene i treverket, og dermed gi en rustikk stil til hagen (Kawaguchi, 2015, s. 113).

Broene er vakrest å bruke i hager med et tett og lavt bunndekke. De enkleste broene brukes i mose- og steinhager, der de kun består av en lang, flat steinhelle. Slike steinhellebroer er ofte brukt over små bekker i små hager, der en tradisjonell bro av tre med rekkverk ville vært for dominerende. De kan også brukes i tørrhager over vannet av grus (Kawaguchi, 2015, s. 111).

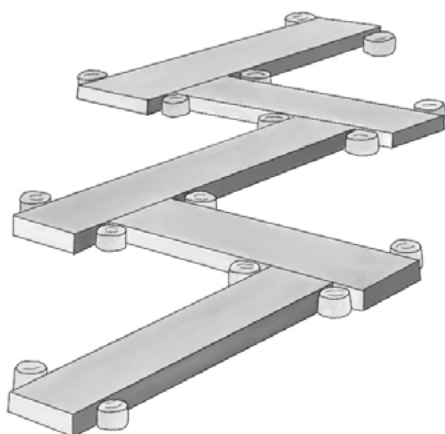
2.3.6.1:

En av de 16 broene som krysser den sentrale dammen i Katsura Rikyu

Brotyper:

Yatsushashi-bro 1:

Sikksakk-broer er hovedsakelig konstruert av treplanker som er støttet av horisontale støttebjelker som holdes på plass av to treplanker. Dersom broen er ment for å brukes, og ikke kun være et estetisk element, er det viktig at den er stødig nok til å tåle vekten av mennesker (Kawaguchi, 2015, s. 118).

2.3.6.3

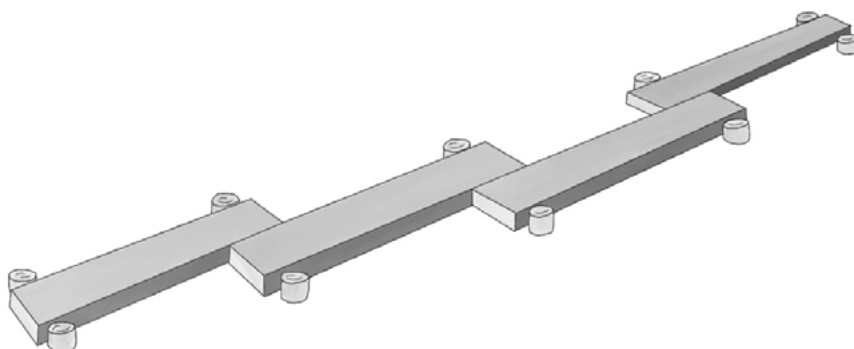

2.3.6.2:

Trebro over dammen i Tenju-an

Yatsushashi-bro 2:

Sikksakk-formen kan tilpasses hver enkelt hage, og denne stilen passer best for å krysse grunne bekker. De kan også være konstruert av hugget stein, og brukes ofte i tehager (Kawaguchi, 2015, s. 118).

2.3.6.4

2.3.7 Steinlykter

Mange anser steinlykter som et essensielt element i en japansk hage, og disse ble introdusert i Japan gjennom buddhismen da de ble brukt som utendørsbelysning utenfor buddhistiske templer i Nara-perioden (710-794) (Goto & Naka, 2016, s.72). Under utviklingen av tehagene på 1500-tallet, kom lyktene til hagene for å lyse opp veien til seremoniene, samtidig som de utsmykker hagene. På spesielle helligdager, tennes det lys i lyktene og åpningene dekkes med rispapir, der de lyser opp veien til kveldens ritualer (Kawaguchi, 2015, s. 120).

I dag fungerer de mest som dekorasjoner, men det er likevel viktig å tenke på deres opprinnelige formål, og kan gjerne plasseres nær en steingruppe som *tsukubai* (Kawaguchi, 2015, s. 120).

Navnene til de ulike steinlyktene er plassert i tre kategorier (Mizuno, 2002, s. 117):

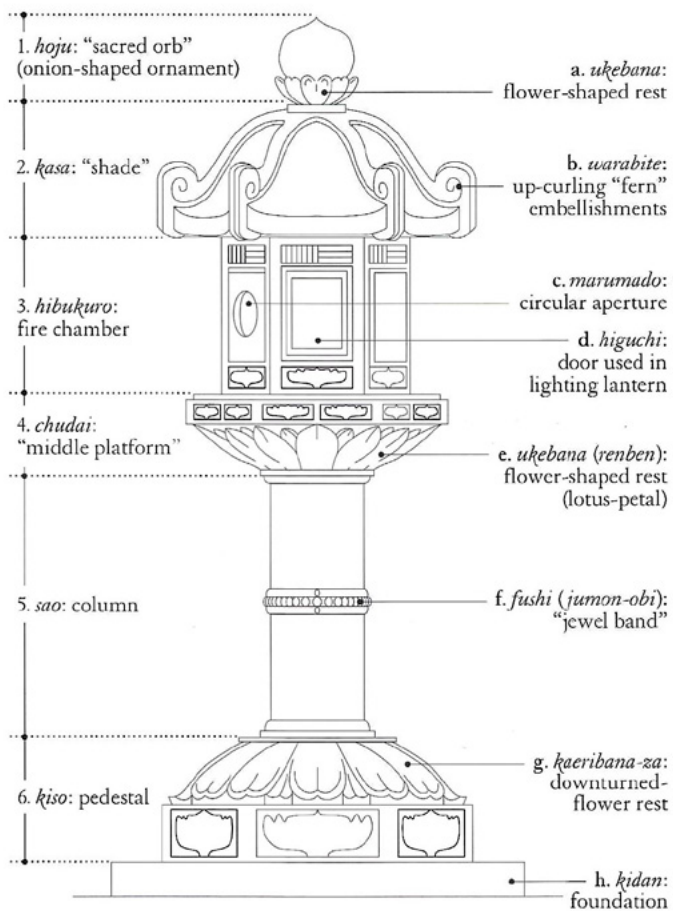
1. Navn fra templer eller hellige guddommer
(*Katsuga, Nishinoya, Zendoji*)
2. De som beskriver designet eller andre karakteristikker
(heksagonal, oktogonal, mizybotaru)
3. Navn fra designeren eller teseremoni-mester
(*Oribe*)

De ulike steinlyktene har forskjellige formål, og den mest vanlige lykten har både et skaft og en fot, og kalles for *tachi-gata* (Kawaguchi, 2015, s. 120).

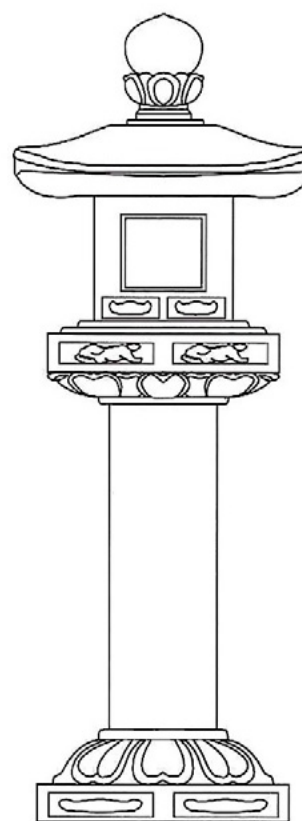
En av de mest kjente er *Kasuga*-lykten fra Nara som er stor, nøye utskåret og storslått i utseendet. Lykten er i en heksagonal form, og består av 6 ulike deler (Mizuno, 2002, s. 117). De kan plasseres sammen med et dekorativt furutre (*Pinus sylvestris*), *Ilex crenata* (japansk kristtorn), *Taxus cuspidata* (japanbarlind), *Torreya nucifera* (japansk nøttebarlind) eller *Viburnum plicatum* (japansk snøballbusk) (Kawaguchi, 2015, s. 120).

Oribe-lykten har navnet sitt fra teseremoni-mesteren, *Furuta Oribe*, som favoriserte denne lykten. Den passer godt i små hager, og det tidligste registrerte eksemplaret er fra 1615 (Mizuno, 2002, s. 117).

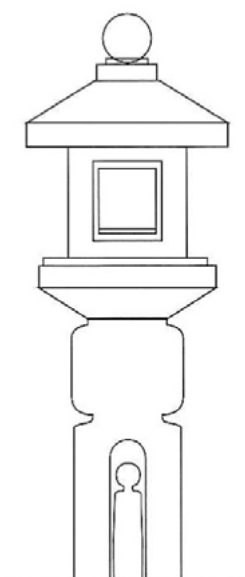
The Kasuga-type Stone Lantern

Nishinoya Type

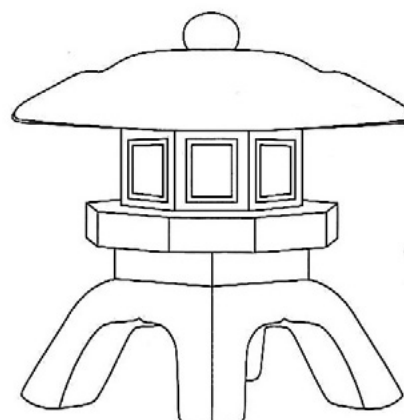
2.3.7.1

2.3.7.2

Oribe Type

2.3.7.3

Sennyuji "Snow-viewing" Type

2.3.7.4

Ikekomi-gata er en mer beskjeden type lykt som ikke har en fot. Den plasseres direkte i jorden og er fin å bruke i grushager, fordi den enkle formen passer inn i estetikken. Formen gjør den også passende å bruke i tehager og sammen med lave steinbassenger (Kawaguchi, 2015, s. 120).

Nishinoya-lykten har navnet sitt fra at den opprinnelig lå ved Nishinoya, en av strukturene i *Kasuga*-helligdommen i Nara. Det er en lykt i enkel form, og har blitt populær å bruke i tehager (Mizuno, 2002, s. 118).

Mizuboraru betyr «ildfluer over vannet», og har navnet sitt fra et dikt skrevet av prins *Yakahito*, da han trodde lykten var ildfluer som reflekterte i vannet. Det eldste eksemplaret finnes foran *Enrindo*, en del av *Katsura Imperial Villa* (Mizuno, 2002, s. 118).

Yukimi-lyktene kalles for «snø-lykten», og består av fire bein og et oktagonalt ildsted. Den originale lykten av typen *Sennyui*-lykt, som er en variant av *Yukimi*, finnes i hagen i *Sennyuji*-tempelet (Mizuno, 2002, s. 118).

2.3.7.5:
Kotoji-lykten som er en type av Yukimi-lykt, "snølykt"

2.3.7.6:
En rund oki-gata-lykt som ofte plasseres ved vannkanten

Kodaiji-lykten har navnet sitt fra *Kodaiji*-tempelet (Mizuno, 2002, s. 118).

Zendoji-lykten stammer fra *Zendoji*-tempelet, og ble laget spesifikt for tehager under teseremonier (Mizuno, 2002, s. 118).

Oki-gata er en lykt som mangler skaftet, så den plasseres på en flat stein ved dammer og i tørre hager der de ligner på fyrtårn (Kawaguchi, 2015, s. 120).

Det finnes mange andre varianter, blant annet noen som har søyle-skafter og andre som er rektangulære. En variant er en steinlykt med form som en pagode, med flere etasjer, gjerne mellom 3 og 11 etasjer. *Pagode*-lyktene er gjerne høye og plasseres i bakgrunnen for å gi en illusjon av avstand. I en flat hage bør de plasseres sammen med slank og høy vegetasjon. Andre typer lykter står på bein, og kan være 6-kantet, 8-kantet eller rund sammen med 2, 3, 4 eller flere bein (Kawaguchi, 2015, s. 121).

2.3.7.7:
En steinpagode med 5 tak

2.3.7.8:
Katsuga-lykten i Botanisk hage i Bergen under lysvandring

2.3.8 Pergola

I Japan brukes *Wisteria floribunda* (japanblåregn) som regel til å dekke en pergola, og har en karakteristisk gammeldags eleganse over seg. Japanblåregn brukes oftest fordi blomsterklasene kan bli opp til 60 cm lange i motsetning til kinablåregn (*Wisteria sinensis*) som har kortere blomsterklaser (Kawaguchi, 2015, s. 122).

Det finnes gamle og berømte planter av japanblåregn over hele Japan, og de beskyttes og beundres mye. De bør aldri konkurrere om oppmerksomheten med andre planter, men skal ha en fremtredende plass, gjerne foran en mørkegrønn bakgrunn av furutrær. Desto eldre planten er, jo mer dekorativ er stammen. Japanblåregn plantes oppover pergolaen, slik at hele planten kan sees både når den er i full blomstring og når den er uten blomster. De er ofte omgitt av lys grus, og med en benk plassert under treet. Sitteplassene har som regel verken ryggstøtte eller armlene, og består kun av en steinplate eller behandlet treverk (Kawaguchi, 2015, s. 122).

Materialet til stolpene i en pergola består oftest av *Cupressus ssp.* (syppress) eller *Thuja ssp.* (tuja), og kan være behandlet med tjære av vedlikeholdsmessige grunner. Pergolaen bør være minst 2,5 meter høy, og er dekket av flettet bambus på taket. Konstruksjonen bør være solid nok til å kunne bære vekten av de store blåregnene. De kan bygges over bekker, dammer eller stier, og kan fungere som en inngang eller en portal i hagen (Kawaguchi, 2015, s. 122).

2.3.8.1:
Wisteria floribunda
(japanblåregn) i full
blomstring over en
pergola

2.3.9 Gjerder, skjermer og portaler

Den primære bruken av gjerder og skjermer i en japansk hage er enten å skjerme, eller å dele opp hagen. Selv om de brukes på denne måten, er de også dekorative, og designeren får mulighet til å uttrykke sin kreativitet (Keane, 1996).

Funksjonen til gjerder og skjermer i japanske hager er likevel ikke utelukkende å avgrense, men også å skape kontakt med landskapet utenfor. Høyden av gjerdet skal passe med høyden til vegetasjonen både i hagen, men også utenfor for å gi en følelse av rom, enn å føle seg innelukket (Kawaguchi, 2015, s. 129).

Desto mindre en hage er, jo større betydning har et gjerde, og som med alle andre elementer i en japansk hage, foretrekkes det naturlige materialer. Bambus er det mest brukte materialet, og det finnes mange forskjellige arter og sorter i Japan som kan brukes til ulike uttrykk. Gjerde av bambus er ikke permanente, og må skiftes ut etter ca. hvert femte år (Kawaguchi, 2015, s. 124).

Et karakteristisk trekk i japanske gjerder, er at man prøve å unngå bruken av spiker. Gjerdene er oftest flettet eller bundet sammen med tau, som gir et naturlig uttrykk. De kan flettes tett, eller med større avstand, avhengig av hvor godt man ønsker å skjerme. Åpne gjerder er ofte lave, og brukes først og fremst til å markere soner i en hage,

2.3.9.1:
Kvister av kuromoji
(*Lindera obtusiloba*)
satt sammen med
bambus og tau

2.3.9.2:
Kenninji-gjerdet
er det mest brukte
gjerdet laget av
bambus, som blir
brukt til å skjerme
områder rundt huset
og hagen

der den klassiske typen er *yotsume*, som består av sammenflettede vannrette og loddrette bambusrør. *Yarai*- og *ryoanji*-typene er vevet diagonalt (Kawaguchi, 2015, s. 124).

Tette gjerder gir mer privatliv og brukes ofte i kombinasjon med rekker av høye vintergrønne trær til å markere grensen mellom privat og offentlig eiendom (Kawaguchi, 2015, s. 124).

Kenninji-gjerdet, et av de mest brukte gjerdene, er et høyt gjerde av tykke bambusrør holdt sammen vannrett av den samme type bambus. Det er ofte fire eller fem rør som danner gjerdets bakside. Det finnes utallige varianter av gjerder, og noen bruker andre typer arter som materialer. *Kuromoji*-gjerdet bruker stammer fra *Lindera umbellata*, og *hagi*-gjerdet bruker stammene til *Lespedeza bicolor* (Kawaguchi, 2015, s. 124).

Jo mer like og ensartede greinene er, jo renere og glattere blir uttrykket. Grovere materialer kan brukes dersom man ønsker et mer rustikk utseende. Gjerdene kan også konstrueres vannrett isteden for loddrett, for å understreke bredde enn høyde (Kawaguchi, 2015, s. 125).

2.3.9.3:
*Bambus har blitt
brukt for å lage dette
gjerdet, som har et
mer rustikk uttrykk*

2.3.9.4:
*Bambus-gjerde laget
av Robert Ketchell
og Eileen Tunnell til
the Hampton Court
Flowe Show i 1996*

I Japan brukes korte skjermer oftere enn gjerder som rammer inn et område. Noen små hager har høye, smale gjerder satt ut i en rett vinkel fra huset som et vindfang nær inngangen. Disse kalles *sode-gaki*, og kan også brukes som avskjerming til deler av en hage (Kawaguchi, 2015, s. 124).

Desto tykkere og rett bambusen er, jo mer formelt kommer gjerdet til å se ut. Et brushwood-gjerde kan lages av de materialene man har, og i Norge man gjerne bruke *Cornus ssp.* (kornell), *Salix ssp.* (pil) eller *Corylus ssp.* (hassel) for å få samme uttrykk (Kawaguchi, 2015, s. 129).

Japanske hagemurer er ofte leiret og hvite av kalk, og finnes ofte i tørrhager der de rammer inn hele hagen. Hvitfargen i muren går igjen i den lyse grusen som hagen består av. Vintergrønne trær og planter har en stor kontrast mot en hvit mur. Valg av materiale har stor innvirkning på hvilken hage man anlegger. Bambusgjerder vil virke for harde i en lys, tørrhage (Kawaguchi, 2015, s. 129).

Torii-portalene blir sett på som religiøse helligdommer i Japan. De representerer innganger til en helligdom og viser vei mot et hellig bygg, og det er sjelden at *torii*-portaler eksisterer uten et slikt bygg (Goto & Naka, 2016, s. 132).

2.3.9.5:

Torii ved øya Itsukushima som står på UNESCOs verdensarvliste

2.3.10 Lånte utsikter - *shakkei*

Ideen om lånte utsikter er ikke unik for japanske hager. Gjerder, murer og hekker er ikke beregnet for å stenge verden ute, og bambusgjerder er ofte åpne slik at man kan se ut i landskapet. En tørrhage med strenge linjer omgitt av hvitkalket mur, skaper en følelse av å være i en lukket verden, men en gruppe med *Thuja ssp.* (tuja) eller *Cupressus ssp.* (syppress) bak hagemuren bidrar med å mykne det stramme uttrykket og trekke blikket opp og ut forbi hagen. Som i japanske malerier, verdsettes hellige fjell også i hagene, og en søyleformet *hinoki*-syppress (*Chamaecyparis obtusa*) kan gi en illusjon av *Hiei*-fjellet. Utsikten til slike flotte fjell er etterlengtet i Japan på grunn av deres åndelige og estetiske verdi. I *Shoden-ji*-tempelet i Kyoto reflekteres formen til fjellene i klippede azaleaer (*Rhododendron ssp.*), og skaper et mikrokosmos der naturen speiler hagen, og hagen speiler naturen (Kawaguchi, 2015, s. 130).

Begrepet lånt utsikt er kun riktig å bruke når utsikten er integrert som et element i hagen, selv om noen kaller hvilken som helst utsikt fra hagen for en lånt utsikt. Meningen er at man skal nyte forholdet mellom hagen og utsikten sammen, ikke bare hagen i seg selv (Goto & Naka, 2016, s. 38).

I moderne tider er det vanskelig å bruke lånte utsikter, ettersom mange steder er preget av urbanisering som ikke gir rom til den lånte utsikten man ønsker (Goto & Naka, 2016, s. 38).

2.3.10.1:

Hiei-zau, fjellet som beskytter Kyoto i bakgrunnen blir brukt som lånt utsikt i *Shoden-jo*, Kyoto

2.3.10.2:

I *Genkyu-en*, Shiga, blir et palass i bakgrunnen brukt som lånt landskap

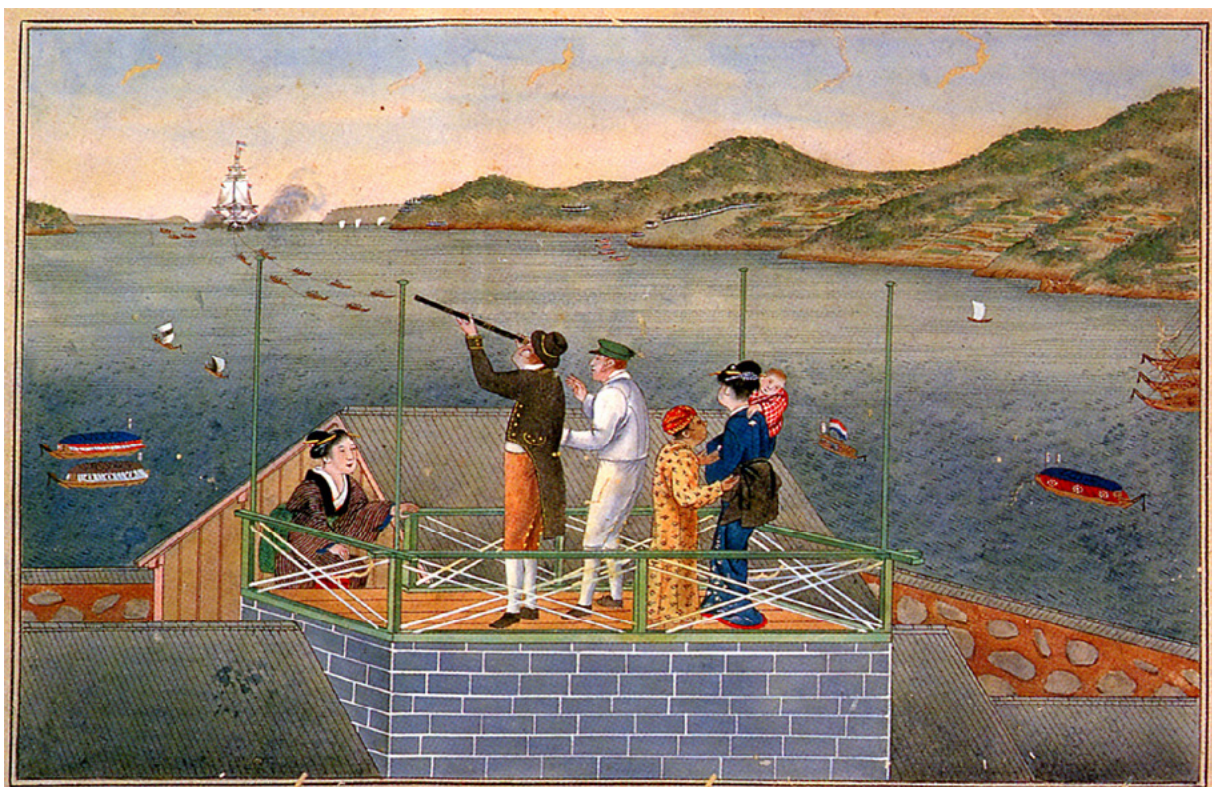
2.4 Introduksjon av japanske plantearter i Norge

2.4.1 Bakgrunn

Mange av kulturplantene som dyrkes i Norge i dag har opprinnelse utenfor landet, men noen regnes likevel som norske. Siden de første klostrene ble etablert i Norge for 850 år siden har mange plantearter blitt introduserte med munk og nonner. Det har oppstått kultivarer som ikke er identiske med den opprinnelige arten ved bevisst eller tilfeldig foredling (Langeland, 2009, s.13). Klimatilpasning kan ha gjort at noen arter trives lenger nord og ved andre forutsetninger enn de opprinnelige (Langeland, 2009, s.14). Første halvdel av 1900-tallet kom det et stort antall nye planter til Norge (Langeland, 2009, s.15), og det finnes flere kilder på når og hvordan de ble introdusert.

Knut Langeland har skrevet en del litteratur om når plantearter ble introdusert, i tillegg til opprinnelsesland, og mange av de japanske plantene ble introdusert etter at Japan åpnet opp for omverden på

2.4.1.1:
Maleri av Kawahara
Keiga, malt mel-
lom 1823 og 1829.
Philipp Franz von
Siebold sammen
med Taki og barnet
hans Ine, ser mot et
nederlandsk skip i
Dejima

slutten av 1800-tallet. Noen arter er oppdaget og introdusert tidligere, allerede på 1700-tallet, men da av botanikere og andre europeiske fagfolk som oppholdte seg på den kunstige handelsøya *Dejima* utenfor Nagasaki (Japan Visitor, 2021). De fikk da ofte betaling av japanske handelsmenn i form av frø og planter. Enkelte arter stammer fra og vokser vilt i Kina, Korea og andre land i Øst-Asia, men har blitt introdusert i Japan, der de har blitt brukt som hageplanter. Noen arter vokser naturlig i flere land, og dette er en liste av de artene som har blitt oppdaget og introdusert fra Japan.

2.4.2 Stauder

Actaea dahurica, sibirormedrue, er en staude som vokser vilt fra Sibir til Japan. *Actaea japonica*, japanormedrue, stammer fra Japan (Langeland, 2009, s. 139). *Actaea simplex*, oktoberormedrue, har sitt opphav fra fjellene i Japan (Langeland, 2009, s. 140).

Adonis amurensis, amuradonis, er en vårstaude som stammer fra Japan og Mansjuria, der de vokser vilt. Som hageplante har stauden vært populær i lang tid i Japan. Amuradonis har vært kjent og blitt dyrket i Norge fra slutten av 1920-tallet, men har ikke blitt særlig utbredt som hageplante (Langeland, 2009, s. 85).

2.4.2.1:
Adonis amurensis
(amuradonis)

Anemone huphensis var. *japonica*, høstsymre, er en staude som ble introdusert i Europa av den engelske plantesamleren *Robert Fortune* i 1844. Den har blitt dyrket i Japan siden 1600-tallet, og kom til Norge på slutten av 1800-tallet. Peter Nørvik beskriver den i sin bok fra 1891 «Norsk Havebog»: «*A. Japonica*, 60-70cm. er en smuk Plante med røde Blomster næsten hele Sommeren. Varieteten *Honorine Jobert* bliver noget høiere og har næsten hvide Blomster. Begge trives bedst i let Jord. Formeres ved Deling.» (Langeland, 2009, s. 97).

Aquilegia flabellata, er en viltvoksende staude i Øst-Kina, men har lenge blitt dyrket i Japan. *Carl Peter Thunberg* oppdaget arten da han bodde i Japan på slutten av 1700-tallet. Den tyske botanikeren *Phillip Frantz von Siebold* gjenoppdaget arten i 1840-årene (Langeland, 2009, s. 105).

Aruncus aethusifolius, koreaskjegg, finnes naturlig i naturen i Korea og Japan. Det er en ganske ny plante i de norske hagene (Langeland, 2009, s. 112).

2.4.2.2:

Anemone huphensis
var. *japonica* 'Pamina'
(høstsymre)

2.4.2.3:

Dicentra spectabilis
'Valentine' (løytnans-
hjerter)

Astilbe japonica, japanspir, ble oppdaget i Japan av Phillip Franz von Siebold, og i 1830 tok han med seg frø av den til Belgia. Belgiske botanikere kjente da ikke til slekten, og kalte den for *Hoteia barbata*, til ære for den japanske botaikeren Ho-tei som i 1820-årene hadde gitt ut en japansk flora med illustrasjoner tegnet av Siebold. Den ble for første gang omtalt i en norsk hagebok fra 1873, «Praktisk Havebog» skrevet av Th. Tøgersen, da med navnet *Hoteia japonica* (Langeland, 2009, s. 120). Japanspir ble tilbudt i tre ulike kultivarer av Kristiania Planteskole og Staudgartneri fra 1920 (Langeland, 2009, s. 119).

Dianthus superbus, silkenellik, er en staude som finnes viltvoksende fra Øst-Finnmark til Japan. Det finnes flere kultivarer av arten, og noen av de mest spennende stammer fra Japan. De finnes på alpine enger på den nordligste øya Hokkaido, og blir sett på som en av de klassiske syv høstblomstene (Langeland, 2009, s. 155).

Dicentra spectabilis, løytnantshjerte, stammer opprinnelig fra Kina, men Japan har lenge blitt betatt av dens særpregede skjønnhet (Langeland, 2009, s. 157). Arten ble observert av europeiske besøkende i japanske og kinesiske hager, som også ble betatt av det unike utseendet. Den svenske botanikeren Carl von Linné ga den det vitenskapelige navnet. Arten kom til Norge på midten av 1800-tallet, og ble da sett på som en sårbar plante som helst burde dyrkes i drivhus, eller tas inn hver vinter (Langeland, 1992, s. 69).

Epimedium grandiflorum, storbispielue, er en japansk og koreansk staude. Maisen Pedersen skrev om den i «Blomsterhaven» fra 1929, da under navnet *E. macranthum* (Langeland, 2009, s. 167). *Epimedium x youngianum*, japanbispielue, er en hybrid som stammer fra Japan. Maisen Pedersen skrev også om den i «Blomsterhaven» fra 1929, men som artene *E. coccineum* og *E. niveum*, som i dag regnes som kultivarer 'Roseum' og 'Niveum' (Langeland, 2009, s. 167).

Fallopia japonica, japanslirekne, er en staude fra Japan. Den oppfører seg som en busk, og ble oppdaget av Siebold i Japan rundt 1826 (Langeland, 1994, s. 136). I Norge ble den først beskrevet av den norske gartneren Peter Nøvik i Norsk Havebog fra 1891. Louise Dahl i Humlehagen i Molde hadde japanslirekne i hagen sin i 1889. Arten ble raskt populær på slutten av 1800-tallet og ble ofte gitt som gave fra

hage til hage. «*Lensmann*» var et vanlig navn på denne arten (Langeland, 2009, s. 286).

Filipendula purpurea, purpurmjødurt, er en staude som stammer fra våte enger i Japan. *Thunberg* oppdaget den på slutten av 1700-tallet og ga den navnet *Spiraea palmata*. Noen botanikere mener at dette ikke er en viltvoksende plante i Japan, men en hageplante som har forvillet seg (Langeland, 2009, s. 177).

Hemerocallis fulva var. *rosea*, daglilje, er en staude som ble oppdaget i Kina i 1924. På øya Kwanso i Japan er det funnet to avarter av *H. fulva* som har doble blomster. En av de ble allerede beskrevet i 1864 og har rett til navnet *Hemerocallis fulva* var. *kwanso* (Langeland, 2009, s. 202).

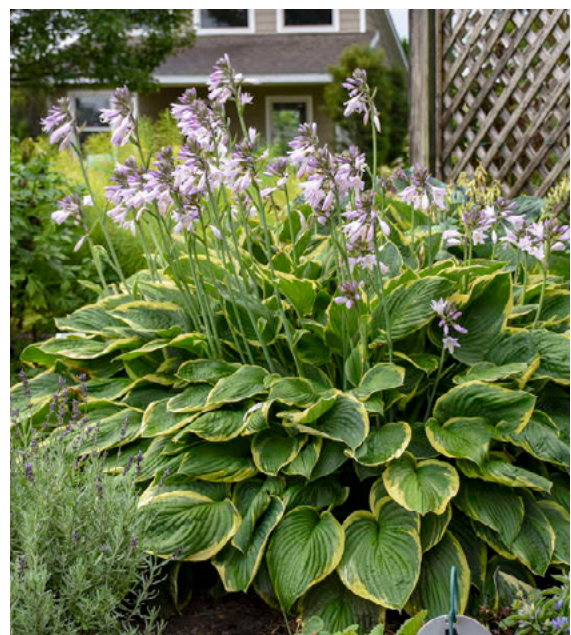
Hepatica nobilis var. *japonica* er en staude som er en varietet av blåveis og vokser i Japan. Den kalles for *yukiwariso*, «blomst fra snø», og er en elsket plante av japanerne. Det finnes 9 ulike blomsterformer og 10 fargevarianter, der den mest sjeldne er en hvit sort med rosa støvbærere. Denne kan koste flere tusen kroner i Japan (Langeland, 2009, s. 204).

2.4.2.4:

Filipendula purpurea
(purpurmjødurt)

2.4.2.5:

Hosta fortunei var
aureomarginata
(breibladlilje)

Hosta, bladlilje, er en planteslekt av stauder med mer enn 40 arter, og mange av de vokser vilt i Japan og Kina. Mange av artene som selges i Norge i dag er gamle, japanske kulturplanter. De første artene av *Hosta* kom til Europa i 1780. Japan var da stengt for omverden, og alle var ekstremt nysgjerrig på alt som kom derfra. Likevel vakte ikke de første artene til stor begeistring. Etter 50 år ble *Hosta* reintrodusert, og hagestilen i Europa var endret. *Hosta* passet godt inn i de daværende romantiske landskapshagene (Langeland, 2009, s. 210).

Da *Hosta* først kom til Europa i 1780, ble den regnet som *Hemerocallis*, blå daglilje. Livlegen for den østeriske keiseren, botaniker og bestyrer av keiserens hageanlegg i Wien, *Nicolaus Thomas Host* (1764-1839), ga den en vitenskapelig beskrivelse. I 1812 ble *Host* æret for arbeidet sitt, og arten ble oppkalt etter han (Langeland, 2009, s. 210). *Siebold* brakte med seg flere nye arter fra Japan i 1829. Det var ikke før i 1905 at slekten fikk navnet *Hosta* (Langeland, 1992, s. 100).

Hosta fortunei, breibladlilje, er en staude oppkalt etter skotten *Robert Fortune*. I 1843 var han den første europeeren som reiste på ekspedisjoner til Kina for å samle inn planter. De neste 20 årene hentet han flere nye og ukjente plantearter fra Kina og Japan til Europa, blant annet den arten som kalles *aoki* på japansk. I dag finnes det hovedsakelig sorter av breibladlilje til salgs, og mange av de er gamle og stammer fra Japan. *Maisen Pedersen* skrev om breibladlilje i *Blomsterhaven* fra 1929 (Langeland, 2009, s. 210).

Hosta sieboldiana, doggbladlilje, ble samlet inn av *Phillip Franz von Siebold* i Japan ca. 1826. Arten har vært dyrket i Norge siden 1873, da *Th. Tørgersen* skrev om den i *Praktisk havebog*. Den er også beskrevet i *Blomsterhaven* fra 1929 (Langeland, 2009, s. 210).

Hosta undulata, bølgebladlilje, er en hageplante fra Japan som ikke har vært registrert i naturen. Den ble registrert første gang i Europa i 1833 av *Chr. Friedrich Otto* og *Albert Dietrich* ved den botaniske hagen i Berlin. Kristiania Planteskole og Staudegartneri hadde den i salg fra 1920 (Langeland, 2009, s. 211).

Hypericum pseudopetiolatum, japanperikum, er en teppedannende staude (Langeland, 2009, s. 214).

Iris laevigata, trillingiris/japansk iris, er en staude som kommer fra Japan (Langeland, 2009, s. 224).

Ligularia stenocephala, søylenøkketunge, er en staude som vokser i våt jord i fjellområder i Japan. Den ble først beskrevet av Maximowicz (Langeland, 2009, s. 237).

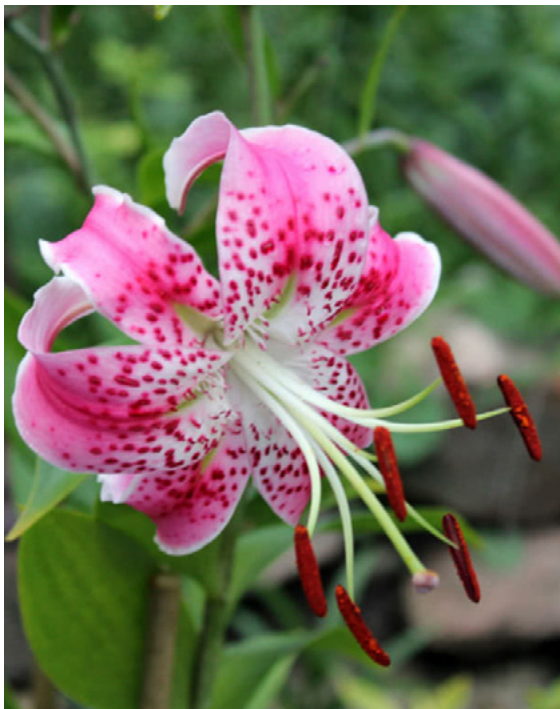
Lilium speciosum, praktlilje/stavangerlilje, er en staude som er naturlig utbredt i Japan, men begrenset til øyene Shikoku og Kyushu. Den tyske legen Engelbert Kaempfer var den første som så liljen og tegnet den da han bodde i Japan mellom 1690-1692 (Langeland, 2009, s. 241). Thunberg beskrev og navnga liljen i 1794, men det var Siebold som hentet eksemplarer til Nederland og videre til England, og den ble dyrket i Europa fra 1826 (Langeland, 1992, s. 110). Den ble omtalt i hagebøker i Norge på 1900-tallet, og norske seilskuteskipper brakte den hjem på 1800-tallet der den så ut til å trives langs kysten av Sør-Norge, derav navnet stavangerlilje (Langeland, 2009, s. 241).

2.4.2.6:

Lilium speciosum var.
rubrum (praktlilje/
stavangerlilje)

2.4.2.7:

Physalis alkekengi
var. *fanchetii* (kina-
lykt)

Lysimachia clethroides, hvitfredløs, er en staude som stammer fra Nordøst-Asia, og som vokser i solåpne åssider i Japan (Langeland, 2009, s. 247).

Physalis alkekengi, japanlykt, er en staude som får et oransjefarget, oppblåst beger rundt den modne frukten på høsten, som kan minne om en japansk lykt. Den vokser vilt fra det sørlige Sentral-Europa og til Kina og Japan. Japanlykt hadde et godt rykte som en legende plante både i antikken og middelalderen, og frukten var regnet som et godt middel mot gikt og epilepsi (Langeland, 1992, s. 132). Den har vært dyrket i England siden 1550, og fant tidlig veien til Norge. Den norske gartneren *Christian Hansen Gartner* dyrket den allerede i sin hage i 1694, og ga den de norske navnene jødekirsebær og balsam. Kristiania planteskole og Staudegartnere solgte den fra 1920, og *Maisen Pedersen* skrev om den i 1929 (Langeland, 2009, s. 277).

Physalis alkekengi var. *franchetii*, kinalykt, er en staude som ble oppdaget av den engelske planteviteren *James Herbert Veitch* i 1894 i Japan, men som trolig har sitt opphav i Kina. Den ble oppkalt etter den franske botanikeren *Adrien René Franchet* (1834-1900), som registrerte planten i Japan i 1879 (Langeland, 2009, s. 277).

Platycodon grandiflorus, flatklokke, er en staude som er viltvoksende i store deler av Øst-Asia. Den har vært dyrket i flere tusen år i Kina og Japan. I Japan er den en populær snittblomst og brukes i raffinerte blomsteroppstaser. I 1754 publiserte den tyske botanikeren *Johann Georg Gmelin* (1709-1755) en rapport om plantefunn i Sibir, der den ble først omtalt i Europa. *Robert Fortune* samlet planter i Kina i årene 1843-1847 og sendte frø til Europa på oppdrag av *The Horticultural Society*. Det vites ikke når planten kom til Norge, men den er omtalt i Kristiania Planteskole og Staudegartneri sin prisliste fra 1920 (Langeland, 2009, s. 279).

Platycodon grandiflorus var. *mariesii*, liten flatklokke, er en staude som stammer fra Japan. Den er oppkalt etter den engelske botanikeren *Charles Maries* (1851-1902) som oppdaget denne planten. Den ble først omtalt i Norge av *Maisen Pedersen* i 1929 (Langeland, 2009, s. 280).

Primula japonica, japanprimula, er en staude som er viltvoksende langs bekker og elver i Japan. *Robert Fortune* samlet frø i Edo (Tokyo) i 1861, som han sendte til England, men frøene spirte dessverre ikke. Planteskolemannen *W. Bull* i Chelsea klarte ti år senere å skaffe frø som spirte, og startet plantesalget av arten (Langeland, 2009, s. 291).

2.4.2.8:
Primula japonica
(japanprimula)

Rodgersia podophylla, koreabronseblad, er en staude som ble oppdaget i 1858 under ekspedisjonen «*The U.S. North Pacific Exploring Expedition*» til den japanske øya Hokkaido under ledelse av kaptein *John Rodgers*. Den amerikanske botanikeren *Asa Grey* plasserte den i en ny slekt kalt opp etter kapteinen. Den ble raskt utberedt som prydpilte i Amerika og Europa, og i Norge ble den dyrket i 1920 (Langeland, 2009, s. 302).

2.4.2.9:
Thalictrum rochebrunianum 'Lavender
Mist Meadow Rue'
(fagerfrøstjerne)

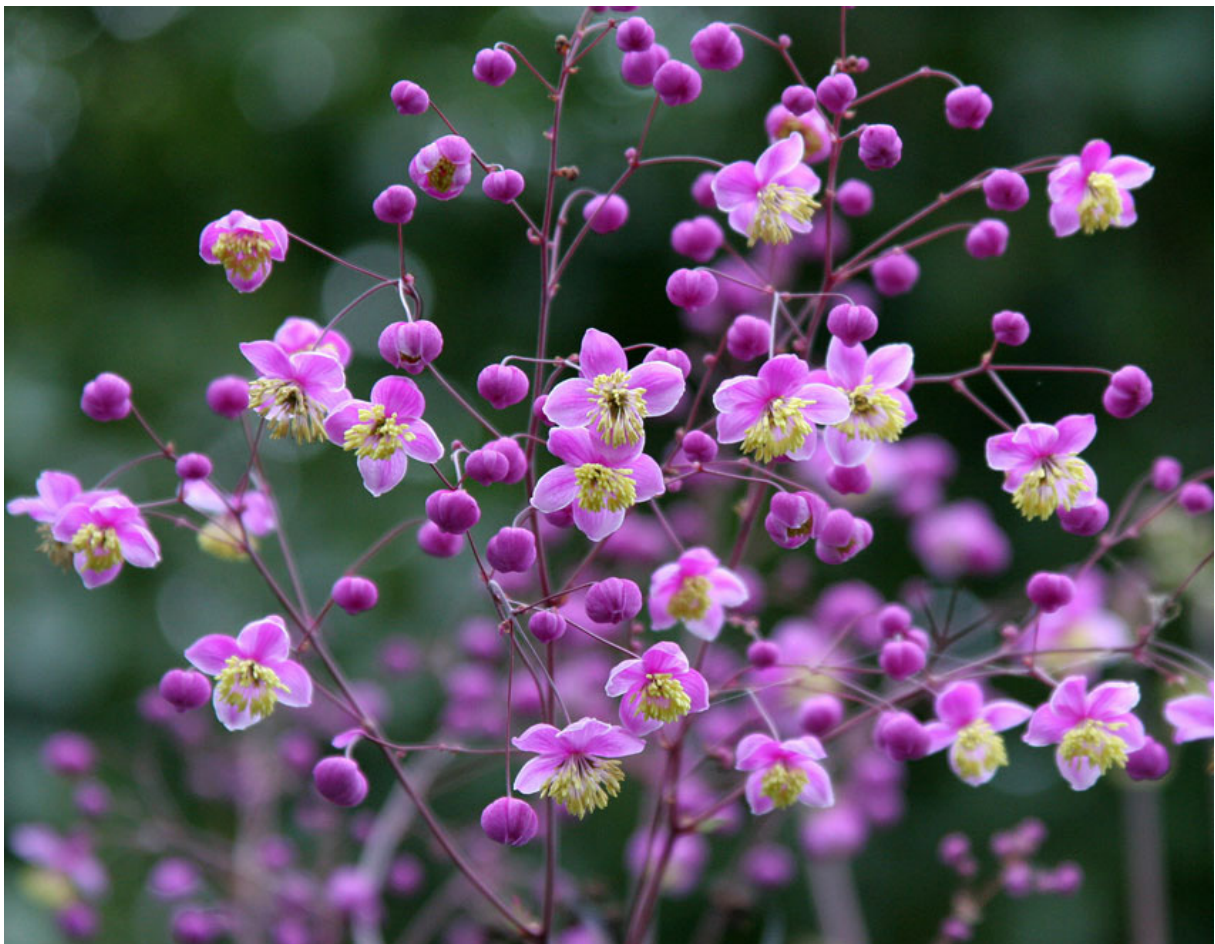
Sanguisorba obtusa, buttblodtopp, er en staude som utelukkende vokser vilt i Japan. Den vokser kun i de fuktige blomsterengene i fjellsidene på fjellet *Hayachine* på øya Honshu (Langeland, 2009, s. 308).

Sedum cauciculum, japanbergknapp, er en staude som stammer fra Japan (Langeland, 2009, s. 316).

Sedum spectabile, oktoberbergknapp, er en staude som kommer fra Øst-Asia, og blir ofte plantet mellom steinene i gårdsrom i Japan. Den har også tradisjonelt blitt dyrket i pletter på hustakene for å beskytte huset mot brann (Langeland, 2009, s. 318).

Thalictrum rochebrunianum, fagerfrøstjerne, er en staude som vokser vilt på gressletter i høylandet på øya Honshu i Japan, men har dessverre blitt en sjelden plante i naturen. Den er likevel utberedt som hageplante i hele verden (Langeland, 2009, s. 333).

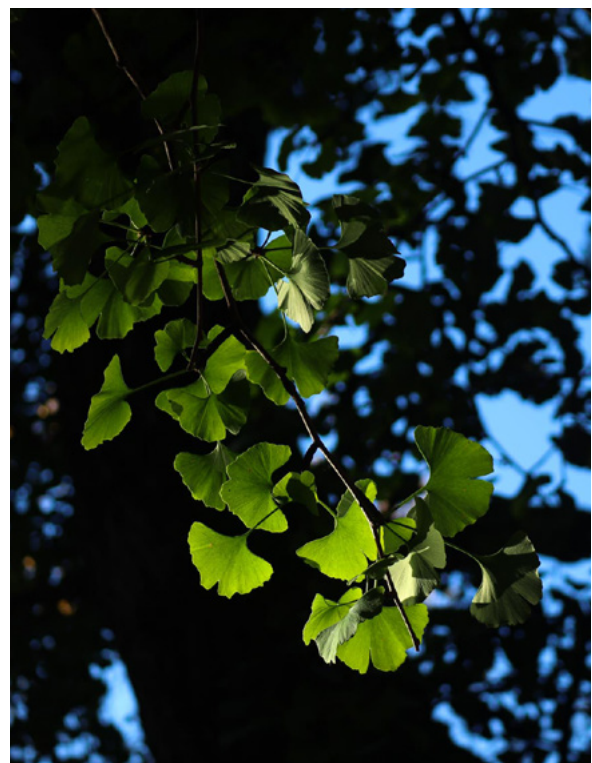
2.4.3 Vintergrønne busker og trær

Abies veitchii, fujiedelgran, er et bartre og har opprinnelse i Japan. Arten ble først hentet til Europa i 1866, da den britiske planteviteren *John Gould Veitch* (1839-1870) dro til Japan da de strenge restriksjonene lettet. Han var 21 år da han i 1860 ankom Japan sammen med mange andre europeiske plantesamlerne. Under en utflukt til Fujijama fant *Veitch* fujiedelgranen, og tok med seg frø tilbake til England. Frøene slo ikke til i familiens gartnerier. Han døde i 1870, men i 1877 ble det hentet nye frø fra fujiedelgranen som etter hvert klarte seg (Langeland, 1993, s. 18).

Ginkgo biloba, tempeltre, er kategorisert under en familie som tilhører bartrærne, men er løvfellende. Arten er en av de eldste treartene som finnes i dag, ca. 200 millioner år gammel. Arkeologiske funn har tydet på at tempeltreet var utbredt over hele verden, men etter hvert trakk den seg tilbake til øde fjellområder i Kina. Japanske buddhistmunker hentet treet fra naturen og inn til gårdsplassen i klostrene sine. Det er trolig deres innsats som har ført til at treet fortsatt eksisterer i dag, siden treet ikke finnes naturlig utberedt. *Kaempfer* var den første europeeren som så treet under et besøk i Japan i 1690. Han ga den navnet *Ginkgo*, fra det kinesiske navnet «*yink-kuo*» som betyr sølvfrukt. Et av de første

2.4.3.1:
Abies veitchii (fujie-
delgran)

2.4.3.2:
Ginkgo biloba (tem-
peltre) i Botanisk
hage i Oslo

tempeltrærne som ble plantet i Europa, ble plantet i Nederland i 1730, og vokser fremdeles i dag. *Carl von Linné* brukte slektsnavnet *Kaempfer* ga, og la til artsnavnet *biloba* som indikerer bladets todelte fasong (Langeland, 1993, s. 31-32).

Ilex crenata, japankristtorn, er en vintergrønn busk som stammer fra Japan, og ble oppdaget og beskrevet av den svenske botanikeren *Thunberg* i 1780-årene. Den har fått artsnavnet *crenata* på grunn av de taggede bladene (Langeland, 1993, s. 36).

Larix kaempferi, japanlerk, er et bladfellende bartre som ble beskrevet av *Kaempfer* da han så treet i Japan for første gang på slutten av 1600-tallet (Langeland, 1993, s. 46). *Veitch* planteskole innførte den til Vest-Europa i 1861. Arten vokser vilt i vulkanske fjellområder på hovedøya Honshu i Japan (Hansen, 2020a).

Metasequoia glyptostroboides, urtidstre, er et sjeldent bladfellende bartre og er en gammel art som var utberedt på hele nordlige halvkule i tertiærtiden. Arten var først kun kjent fra fossiler, blant annet fra Svalbard og Japan (Hansen, 2020b). Den japanske botanikeren *S. Miki* beskrev treet i 1941, og rundt samme tid fant en kinesisk botaniker samme type trær i en bortgjemt dal i Kina. Botanisk hage på Tøyen i Oslo fikk sitt første tre i 1949 (Langeland, 1993, s. 52).

2.4.3.3:

Ilex crenata 'Dark Green' (japankristtorn)

2.4.3.4:

Metasequoia glyptostroboides (urtidstre) i Botanisk hage i Oslo

Pachysandra terminalis, vinterglans, er en vintergrønn bunndekkende japansk planteart som *Siebold* samlet i Japan mellom 1826-1829. Han plantet den i sin egen hage på den kunstige handelsøya *Dejima*, og tok den med videre hjem til Tyskland der den ble først introdusert i Europa (Langeland, 1993, s. 55).

Pieris japonica, japanpieris, ble beskrevet av den svenske botanikeren *Thunberg* i 1784, men da med navnet *Andromeda japonica*. Skotten *William Kerr* var den første som innførte arten i Europa mellom 1804-1812, men den fikk ikke særlig stor utbredelse. Da arten ble introdusert igjen i 1870, ble den plantet i større grad (Langeland, 1993, s. 62-63).

Pinus pumila, japansk buskfuru, er et bartre som vokser vilt i Sibir og Japan (Langeland, 1993, s. 65). Arten ble først beskrevet av den tyske botanikeren *Eduard August von Regel* i 1859 i *Index Seminum* (American Conifer Society, u.å.). *Pinus parviflora*, penselfuru, har opprinnelse fra Japan, og har et typisk japansk utseende med vridde nåler, greiner og stammer som rekker oppover. Greinene og nålene er plassert i puteformer i etasjer, og kan minne om store *bonsai*-trær (Langeland, 1993, s. 67-68). Arten ble først beskrevet av *Thunberg* i 1784 under navnet *Pinus cembra* (The Gymnosperm Database, 2021).

2.4.3.5:

Pieris japonica 'Red Head' (japanpieris)

2.4.3.6:

Pinus pumila 'Glauc' (japansk buskfuru)

Rhododendron japonicum og *Rhododendron molle* er japanske arter med gule og lakserosa blomster. *Mollis*-hybridene har opphav i *R. molle* (Langeland, 1993, s. 72-73). *R. japonicum* ble hentet til Nederland av Siebold i 1830 (Henning's Rhody Pages, u.å.). *Rhododendron yakushimanum*-hybrider har opphav i *R. yakushimanum* fra øya Yakushima i Japan. Blomstene hos arten har en svak rosa farge som blekner til hvitt, men hybridene har mange ulike farger (Langeland, 1993, s. 72). Den ble først beskrevet av den japanske botanikeren T. Naki i 1920, og han sendte to planter til Lionel de Rothschild i England i 1932 (Henning's Rhody Pages, u.å.).

Sciadopitys verticillata, skjermgran, er et bartre som vokser vilt i Japan. Arten er den eneste gjenlevende arten i familien Sciadopityaceae som er over 200 millioner år gammel (Universitetet i Bergen, 2010). Den ble først beskrevet av Thunberg på slutten av 1700-tallet, men Siebold ga den slektsnavnet *Sciadopitys*. Det første individet kom til England i 1853, og Siebold plantet flere trær i 1860-tallet i Ghent, Belgia, som overlevde (Langeland, 1993, s. 78).

2.4.3.7:
Rhododendron yakushimanum
(*yakushimarhododendron*)

2.4.3.8:
Sciadopitys verticillata (skjermgran)
i Botanisk hage i Bergen

Pseudosasa japonica, japansk pilbambus, var den første bambusen som viste seg å være herdig i Europa, og ble hentet fra Japan av Siebold i 1850 (Langeland, 1993, s. 83).

Skimmia japonica, japansk skimmia, er en vintergrønn plante som ble beskrevet for første gang i Europa av Kaempfer, og ble da kalt *Mijama Skimmi* som er det japanske navnet på planten. *Shikimi* betyr skadelig frukt på japansk. Thunberg oppdaget planten i 1776 i Japan, og ga den navnet *Skimmia japonica*. Planten kom først til Europa i 1838, og ble da plantet i Kew. Flere individer kom til Europa i 1848 og 1861 (Langeland, 1993, s. 84).

Taxus cuspidata, japanbarlind, er et bartre som ble beskrevet av Siebold og den tyske botanikeren Joseph Gerhard Zuccarini (1797-1848) i 1846. Den blir mest brukt til å krysse til hybridene *T. x media* som er vanligst i salg i dag (Langeland, 1993, s. 88).

Thujopsis dolabrata, vokstuja, er en vintergrønn art som stammer fra øya Honshu i Japan. Arten ble først beskrevet av Thunberg og Linné i 1782 (The Gymnosperm Database, 2020a). Det første individet ble hentet til Leiden i Nederland i 1853 av Siebold, men det var individer som først ble importert noen år senere som overlevde (Langeland, 1993, s. 94).

Tsuga-slekten, hemlokk, har flere arter som stammer fra Japan, og ble hentet til Europa rundt 1860 (Langeland, 1993, s. 96). Slekten ble først beskrevet av Linné i 1847, men da innenfor *Pinus*-slekten (The Gymnosperm Database, 2020b).

2.4.3.9:

Skimmia japonica
'*Rubella*' (japansk skimmia)

2.4.3.10:

Taxus cuspidata
'*Nana*' (japanbarlind)

2.4.3.11:

Pseudosasa japonica
(japansk pilbambus)

2.4.4 Løvfellende busker og trær

Acer, lønn, er en stor slekt av bladfellende trær der en av de mest populære artene er *Acer palmatum*, japansk viftelønn. Arten har vært dyrket i Japan i mange hundre år, og har frembrakt mange kultivarer med ulike farger og former på bladverket. Ved riktige beskæringsprinsipper kan de ligne *bonsai*-trær og er viktige innen japansk hagekunst. Arten ble først introdusert i Europa i 1750 av det hollandske Østindiske Kompaniet. Den mest kjente kultivaren er 'Atropurpureum' med sine røde blader (Langeland, 1994, s. 17-18). *Acer japonicum*, japanlønn, er et lite løvfellende tre som får sterke høstfarger. Den vokser vilt på øyene Hokkaido og Honshu, og ble først kjent i Europa i 1864 (Hansen, 2020c).

Aralia elata, høstaralia, er et løvfellende tre som opprinnelig kommer fra Kina, Korea og Japan (Langeland, 1994, s. 28). Arten ble først introdusert i Europa rundt 1865 (Oregon State University, 2021).

Berberis thunbergii, høstberberis, er en løvfellende hekkplante som er en av de mest brukte hekkplantene i Norge. Den stammer opprinnelig fra Japan, og er oppkalt etter *Thunberg* som kjøpte inn planten til planteskolen sin i Japan. Det var den russiske botanikeren *Carl Johann Maximovich* (1827-1891) som oppdaget arten i fjellene i Japan i 1864 og sendte den til den botaniske hagen i St. Petersburg. Derfra inntok den raskt hager og parker i Nord-Europa (Langeland, 1994, s. 33).

2.4.4.1:
Acer japonicum
'Aconitifolium' (japanlønn)

Cercidiphyllum japonicum, hjertetre/katsuratre, stammer opprinnelig fra Kina og Japan der de brukes som møbler på grunn av sin verdifulle og lette ved (Langeland, 1994, s. 44). Arten ble innført i Europa i 1881, og ble beskrevet av Siebold og Zuccarini i 1846 (Flora of China, u.å.a).

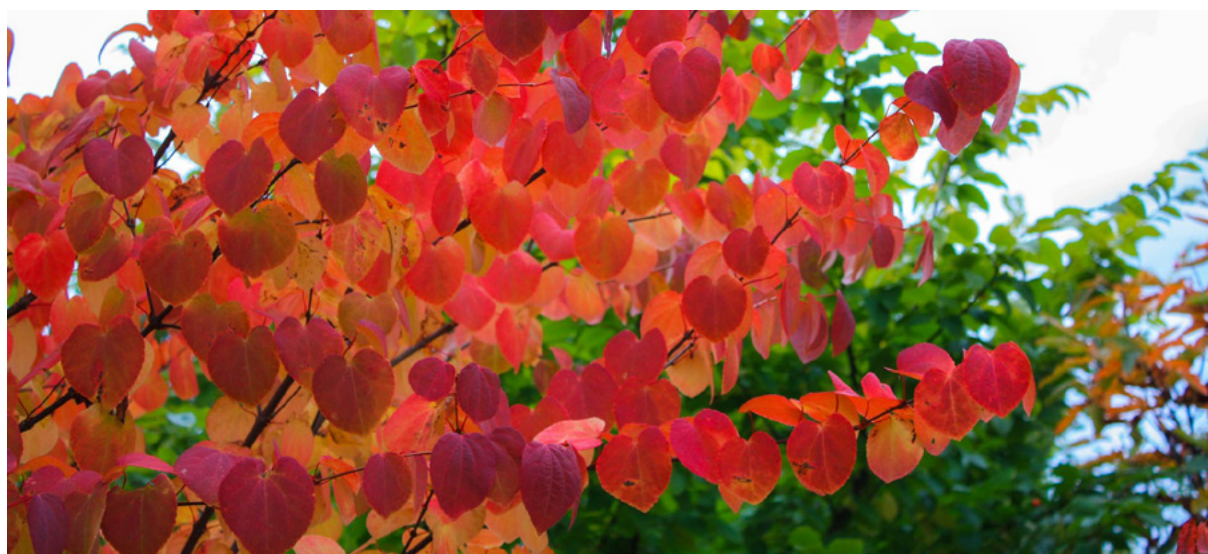
Chaenomeles japonica, liten ildkvede, er en løvfellende busk som ble oppdaget i Japan på fjellet *Hakone* av *Thunberg* i 1784. Arten ble beundret av mange for sin tidlige blomstring og sterke farge. Den ble gjenoppdaget i 1869 og ble innført til Europa av gartnerfirmaet W. Maule & Son (Langeland, 1994, s. 45).

Corylopsis glabrescens, hasselbror, er en løvfellende busk som ble importert fra Japan 1905 (Langeland, 1994, s. 53). Arten ble først beskrevet av *Siebold* og *Zuccarini* i 1836 (Flora of China, u.å.b).

Deutzia scabra, rustjernetopp, er en løvfellende busk som egentlig stammer fra Kina, men kom tidlig til Japan der den ble observert og beskrevet av *Kaempfer* i 1712. I 1784 observerte og registrerte også *Thunberg* arten i Japan. *Thunberg* ga navn til slekten etter *Johann van der Deutz*, en jurist, byråd og amatørgartner i Amsterdam. Planten kom til Europa tidlig på 1800-tallet da den engelske plantesamleren *John Reeves* (1774-1856) sendte frø hjem. *Fortune* samlet inn en underart i en tempelhage nær Yokohama i 1861. Familien *Dahl* plantet arten i 1855 i *Humlehaven* i Molde, og i 1878 plantet de underarten til *Fortune* (Langeland, 1994, s. 73).

2.4.4.2:

Cercidiphyllum japonicum f.k. Gøteborg E (hjertetre/katsuratre)

Deutzia gracilis, småstjernetopp, er en annen art som ble plantet i Humlehaven i 1884. Den ble introdusert i Europa fra Japan i 1840, der den ble brukt som lave hekker (Langeland, 1994, s. 73).

Euonymus japonicus, spindeltre/japanbeinved, er en løvfellende busk som også ble plantet i Humlehaven (Langeland, 1994, s. 77). Den stammer fra Japan, ble beskrevet av *Thunberg* i 1784, og ble introdusert i England i 1804 (CABI, 2019). *Euonymus fortunei* var. *radicans*, klatrebeinved, ble oppdaget av *Fortune* i Japan i 1860 og kom raskt i salg i England, selv om den ikke var særlig populær. *Euonymus alatus*, vingebeinved, stammer fra Kina og Japan, og ble først beskrevet av *Thunberg* (Langeland, 1994, s. 78).

Forsythia, gullbusk, er en slekt av løvfellende busker med karakteristiske gule blomster, som ble oppdaget av *Thunberg* i Japan. Han beskrev den i «*Flora Japonica*» fra 1784, men trodde da at det var en syrin og ga den navnet *Syringa suspensa*. Slekten stammer opprinnelig fra Kina, men ble tidlig dyrket som hageplante i Japan. Nederlenderen *Verkerk Pistorius* var den første som introduserte hengegullbusken, *Forsythia suspensa*, i Europa i 1933, da han tok den med tilbake til Nederland. I 1950 hentet plantefirmaet Veitch arten til England (Langeland, 1994, s. 85).

2.4.4.3:
Forsythia suspensa
(hengegullbusk)

Hamamelis japonica, japan trollhassel, er en løvfellende busk som ble introdusert i England av gartnerfirmaet Veitch i 1862. Arten vokser vilt i Japan (Langeland, 1994, s. 88). *Hamamelis x intermedia*, hybrid trollhassel, oppstod som en naturlig kryssning mellom japan trollhassel og kinatrollhassel i et privat arboretum i Belgia (Langeland, 1994, s. 89).

Hydrangea, hortensia, er en slekt som tidlig ble dyrket som hageplanter i Kina og Japan. Plantesamleren *Kaempfer* så den i bruk som en hageplante i Japan, og trodde det var en type hyll (Langeland, 1994, s. 98). *Hydrangea anomala* ssp. *petiolaris*, klatrehortensia, ble oppdaget av *Siebold* i Japan i 1859. Allerede i 1865 var den i salg hos amerikanske gartnere, og har siden blitt populære over hele verden. Tyske gartnere har frembrakt nye kultivarer av klatrehortensia i ulike farger som blå og rød (Langeland, 1994, s. 100). *Hydrangea paniculata* 'Grandiflora', syrinhortensia, kom fra Japan rundt 1860. Et par år senere kom også *H. petiolaris*, klatrehortensia, fra Japan (Reuterswärd, 1949, s. 94-95).

2.4.4.4:
Hydrangea paniculata 'Grandiflora'
(syrinhortensia)

Kerria japonica, soleiebusk, er en løvfellende busk som lenge har vært dyrket i Kina og Japan. Den er viltvoksende i Kina, men *Kaempfer* oppdaget den som hageplante i Japan i 1690-1692. Den ble først kjent for andre europeere i 1712, da *Kaempfer* utga «*Amoenitates Exoticae*» med beskrivelse av soleiebusken, men under det japanske navnet *Yama Buki*. *Thunberg* klassifiserte soleiebusken som *Corchorus Japonicus* i «*Flora Japonica*» fra 1784. Den skotske plantesamleren *William Kerr* innførte soleiebusken til Europa i 1805. Slekten fikk da et nytt navn som ble oppkalt etter *Kerr*. Arten er omtalt i to norske hagebøker fra 1836 og 1837, men under sitt gamle navn *Japansk Corchorus* (Langeland, 1994, s. 104).

Ligustrum ovalifolium, vinterliguster, er en vintergrønn busk som opprinnelig kommer fra Japan. Den ble først kjent i Europa i 1842 (Langeland, 1994, s. 114).

Lonicera coeruliea, er en løvfellende busk som er innført fra Japan (Reuterswärd, 1949, s. 95).

Magnolia borealis, japanmagnolia, er et løvfellende tre/busk som vokser naturlig i Japan. *Kaempfer* så og beskrev arten, men det tok lang tid før de førte artene kom til Europa omkring 1780 (Langeland, 1994, s. 121). *Magnolia liliflora*, rød magnolia, ble brakt til Europa fra Japan av *Thunberg* i 1790 (Langeland, 1994, s. 121). Gartnerfirmaet *Vetch* introduserte i 1861 den mørkerosa *Magnolia liliflora* var. *nigra* (Langeland, 1994, s. 122). *Magnolia stellata*, stjernemagnolia, kommer også fra Japan, og ble introdusert i Europa i 1860-1870-årene (Langeland, 1994, s. 122).

Malus floribunda, ble innført fra Japan i 1862 (Reuterswärd, 1949, s. 88). *Malus toringo* var. *sargentii*, sargentapal, er et løvfellende tre som stammer fra Japan. *Charles Sprague Sargent* (1841-1927) var en amerikansk botaniker som fant treet i Japan og tok det med seg til tresamlingen sin (Langeland, 1994, s. 124).

Paeonia, peon, er en slekt av blomstrende busker som har vært dyrket i Kina siden 700-tallet. De fant raskt veien over til Japan, og dyrkingen av de ble beholdt overklassen. Det oppstod et marked for de fineste kultivarene med størst mulig blomster. I 1789 tok *East Indian Company*

med seg *Paeonia banksii*, trepeon, tilbake til Kew, men den døde raskt. Sir Joseph plantet to nye eksemplarer i 1794 igjen i Kew, og disse overlevde, men det viste seg at disse eksemplarene var kultivarer av den ekte trepeonen (Langeland, 1994, s. 103). Den ekte trepeonen, *P. suffruticosa*, ble plantet i Humlehaven i Molde i 1883 og 1885 (Langeland, 1994, s. 104).

2.4.4.5:
Magnolia kobus (snø-
magnolia) i Botanisk
hage i Oslo

2.4.4.6:
Magnolia kobus (snø-
magnolia) i Botanisk
hage i Oslo

Parthenocissus tricuspidata, rådhusvillvin, er en løvfellende klatreplante som ble funnet av Veitch i Japan i 1860. Det engelske gartnerfirmaet Veitch stod for distribusjonen av arten (Langeland, 1994, s. 131).

Prunus incisa, fujikirsebær, er et tre som ble oppdaget av Thunberg i 1774, da de var i full blomstring. Han fikk lov til å være med på en folkevandring til kirsebærblomstringen i fjellsidene av *Fuji Yama*. De første eksemplarene ble hentet til Europa via Arnold Arboretum i Boston. På japansk er den kjent som *Mame-zakura*, dvergkirsebær (Langeland, 1994, s. 149). *Prunus sargentii*, sargentkirsebær, er det den mest herdige av de japanske prydkirsebærene, og var den arten som tidligst ble kjent her i Norge. Den amerikanske plantesamleren Ernest Henry Wilson (1876-1930) oppdaget treet, og på oppdrag fra Arnold Arboretum i Boston, skaffet han planter og frø fra arten. Derfra ble frøene spredt over hele verden og til Norge. Arten vokser vilt kun i nærheten av fjellet *Fuji Yama*. På japansk er den kjent som *yama-zakura*, fjellkirsebær (Langeland, 1994, s. 149). Sammen med de japanske kirsebærene har det fulgt en del japanske ord og navn som gir navn til blant annet kultivarer. Kultivaren 'Kiku-shidare zakura' betyr hengende kirsebær (Langeland, 1994, s. 150). *Prunus hisakura*, kommer fra Japan (Reuterswärd, 1949, s. 89).

Rosa rugosa, rynkerose, er en gammel kulturplante fra Kina og Japan. Den ble sett for første gang i Europa i 1796, men det var da Siebold oppdaget den igjen i Japan i 1845, at den først virkelig utberedt (Langeland, 1994, s. 173).

Salix pendulina 'Elegantissima', hengepil, ble innført fra Japan rundt 1860 (Reuterswärd, 1949, s. 86).

Salix integra, japanvier, er en busk som ble oppdaget i Japan av Thunberg på 1790-tallet, og ga den en vitenskapelig beskrivelse. Den kom først i salg i Norge på 1990-tallet (Langeland, 1994, s. 187).

Spiraea japonica, praktspirea, er en busk med rosa blomster som kom til Europa i 1870 (Langeland, 1994, s. 203). *Spiraea nipponica* var en av de seneste artene av spirea som ble introdusert i Norge (Langeland, 1994, s. 202).

Stephanandra incisa, kranstopp, er en blomstrende busk som stammer fra Korea og Japan. *Thunberg* beskrev arten og ga den navn på slutten av 1700-tallet. Han ga den navnet etter utgangspunktet i de små, hvite blomstene (Langeland, 1994, s. 206). *S. tannakae* er også en japansk art (Langeland, 1994, s. 207).

Wisteria floribunda, japanblåregn, er en løvfellende busk med karakteristiske hengende blå blomster. Det var lenge en elsket art i Japan, før den kom til europeiske hager. *Kaempfer* oppdaget arten i Japan i 1690. Han var stasjonert på *Dejima*, en kunstig øy utenfor Nagasaki, og japanske handelsmenn brakte han blant annet planter som betaling. På den måten fikk han samlet inn mange frø og ble den første europeeren som beskrev en mengde japanske plantearter. Det var imidlertid *Thunberg* som sendte den første planten til Europa i 1760, men den overlevde dessverre ikke (Langeland, 1994, s. 223). *Hansen og Zarbell* omtaler japanblåregn i sin hagebok fra 1837 (Langeland, 1994, s. 225). Det ble plantet en blåregn i *Humblehaven* i Molde på slutten av 1800-tallet, men om dette var kinablåregn eller japanblåregn, vites ikke (Langeland, 1994, s. 224).

2.4.4.7:
Prunus x yedoensis
(tokyokirsebær) på
Carl Berners Plass i
Oslo

Del 3: Analyse

3.1 Botanisk hage i Bergen

3.1.1 Bakgrunn

Geografisk beliggenhet

Den første japanske hagen befinner seg i Botanisk hage i Bergen, og sammen med Arboretet befinner de seg på Milde, ved Fanafjorden, 23 km sør for Bergen. Den botaniske hagen ble anlagt av Universitetet i Bergen for å lage en vitenskapelig samling av levende planter, og ta vare på sårbare eller truede arter i norsk natur, i tillegg til å engasjere og formidle kunnskap om plantenes mangfold (Universitetet i Bergen, 2021a).

Milde består av et skjærgårdslandskap med flere badeplasser og den botaniske hagen befinner seg ved Mildevågen, en båtplass. Den botaniske hagen tar en stor del av Milde, som også består av en folkehøgskole, sykehjem, og spredt villabebyggelse. Ved Japanhagen ligger Mildevatnet, som tidligere ikke var en del av den botaniske hagen, men avdøde professor Knut Fægri hadde en visjon om at Botanisk hage skulle bruke Mildevatnet, noe de til slutt gjorde i 2005 (Universitetet i Bergen, 2009).

3.1.1:

En av steinlyktene i anlegget, med tørrhagen og paviljongen i bakgrunnen

3.1.2:

Høststemning med japansk lønn og steinpagoden på knausen

3.1.3:
Oversiktskart

Historie

Muséhagen var den opprinnelige universitetshagen til Universitetet i Bergen, og ble grunnlagt på slutten av 1800-tallet. Området ble imidlertid for lite for å utvikle seg som en botanisk hage, og Det norske Arboret ble grunnlagt på Milde i 1971, mens den botaniske hagen ble åpnet 21. august 1996 (Universitetet i Bergen, 2020).

3.1.4 og 3.1.5:
Muséhagen ved Uni-
versitetet i Bergen

Ideen om å anlegge en japansk hage kom opp etter at mosehagen i Botanisk hage ble etablert (Litlere & Moe, 2008, s. 4). Mosehagen ble anlagt 28. mai 1999 som Norges første offisielle mosehage i Norge, og ble åpnet i anledning til 100-årsjubileet til Bergen Museum. Hagen ble anlagt for å vise til variasjonen av mosetyper som finnes, og for å inspirere til bruk av mose i hager som et alternativ til blomsterplanter. Professor Per Magnus Jørgensen, leder for Senter for arboret- og hagedrift på Milde var initiativtaker til mosehagen (Heegaard, 1999, s. 77).

Professor Per Magnus Jørgensen ble kontaktet av den japanske ambassadøren med spørsmål om ikke mosehagen kunne utvides med en større japansk hage. Landskapsarkitekt Olav Tveitnes kontaktet en bekjent i Japan, *Haruto Kobayashi*, om mulighet for faglig bistand, og fulgte senere utviklingen av utbyggingen. *Kobayashi* er en anerkjent landskapsarkitekt som har laget lignende anlegg over hele verden (Litlere & Moe, 2008, s. 4).

3.1.6:

Fra seremonien da prosjektet med Japanhagen startet 24. mai 2005. F.v. Bryn-julv Litlere (prosjektleder, Lisbeth Iversen (daværende byråd), Kirsti Koch Christensen (daværende rektor ved UiB), Haruto Kobayashi (landskapsarkitekt) og Fumiko Saiga (daværende japansk ambassadør)

Japanhagen ble anlagt i 2005 i anledning 100-årsmarkeringen for de diplomatiske forbindelsene mellom Norge og Japan, og med formål å styrke den gjensidige forståelsen mellom Norge og Japan (Japans ambassade i Norge, 2021).

Knut Færgri ønsket å ta i bruk Mildevatnet for å vise livet i ferskvann, med plankton, insekter, fisk, fugl og planter. Visjonen sammen med utstillingen «Mildevatnets Naturhistorie» ble åpnet av enken til Færgri, Nancy Færgri, 5. juni 2005 (Universitetet i Bergen, 2009).

Hagen ble anlagt med økonomisk støtte fra Universitetet i Bergen, det japanske fondet EXPO-fondet, og generøse bidrag fra Trond Mohn. Total kostnadsramme har vært på over 9 millioner kroner (Litlere & Moe, 2008, s. 5).

3.1.7:

Under åpningsseremonien deltok flere japanske kvinner iført fargerike kimonier - den tradisjonelle japanske nasjonaldrakten

Anlegning

Oppstarten av hagen ble markert med en seremoni 24.mai 2005, da den daværende japanske ambassadøren *Fumiko Saiga* plantet et kirsebærtre (*Prunus ssp.*) ved inngangspartiet. Kirsebærtreet er kjent for å symbolisere Japan, og brukes ofte som vennskapsgaver mellom Japan og andre land (Litlere & Moe, 2008, s. 6).

Den japanske landskapsarkitekten *Haruto Kobayashi* har hatt hovedansvaret med planleggingen, og samarbeidet tett med den lokale landskapsarkitekten Olav Tveitnes. *Kobayashi* utarbeidet planene for hagen sammen med sin stab fra sitt kontor i Tokyo, men de kom ofte til Milde for å følge opp arbeidet som ble gjort (Litlere & Moe, 2008, s. 6).

Gjennom hele prosessen har *Kobayashi* vært opptatt av hagen ikke skulle være en kopi av et historisk anlegg i Kyoto, men heller lage en japansk-norsk vennskapshage med klassiske japanske elementer bygget inn i norsk natur og tradisjon (Litlere & Moe, 2008, s. 7).

«Dette skal være en hage for vennskap og forståelse mellom Japan og Norge»

- Kobayashi (Universitetet i Bergen, 2021b)

3.1.8:

Haruto Kobayashi som leder arbeidet med plasseringen av store steinblokker i tørrhagen. Lastebil-sjåfør Cato Frotveit (t.h.) og anleggsgartner Jon Kleveland er medhjelpere

For å bli kjent med den norske naturen, reiste Kobayashi mye rundt på vestlandet, og uttalte selv at naturen her er jo som japanske hager. Det han kanskje pekte mot var de krokete furutrærne blant mose på bergknauser, vann i bekkefar, fosser og gjel. Han satt igjen med inntrykket av at Norge og Japan ikke ligger så langt fra hverandre, siden naturen i begge land har mange likhetstrekk (Litlere & Moe, 2008, s. 7).

Store deler av de tyngre arbeidene ble utført av lokale anleggsgartnere og flere underentreprenører (Litlere & Moe, 2008, s. 7).

Mange av elementene kommer fra Japan, deriblant steinlyktene og materialene til bambusgjerdet. Bambusen brukt i gjerdet er ekte, men i etterkant er det vurdert at en etterligning i plast hadde tilpasset seg bedre i det fuktige klimaet (Litlere & Moe, 2008, s. 8).

3.1.9:

Tepaviljongen kom som et byggesett fra Japan og ble reist etter en enkel tegning på en treplate

Beskrivelse av hagen

Japanhagen består av et større område innenfor den botaniske hagen, og består av flere rom med ulike stiler og formål. Flere typiske japanske elementer er plassert over hele området, blant annet planter, steinlykter, en tepaviljong og steiner i tørrhagen. Ved inngangen er det et bambusgjerde og en bautastein som indikerer at det er en japansk hage. Det finnes videre en trebro som krysser Vågelva, som renner ut fra Mildevatnet, over et sumpområde og som går videre inn i de fire årstiders sti.

Ved å følge stien møter man på en steinpagode, en kirsebærlund og et bambusfelt. Meditasjonshøyden er et sentralt punkt i området, som ut ifra navnet ligger på en høyde. På denne høyden er det plantet flere japanske lønnearter (*Acer ssp.*), og det er plassert et japansk sittebord der man kan nyte utsikten og meditere i stillhet. Nedenfor meditasjonshøyden ligger mosehagen.

3.1.10:

Utsikten fra inngangen som viser rik beplantning, slyngende gangstier og en steinlykt i sentrum av bildet

3.1.11:

Steinpagoden som er plassert på en bergknaus langs stien

3.1.12:

Utsikten fra den ene siden av meditasjonshøyden der man kan se den vinklede trebroen over Vågelva

Nedenfor meditasjonshøyden er det også anlagt en tørr kaskade som kalles for «Visdomskilden». Her er det brukt stein og lys grus som skal illustrere vann, og denne bekken renner så ut i grushagen.

Tørrhagen er den hagen som viser tydelig at dette er en japansk hage. Den er anlagt med et stort areal av lys grus som symboliserer vann, og stein og mose viser til de japanske øyene og Norge.

3.1.13:

Utsikt over tørrhagen fra nordsiden av meditasjonshøyden. Bekkegeilet med visdomskilden er gjemt under beplantning nederst til venstre

3.1.14:

Steinlykten ved tørrhagen med tepaviljongen i bakgrunnen

Bak grushagen er det oppført en tepaviljong som ligger tydelig i landskapet. Bygningen er for hvile og meditasjon, og det er beplantet med blant annet furu (*Pinus sylvestris*) og et individ av tempeltre (*Ginkgo biloba*).

I Japan er de fleste hagene ofte stengt for vanlig ferdsel, og må observeres på avstand på grunn av fare for slitasje. Siden befolkningstettheten er mye lavere her enn i Tokyo eller Kyoto, mente Kobayashi at ferdsel var greit så lenge man ikke gikk på visdomskilden eller i tørrhagen i frykt for å ødelegge mosen eller rillene (Litlere & Moe, 2008, s. 10).

3.1.15:

Tørrhagen med tepaviljongen og fjellhagen i bakgrunnen

3.1.16:

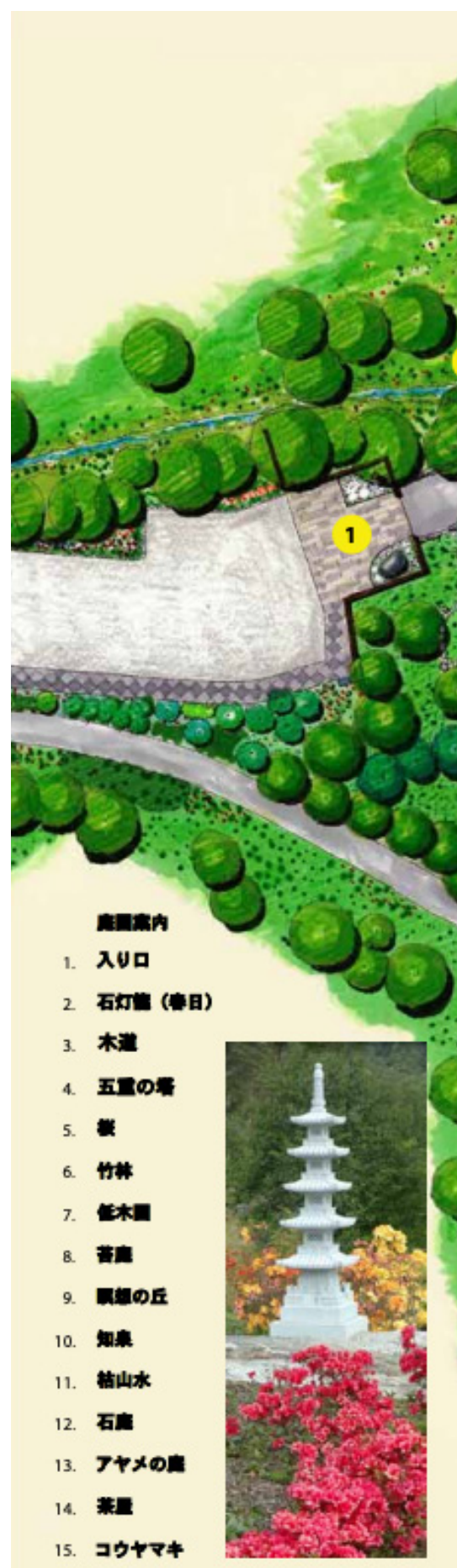
Tepaviljongen med steinlykt, furu og lønn

Oversiktskart

1. Inngangen
2. Steinlykten Misaki-gata
3. Trebroen
4. Steinpagoden
5. Kirsebærlunden
6. Bambusfeltet
7. Dvergbuskene
8. Levende fossil
9. Mosehagen
10. Meditasjonshøyden
11. Visdomskilden
12. Bekkegjelet
13. Tørrhagen
14. Irishagen
15. Tepaviljongen

3.1.17:
Oversiktskart

Førsteinntrykk

Av prinsippgrunnlag valgte jeg å ikke lese eller innhente mye informasjon om anlegget før jeg besøkte det. Jeg hadde sett noen få bilder og sett området på kartet, men bortsett fra det ønsket jeg å ha et blankt grunnlag for å selv gjøre opp mine egne meninger og inntrykk.

Da jeg kom til området innså jeg at dette var riktig fremgangsmåte, for jeg ble veldig fascinert av alt jeg så. Skalaen var mye større enn det jeg hadde sett for meg, og terrenget var også annerledes. Tilfeldigvis valgte jeg en av Bergens vakreste sommerdager, da det var varmt, ikke noe særlig vind, og strålende sol. Været har også mye å si om hvordan jeg opplevde hagen den dagen. Jeg kan tenke meg at hagen gir en annen atmosfære når det regner og det er overskyet. Med solen kunne jeg se spill mellom lys og skygge, og områdene som var mer skogkledde ble umiddelbart mer mystiske og spennende.

3.1.18:

Inngangspartiet med bambusgjerde og en stein med "Japanhagen 24. mai 2005" inngravert.

3.1.19:

Stien som slynger seg inn gjennom bambusfeltet

Det var ikke mye blomstring da jeg var der, siden både *Rhododendron ssp.*, *Magnolia ssp.* og de ulike kirsebærartene (*Prunus ssp.*) blomstrer på våren. Japanske hager ønsker generelt et nedtonet fargeskjema, og blomstene som finnes blomstrer oftest som sagt på våren. Likevel var alle løvtrærne fulle av blader, og jeg kunne virkelig se lønnetrærne som har farger gjennom hele sesongen. Jeg kan tenke meg at det hadde vært en annen opplevelse å dra på våren og høsten med sine farger, men det får jeg glede meg til neste gang.

I tillegg til størrelsen av hagen, ble jeg også overrasket av at den ble inndelt i flere ulike soner og rom. Jeg hadde sett for meg at Japanhagen egentlig bare bestod av tørrlandskapshagen, men den består av hele 15 ulike områder med sine egne karaktertrekk. Det var mye mer å ta til seg enn det jeg forventet, men det ser jeg bare på som en positiv overraskelse. Hagen er mye mer spennende, og bidrar med å vise mange av de ulike hagetyperne innenfor japansk hagekunst, i tillegg til å ha egne områder for ulik vegetasjon.

Siden hagen er anlagt som en botanisk hage, er alle planteartene navngitt med et skilt. Dette gjør det spennende og enklere å lære om de ulike artene, og kanskje inspirere til eget bruk? Hagen gjør en god jobb i å formidle om bruk av artene i en japansk hage, i tillegg til å vise de ulike faktorene og miljøene de krever.

3.1.20:

Flere av plantene er markert med et skilt om vitenskapelig plantenavn. Her *Salix nakamura* var. *yezoalpina*.

Det ligger også en café i området, så man kan nyte en kaffe eller en kake mens man beundrer hagen. Det hjalp meg til å sette meg ned, og roe ned inntrykkene jeg fikk for å kunne nyte hagen sittende og beundre synet, men også luktene, lydene og atmosfæren på en annen måte.

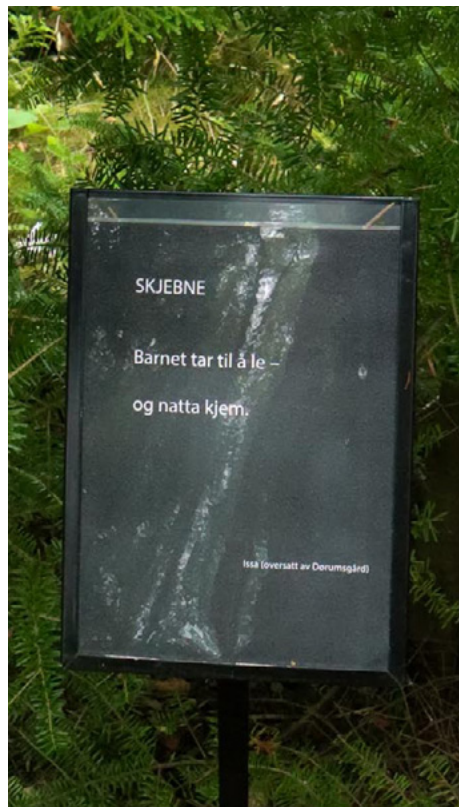
3.1.21:
Penselfuru (*Pinus parviflora* 'Negishi')

3.1.22:
Japanseder (*Cryptomeria japonica*)

3.1.23:
Oversikt over tørrhagen med meditasjonshøyden i bakgrunnen, sett fra fjellhagen

3.1.24 - 3.1.27:
Rundt om i hagen
er det plassert skilt
med sitater og dikt
fra blant annet fra
japanske poeter.
Flere gjorde et stort
inntrykk på meg

3.1.2 Elementer

Vegetasjon

Med tanke på vegetasjon uttrykte Kobayashi at valget av planter i en japansk hage ikke måtte følge faste prinsipper. Form og farge er det som var avgjørende ved utvelgelsen. Siden Japanhagen er anlagt i en botanisk hage, har man anlagt flere arter med blant annet ulike farger som ellers ikke hadde blitt brukt. Det var likevel et krav om å bruke planter med japansk opphav, enten ved at de vokser naturlig i Japan eller foredlinger av disse (Litlere & Moe, 2008, s. 11).

Ved etableringen av Japanhagen har man fått en unik mulighet til å samle og plante ulike japanske plantearter som ellers ikke er kjent i Norge. Noen europeere fikk tilgang på en del plantearter allerede fra 1500-tallet som de brakte med videre til Europa, men siden landet var lukket frem til 1860-tallet fikk man først da fraktet flere arter hit. I 1967 ble det arrangert nordiske ekspedisjoner til Korea og Japan for å samle materialer av trær og busker som man mente kunne trives under nordiske forhold. De fikk også et godt forhold med japanske forskere. Arboretet på Milde deltok i disse ekspedisjonene, og endte med en del frø som de plantet på Arboretet, og som de kunne forske på under norske forhold (Jørgensen, 2008, s. 15).

3.1.28:
Blomstring av
Magnolia sieboldii
(*junimagnolia*)

Siden Japanhagen ligger i en botanisk hage, er vegetasjonen hovedsakelig beplantet spredt for å kunne formidle og vise artenes egenhet. Det at de er beplantet solitært passer inn i de japanske prinsippene, men her er det plantet mange forskjellige arter som bryter med prinsippet om at det skal være minimalt bruk av plantearter.

3.1.29:
Ulike mosetyper
plantet i en kasse

Ved tepaviljongen og tørrhagen er det beplantet mer etter de japanske prinsippene, der det ikke er beplantet i mengder, i henhold til symbolikk og estetikk.

Vegetasjonen virker overveldende ved inngangen og rundt meditasjonshøyden med tanke på japansk hagekunst, men siden dette er en botanisk hage, og i tillegg er anlagt av Kobayashi, er det vanskelig å tenke seg at dette kunne vært utformet på en annen måte.

Kirsebærlunden og bambusskogen er to mindre områder som fokuserer på arter innen de slektene, og er plantet mer sparsommelig slik at hver art ytrer sin individualitet.

Siden mosehagen var anlagt på området før Japanhagen ble etablert, har dette blitt videreført og brukt i hagen. De har brukt mest bjørnemosse (*Polytrichum* spp.) i anlegget, både i grushagen og i visdomskilden i tilknytning til steinene. Bjørnemosen fikk en del tørkeskade i 2008 og det har blitt prøvd ut flere andre mosetyper, både norske og japanske

som tåler norsk klima. Klimaet på vestlandet med mye nedbør og milde vintre gir generelt godt grunnlag for å anlegge mose (Litlere & Moe, 2008, s. 10). *Polytrichum* ssp. (bjørnemose) har dermed vist seg å være spesielt velegnet, da den tåler å bli flyttet å få etablert på ønskede steder. Utenom bjørnemosen har de kun klart å legge til rette for beplantning av eksisterende mosearter, blant annet *Hylocomium splendens* (etasjemose), *Thuidium tamariscinum* (tujamose), *Rhytidiadelphus loreus* (kystkransemose), *Rhytidiadelphus squarrosus* (engmose) og *Plagiothecium undulatum* (kystjamnemose) (Jørgensen, 2008, s. 18). Jeg observerte også en kasse med ulike mosetyper, som ser ut til å være en slags utprøving, men også for å formidle og spre kunnskap om de forskjellige mosene. Dette er en interessant og spennende måte å kunne observere mosene sammen og se på de ulike forskjellene til hver type i nært syn.

Bregner har lenge vært elsket i japansk hagekultur, og disse vokser naturlig i Norge slik at de har vært enkle å etablere her. Mange av artene som har blitt brukt vokser i Norge som blant annet *Matteuccia struthiopteris* (strutseving), men noen japanske typer som *Dryopteris erythrorosa* (rødtegl) og *Athyrium nipponicum* (japanburkne) har blitt plantet her og ser ut til å trives godt (Jørgensen, 2008, s. 19 og 20).

Bartrær er viktige i japanske hager, både med tanke på at de er vintergrønne og har farge gjennom hele året, men også på grunn av

3.1.30:

Mose som symboliserer landområder og øyer i tørrhagen

strukturen og vokseformen. Det er plantet mange forskjellige arter som har ulike karaktertrekk, og noen er beskåret etter japanske prinsipper (Jørgensen, 2008, s. 21-25). Noen av artene er *Pinus thunbergii* (japansvartfuru), *Taxus cuspidata* (japanbarlind) og *Sciadopitys verticillata* (skjermgran). Mange er brukt i norske anlegg fra før, mens andre er nye i Norge og viser seg å trives her.

Et eksemplar av *Ginkgo biloba* (tempeltre) er plantet ved tepaviljongen og ser ut til å overleve der (Jørgensen, 2008, s. 22). Fem trær er også plantet i Botanisk hage i Oslo, der det eldste individet ble plantet i 1870. Treet har unike blader i form av fiskehale eller andefot, og får en gul høstfarge.

3.1.31:
To eksemplarer av
skjermgran (*Sciado-
pitys verticillata*)

Metasequoia glyptostroboides (urtidstre) er sammen med tempeltreet levende fossiler som man trodde var utdødde arter i lang tid. De har ingen nære slekter og har begge unike utseender. Det finnes to individer av denne i Japanhagen.

Løvtrær er også viktige i japanske hager, og da spesielt de med blomster eller kraftige høstfarger.

3.1.32:

Penselfuru (*Pinus parviflora* 'Negishi') plantet bak tepaviljongen

Acer spp. (lønn) er et viktig tre i de tempererte skogene i Japan, og de ville artene har utviklet en elegant vokseform med dekorativ bark og bladverk. De dekorative lønneartene ble tidlig tatt i bruk i japanske hager, og det finnes hundrevis av arter og kultivarer med ulike bladverk som er tatt vare på. De vokser ofte som små busker, men har dessverre ikke vært lette å få til å vokse i det norske klimaet. Noen arter får for kort vekstsesong, de vokser ut tidlig om våren og får skade av vårfrosten (Jørgensen, 2008, s. 25). Noen av lønneartene som er plantet er *Acer japonicum* (japanlønn), mange kultivarer av *Acer palmatum* (viftelønn) og *Acer shirasawanum* (måneskinnslønn). De fleste er plassert ved hovedinngangen og rundt meditasjonshøyden.

3.1.33:
Bladverket til *Acer palmatum* 'Omurayama' (viftelønn)

3.1.34:
Et eksemplar av *Acer palmatum* 'Omurayama' (viftelønn) er plantet mellom tepaviljongen og tørrhagen

Cercidiphyllum japonicum (hjertetre) er et tre med hjerteformede blader som får kraftige gule og røde farger om høsten. I Japan vokser de vilt over store deler av landet. Et 80 år gammelt eksemplar finnes i Muséhagen (Jørgensen, 2008, s. 27). Det er plantet to individer av denne arten i Japanhagen.

Hydrangea (hortensia) er en slekt av klassiske planter i japanske hager, og finnes i mange farger og former. I Japan er de vanlige å plante i krukker på terrasser og balkonger (Jørgensen, 2008, s. 31). I Japanhagen er det plantet flere kultivarer av *Hydrangea paniculata* (syrinhortensia) som blomstrer i ulike farger på sommeren.

Magnolia er en slekt av løvfellende trær som gir vakre blomster på våren. Det finnes ulike arter som gir forskjellige blomster og som blomstrer på forskjellige tidspunkt på våren. De er dessverre ikke like hardføre her i Norge som i Japan, men de er likevel høyt elsket. Trærne er populære i Japan ettersom de vokser som små busker og ikke tar mye plass (Jørgensen, 2008, s. 32). I Japanhagen er det plantet fire ulike arter av *Magnolia*.

3.1.35:

Et eksemplar av *Acer shirasawanum* 'Aureum' (måneskinnslønn) ved mosehagen

Treet som de aller fleste assosierer med Japan er kirsebærtreet (*Prunus* spp.). Kirsebærblomstringen blir markert med arrangementer og seremonier i Japan. De har en tidlig og svært kort blomstringstid, og er plantet mye i Norge. Mange av artene er dessverre ikke hardføre i Norge, men en engelsk sort, *Prunus* 'Accolade' har vist seg å trives her og er mest brukt (Jørgensen, 2008, s. 34). Det er plantet åtte ulike kirsebærarter i kirsebærlunden med ulike blomster.

Rhododendron er en slekt som finnes i mange ulike varianter av arter og kultivarer, med ulike bladstørrelser og blomsterfarger. De vokser vilt i Japan, deriblant azalea som er løvfellende *Rhododendron*. I Japanhagen er det plantet åtte ulike arter og kultivarer.

Prydgress er viktige planter i en japansk hage, og i Japanhagen har det blant annet blitt plantet individer av *Carex morrowii* (japanstarr) og *Carex hachijoensis* 'Evergold' (japanstarr) (Jørgensen, 2008, s. 44).

3.1.36:

Prunus 'Accolade' i blomstring på våren. Den er plassert ved inngangen.

Bambus er gress, noe som kanskje virker overraskende, de er mye større enn de andre gressartene, og vokser i varmere strøk. Det finnes flere bambusarter som vokser vilt i Japan, spesielt i fjellskogene, og brukes til alt fra mat til byggemateriale. I Japanhagen står det blant annet et bambusgjerde ved inngangen (Jørgensen, 2008, s. 43-44). I bambusskogen finnes det fire typer bambus som er hardføre i dette klimaet.

Av stauder finnes det også en lang liste med japanske arter. Blant annet *Astilbe* ssp. (spirslekten) og *Clematis* ssp. (klematis) som har sin pryddverdi i blomstene. *Hosta* ssp. (bladlilje) er en kjent art i norske hager og er populære bladplanter i japanske hager, spesielt der det er skygge.

Det er utrolig mange flere arter enn de jeg har nevnt som er brukt i Japanhagen, både typiske japanske arter, men også arter vi finner her i Norge. Jeg har kun nevnt og kommentert de viktigste artene som utpreger seg mest. Vedlagt ligger en planteliste som jeg har utarbeidet med god hjelp fra hageutforskeren til Botanisk hage og andre kilder som Årringen med informasjon om blant annet naturlig utbredelse og hardførhet i Norge.

3.1.37:

Hosta sieboldiana
(doggbladlilje) plantet ved stien som fører til meditasjons-høyden

Steinlyktene

Det finnes 8 forskjellige typer lykter i Japanhagen, og er satt opp som orienteringspunkter for å vise gangretningen. Lyktene her har ikke innlagt lys, men det er plass til å plassere lys ved for eksempel ulike arrangementer eller seremonier. En japansk spesialist har plassert og montert lyktene etter forskriftsmessig stand (Litlere & Moe, 2008, s. 13). Lyktene er ofte plassert på steiner og grus, og viser vei gjennom hagen.

Den første steinlykten man får øye på er den ved hovedinngangen til selve hagen ved parkeringsplassen. Denne lykten er en *Kasuga*-lykt som stammer fra *Kasuga*-helligdommen i Nara, Japan. Dette er en *Tachi-gata* type, og er den mest tradisjonelle typen som er en stående lykt med kraftig søyle. De plasseres ofte i nærheten av innganger (Kawaguchi, 2015, s. 120) En annen *Katsuga*-lykt er plassert ved inngangen i nord (Moe, 2012).

3.1.38:
Kasuga-lykten ved inngangen

3.1.39:
Steinpagoden med fem tak

Misaki-gata lyktene er en type av *oki-gata* lyktene uten bein og skaft som symboliserer natur, og det ved å finne skjønnhet i det uperfekte i naturen. Det finnes tre slike lykter i anlegget, og en av de ligger i tørrlandskapshagen (Moe, 2012).

Ved bekkegeleiet og visdomskilden står et en *yukimi-gata* lykt, en type *Sennuji*-lykt, som kalles for «*snow-viewing lantern*», siden taket på lykten er konstruert for å samle snø. Snøen som ikke lager noe lyd skal gi kontrast til lyden av rennende vann, og plasseres derfor ofte i vannkanten. *Yukimi-gata* lykter plasseres ofte på steder der det snør, og derfor passer de godt inn i det norske klimaet (Moe, 2012).

Steinpagoden skiller seg fra de andre lyktene ved at den ikke har et sted å plassere lys. Mye av symbolikken er likevel det samme, og de er inspirert av buddhistiske templer der etasjene skal være i oddetall, noe som blir mye brukt i japanske prinsipper (Moe, 2012).

Misaki-gata lykten som ligger ved inngangen og parkeringsplassen har blitt stjålet to ganger fra Botanisk hage. Lykten var støpt fast i et steinfundament og krever to personer å bære siden den er veldig tung, men likevel har den blitt stjålet. I tillegg har også flere planter blitt stjålet fra området ved flere anledninger (Universitetsmuseet i Bergen, u.å.).

3.1.40:

En av *Misaki-gata*-lykten som står ved mosehagen

3.1.41:

En variant av *Ikeko-mi*-lyktene som står ved tepaviljongen

3.1.42:
Yukimi-gata-lykten
som står ved bekke-
gjelet

3.1.43:
Belysning av lykten
under lyktevandring

Steiner

Det finnes mange elementer av stein rundt om i hagen, og den største steinen, på høyre side av inngangspartiet, veier hele 13 tonn og er hentet fra Haugsdalen, Matre i Masfjorden (Litlere & Moe, 2008, s. 12). Kobayashi var selv med på å plukke ut de «riktige» steinene. Ved plasseringen av steinene sa Kobayashi selv at steinene skulle «se ut som de alltid har ligget der». De skal være delvis mosegrodd og gjerne plassert rundt småbusker for å symbolisere lang kontinuitet (Litlere & Moe, 2008, s. 8 og 9).

Tørrhagen består av store steinblokker og grus som skal gi illusjon om vann som renner fra visdomskilden og ut i grusdammen. Steinene i dammen skal forestille flere øyer, der to av de symboliserer Japan og Norge. Sammen danner øyene det japanske skrifttegnet for hjertelighet (Litlere & Moe, 2008, s. 13). Det er også plassert steiner i nærheten og i tepaviljongen som gir en forlengelse av tørrhagen.

Ved steinpagoden er den naturlige berggrunnen blottlagt, noe som tradisjonelt ikke sees i japanske hager, men er et viktig element i det norske skjærgårdslandskapet. Steinpagoden ser ut til å være plassert på en øy av berggrunnen, rundt havet av gress. Berggrunnen består av lag med mørk, grønnsort amfibolitt, og lys amfibolittisk gneis (Litlere & Moe, 2008, s. 9).

På meditasjonshøyden er det anlagt flere tråkkesteiner som leder veien opp til toppen der det finnes et japansk sittebord. Tråkkesteinene er godt plassert i terrenget og skjules delvis av underlaget. De er ca. 30-40 cm i diameter, og føles trygge å gå på siden de ligger så dypt i terrenget. Tråkkesteinene er plassert slik at de utformer en slyngende sti uten rette linjer. Det er to tråkestier, en opp fra inngangen, og en like ved bekkegjelet.

3.1.44:
Den lagdelte og blottede berggrunnen som pagoden er plassert på

3.1.45:
Steiner ved tepaviljongen

3.1.46:
Den store steinen som er plassert i inngangen

3.1.47 og 3.1.48:
Tråkkestener som leder til meditasjons-
høyden

Grus

Tørrhagen er det området som ser mest «japansk» ut. Det er et stort flatt område belagt av hvit grus, og steiner plassert på felt av mose. Bekkegjelet og «visdomskilden», består av større steiner med grus som «renner» under en steinbro og videre ut til tørrhagen. Den lyse grusen kommer fra bruddet i Nærøydalen. Tørrhagen var lenge et stort anleggsområde, og ligger på en 5-7 meter dyp sump med kvikkleire i enden av Mildevatnet (Litlere & Moe, 2008, s. 9).

3.1.49:
Grusen på befarings-
tidspunktet var ikke
raket i et mønster, og
kan tyde på at den
ble vedlikeholdt

Vann

De eneste direkte vannelementene i hagen er Vågelva og Mildevatnet. Det er kun Vågelva man klarer å observere, og man krysser denne over en bro ved inngangen. Langs broen er det beplantet med sumpvegetasjon.

Bekkegjelet og tørrhagen er elementer som symboliserer og illustrerer vann. Vannet ble valgt bort fordi grusen virker både spennende og er vedlikeholdsmessig mye enklere, i tillegg til at det var lettere å tilpasse terrenget rundt (Litlere & Moe, 2008, s. 12). Dette er utformet så autentisk at man får følelsen av at det en gang har rent vann der, og man kan se for seg at det gjør det i dag.

3.1.50:

Bekkegjelet og "visdomskilden", samt anlegning av tepaviljongen i bakgrunnen

3.1.51:
Bekkegjelet og
ensteinlykt ved an-
legningsperioden

3.1.52:
Bekkegjelet under
befaringtidspunktet

Bambusgjerde

Ved inngangspartiet er det satt opp et bambusgjerde, med en høyde på ca. 180 cm. Gjerdet markerer inngangen og at man nå trer inn i et unikt landskap. Det rammer derfor inn hagen fra inngangspartiet, i rette linjer.

Materialene til bambusgjerdet ble hentet inn fra Japan allerede ved oppstarten i 2005 (Universitetet i Bergen, 2021b).

3.1.53:
Kobayashi foran bambusgjerdet ved anlegningsperioden

3.1.54:
Bambusgjerdet i et senere tidspunkt, der man kan se endring i farge over tid på grunn av klima

Belegg

Belegget består av flere grusstier som følger hagen i en slyngende form. Det brukes ikke noe annet belegg, unntatt treverk på broene og et rullesteinsbelegg ved tørrhagen som markerer en overgang. Grusstiene passer inn i hagen siden det gir et mykt uttrykk og passer sammen med resten av hagen.

3.1.55:
En del av grusstien langs tørrhagen med steinbroen over bekkegelet

3.1.56:
Belegget ved tørrhagen som består av rullesteiner

Broer

Hagen har tre broer, to trebroer og en steinbro. Den største ligger innenfor hovedinngangen og er en stor trebro som går over sumpen ved Vågselva i vinklede former, noe som er typisk japansk. *Kobayashi* sin forklaring på å lage disse vinklene var for at den som går på broen skal skifte synsfelt, der forutsetningen er å se i retningen man går. Broen er en utgave av *yatsushashi*, en tradisjonell trebro som er kjent hos den japanske kunstneren *Ogata Korin* (1658-1716). Vinklene i broen skal hindre onde ånder i å komme over, siden de kun kan gå rett frem (Litlere & Moe, 2008, s. 12 og 13).

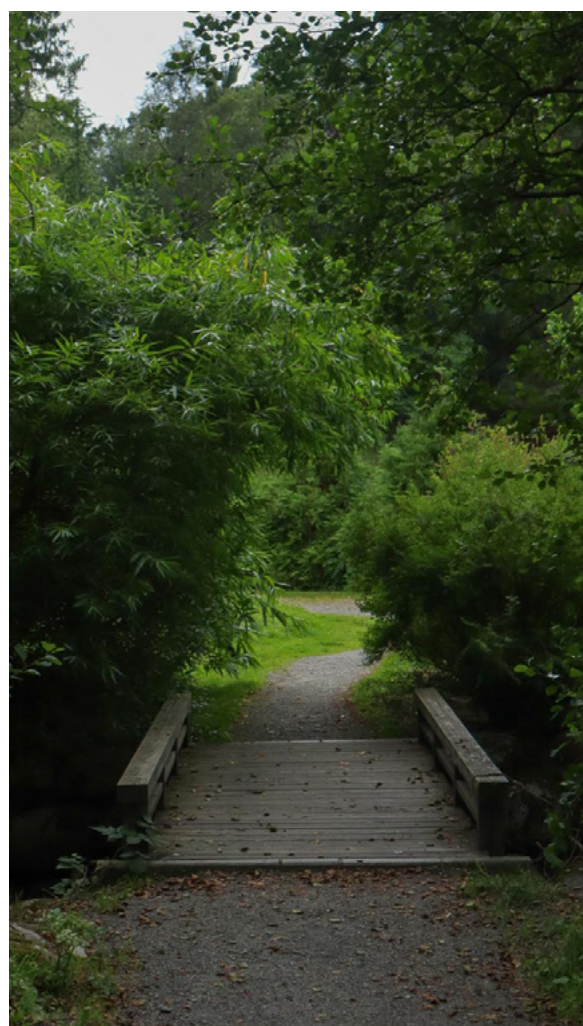
3.1.57:

Den vinklede Yatsushashi-trebroen over Vågselva

Den lille trebroen ved bambusfeltet blir kalt for «de fire årstiders sti». Steinbroen er plassert over bekkegjelet som renner ut i tørrhagen og består av en stor steinblokk (Universitetet i Bergen, 2021b).

3.1.58:

Den lille trebroen gjennom bambusfeltet

Tepaviljong

Begrepet tehus er forholdsvis beregnet en lukket bygning. Huset ved tørrhagen har åpninger på tre sider, og derfor kalles den for en paviljong. De store åpningene på sidene gir en harmonisk innramming av synsintrykket fra hagen og naturen rundt, der en av langsidene vender mot tørrhagen. Tepaviljongen er bygget av *Cryptomeria japonica* (japanseder), som er et vanlig japansk skogstre som trives også på vestlandet. Konstruksjonen er satt sammen med nagler av tre, og det er nesten ikke benyttet spiker eller skruer. Taket er grønt og er en slitesterk legering av aluminium og jern (Litlere & Moe, 2008, s. 14). Tepaviljongen ble bygget av fire japanske spesialsnekkere sammen med to lokale nordfjordinger (Litlere & Moe, 2008, s. 9).

3.1.59:
Konstruering av
tepaviljongen

3.1.60:
Tepaviljongen ved
ferdigstillelse

3.1.61:
De åpne sidene på tepaviljongen gjør at man har utsikt til flere sider av hagen

3.1.62:
Tepaviljongen ved befaringstidspunkt

Lånt landskap

Japanhagen strekker seg ut over et stort område, og er en del av den botaniske hagen. Derfor er det mange omkringliggende områder som virker inn i hagen, både bevisst og ubevisst. Meditasjonshøyden er tett beplantet med høye løvtrær som kan minne om fjell i en distanse. Lenger bak i terrenget er det skog som består av bartrær som kan illustrere et fjellområde i horisonten. Om Kobayashi har tenkt på dette som et sentralt element under utformingen av hagen, vites ikke, men det naturlige landskapet virker godt inn i hagen, og rammer den inn.

3.1.63:

Høyden bak tepaviljongen kan minne om fjernliggende fjell

3.1.64:

Meditasjonshøyden med bartreskogen bak gir en illusjon av et fjellområde

3.1.3 Komposisjon

Japanhagen er anlagt med 15 ulike områder som alle har sin tematikk, går sammen i en helhet og er bundet sammen av gangstiene. Tørrhagen er det området som kanskje skiller seg mest ut i hagen, med tanke på sitt store areal og fargen på den lyse grusen som står i kontrast med vegetasjonen.

Ved inngangen er bambusgjerdet plassert i en rektangulær form som rammer inn hagen i skarpe linjer, i tillegg til formen på bambusen som er rett. Trebroen over Vågselva består også av skarpe linjer, men i ulike vinkler.

Generelt består hagen av myke former og linjer som samsvarer med hverandre. Den myke toppen på meditasjonshøyden passer inn i utformingen. Steinene som er valgt er avrundede, og gjerne dekket av mose.

Rundt tørrhagen er det en avgrensning med lave busker, og et felt av ville blomsterarter. Utenfor der igjen er det en rektangulær gressflate som rammer inn de ellers myke formene.

Tepaviljongen har rette linjer og er i en rektangulær form som bryter med den myke utformingen, men dette virker ikke forstyrrende.

Siden hagen i seg selv er utformet som en vandrehage fungerer de ulike områdene sammen selv om det er noen elementer som bryter med formspråket. Det er ikke en klar grense mellom Japanhagen og resten av den botaniske hagen, så de flyter litt i hverandre, men det er ikke forstyrrende og ved observasjon kan man selv skille hagene fra hverandre.

3.2 Drammens museum

3.2.1:
Seremoni i tilknytning til den japanske hagen

3.2.1 Bakgrunn

Geografisk beliggenhet

Den japanske hagen i Drammens museum ligger på Marienlyst, Strømsø, Drammen, på sørsiden av Drammenselva. Området er preget av sentrumsbebyggelse, og ligger i nær kontakt med Drammen videregående skole, Drammensbadet, Marienlyst Idrettspark og andre offentlige idrettsanlegg (Drammens Museum, 2021a). Museet er derfor omringet av veier og trafikk, og virker som en grønn oase i sentrum.

Drammens museum er et museum for kunst- og kulturhistorie, og består av museet på Marienlyst med Museumsbygningen og nyklassistisk park, og friluftsmuseet Hallingtunet, et bygdetun med bygninger fra Hallingdal. Den japanske hagen sammen med Lychepaviljongen ligger på Marienlyst (Drammens Museum, 2021b).

3.2.2:
Oversikt av Drammens museum, Marienlyst med Japanhagen øverst i venstre hjørne

3.2.3:
Oversiktskart

3.2.4:
*Synet ved inngangs-
portalen*

Historie

Museet på Marienlyst ligger i en park, og består av et lite bygdetun med pryding og slåtteeeng, en lystgård fra slutten av 1700-tallet med et historisk hageanlegg, en stor museumsbygning fra 1930 med en nyklassisistisk park og Lychepaviljongen fra 1990. Den japanske hagen ble åpnet i 2013, rett ved Lychepaviljongen.

Museumsbygningen fra 1930 består av gallerier med faste utstillinger av kunstindustri, design og kunsthåndverk, og bygdenes tradisjonskunst fra 1600- til 1900-tallet. Bygget har også en resepsjon, rom til bruk av formidling og faglige aktiviteter, og galleri for spesialutstillinger og spesialmagasiner for gjenstander.

Lychepaviljongen har flere saler med både faste og skiftende utstillinger, i tillegg til et åpent areal inne og ute med publikumsfasiliteter, café og en museumsbutikk.

Lystgården på Marienlyst oppstod på midten av 1700-tallet, da byløkene ble kjøpt opp og ble omgjort til en stor herskapelig bebygget landbrukseiendom. Landbruket på gården bidro med landbruksvarer

3.2.5:

Museumsbygningen fra 1928 tegnet av arkitekt Christian Fredrik Arbo

3.2.6:

Museumsbygningen
til høyre og Lyche-
viljongen til venstre
med den nyklassiske
parken i forgrunnen

3.2.7:

Arbos nyklassiske
park

og ga høy og beite for husdyrene. I 1911 ble området overtatt av Drammens Museum, og de åpnet de første samlingene til byjubileet det samme året. Arkitekt Christian Fredrik Arbo tegnet om anlegget og hovedbygningen i en stram nyklassisistisk stil i 1928.

Museet gjennomgår nå en restaureringsprosess med formål til å gjen-skape gården som lystgård fra 1800-tallet (Drammens Museum, 2021a).

3.2.8:
*Japanhagen med
Lycepaviljongen i
bakgrunnen*

Anlegning

Den japanske hagen ved Drammen Museum ble tegnet og anlagt mellom 2011 og 2013, der museet ønsket å sette et samtidspreg på museumsparken. «*En japansk hage er et naturlig valg sett i sammenheng med samtidens nymodernisme i arkitekturen og dennes videreføring av japanske enkelhet og eleganse*» (Drammens Museum, 2021c).

Museumsdirektør Åsmund Thorkildsen tok initiativet til å anlegge en japansk hage. Hagen er den første i Norge som er anlagt i tilknytning til et museumsanlegg (Japans ambassade i Norge, 2013).

Hagen inneholder en åpen utsiktsveranda der gjester kan sitte under tak, og oppleve de forskjellige kvalitetene som oppstår ved skiftende årstider. Subtil belysning gjør den attraktiv i mørketiden også. Hagen er åpen for gjester i museets åpningstider hver dag, året rundt (Drammens Museum, 2021c).

Drammens museum ba hagedesigner og anleggsgartner Åsmund Bergwitz ved Hole hagesenter om å både tegne og bygge hagen spesielt for museet. Bergwitz grunnla Hole Artcenter i 1992, og har siden tegnet og anlagt japansk inspirerte hager i Norge (Hole Hagesenter, u.å.a).

3.2.9:

Inngangspartiet til hagen uten bambusgjerdet med Museumsbygningen i bakgrunnen

Alle elementene og materialene har norsk herkomst, unntatt den japanske lykten og de japanske lønnetrærne. De ønsket å vise at japansk hagekunst ikke er begrenset til Japan, men en universell kunstform som kan fungere like godt i Norge. «Det er kunsten å se den grunnleggende estetikken i naturen, forstå vår relasjon til den, og innrette oss på best mulig måte etter den» (Byggeindustrien, 2013).

Inspirasjon til anlegget kom fra *Tofuku-ji* zen-tempelet i Kyoto fra år 1236, og 13. generasjon zen prest *Shunmyo Masunos* arbeider, i tillegg til norsk fjellandskap. Formspråket er dermed minimalistisk, tydelig og tilstrebet høyest mulig presisjon i forhold til komposisjon og balanse mellom elementene (Byggeindustrien, 2013).

3.2.10:
*Utsiktsverandaen
med benker og ha-
gen i forgrunnen*

3.2.11:
*Porten og inngangen
på kveldstid*

3.2.12:
*Synet av hagen ved
inngangen*

Hagen ble åpnet 15. mai 2013, med besøk fra Japans ambassadør *Akio Shirota*. Siden de fleste elementene har helnorsk opphav, uttrykte ambassadør *Shirota* om at drammensere ville kjenne seg hjemme i den norsk-japanske hagen, ved å finne inspirasjon og fred (Japans ambassade i Norge, 2013).

Beskrivelse av hagen

Siden hagen er anlagt i tilknytning til et museum, vil jeg si at det er en museumshage. Hagen er innrammet av vegger i japansk stil som bidrar til å avgrense til områdene og atmosfæren utenfor. Taket er likevel svært åpent, så solen lyste opp store deler av hagen. Hagen består av ett stort rom med ulike områder som har hvert sitt bruksformål. Inngangen med belegget og viftelønn er et område, hjørnet med belegg, sedum og bregner et annet, utsiktsverandaen med sitteplasser og tak et tredje, og hagen med grus, steiner og vegetasjon er et område i seg selv.

Med tanke på stilene av japanske hager, ser dette ut til å være en tehage med elementer fra tørrhagen. Hagen brukes til ulike arrangementer som teseremonier, men inneholder likevel ikke det sentrale vannbassenget, *tsukubai*, der gjestene skal vaske hendene sine. Likevel bidrar utsiktsverandaen til en følelse av et tehus med sin arkitektoniske verdi. Hellene på bakken bidrar til en følelse av trækkeheller i en typisk tehage, og inviterer inn til utsiktsverandaen.

3.2.13:

Oversikt over hagen
fra utsiktspaviljongen

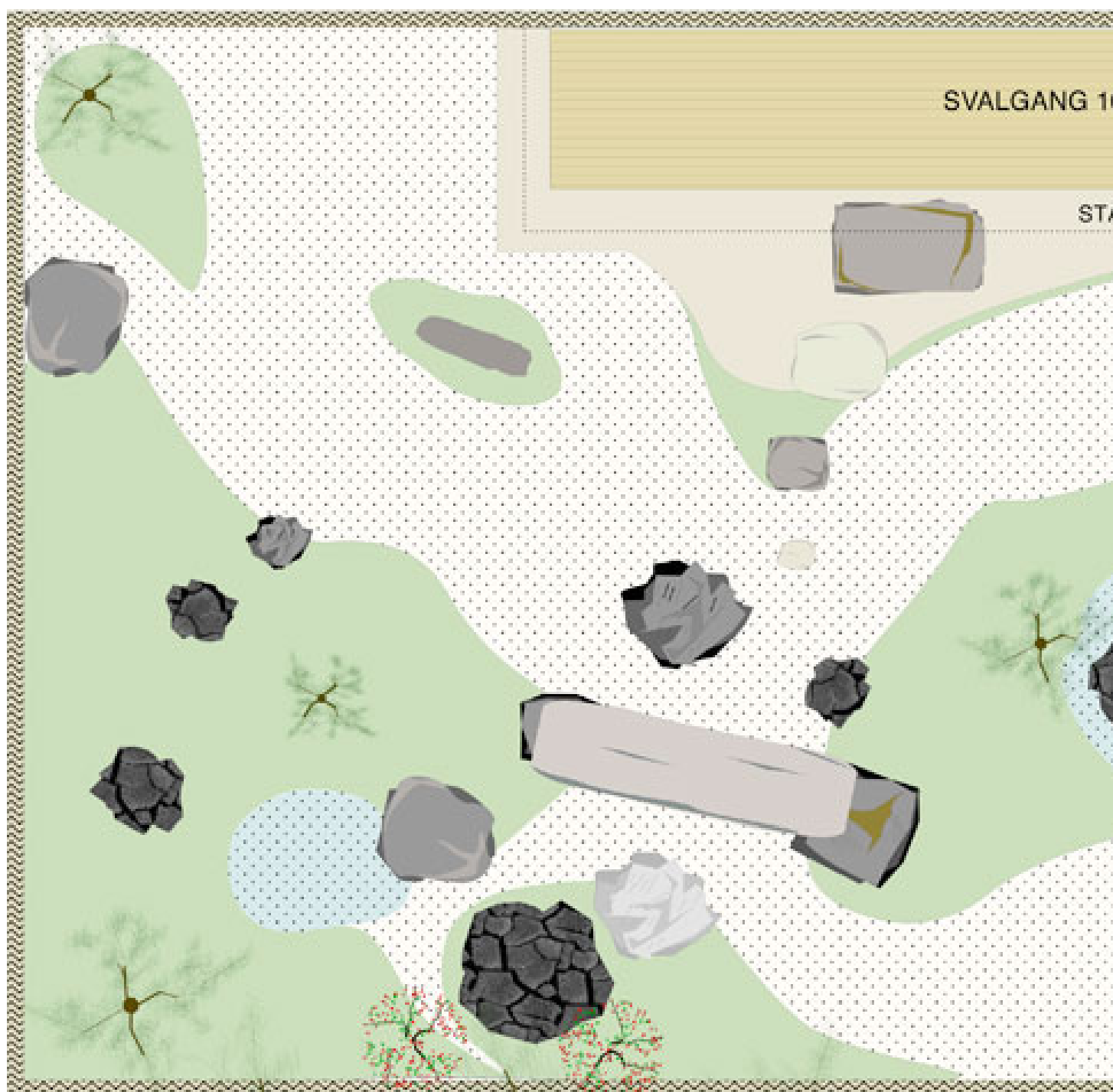
Vegetasjonsbruken er minimalistisk, og trærne står solitært. Dette, sammen med grusen med rillene, gir sterke indikasjoner til en tørrhage. Man har heller ikke mulighet til å gå på grusen, så dette området er kun til observasjon. Steinene midt på grusen og i vegetasjonen forsterker inntrykket av en tørrhage.

3.2.14:

Inngangsportalen med viftelønn på hver sin side. Sett fra utsiktspaviljongen.

3.2.15:
 Illustrasjonsplan over
 hagen, tegnet av
 Hole hagesenter

Førsteinntrykk

Besøket til hagen ble gjort 1. september i museets åpningstider. Dette var første gang jeg var i Drammen, men det var lett å finne frem fra togstasjonen. Til dette besøket hadde jeg heller ikke lest noe særlig om anlegget, bortsett fra å se på noen bilder.

Museumsområdet var stort, og parken var godt vedlikeholdt. Den japanske hagen ligger i et hjørne, rett ved Lychepaviljongen, litt skjult fra resten av museumsparken. Da jeg først fikk øye på den, visste jeg at jeg hadde kommet til riktig sted. Foran inngangen til hagen er det et grusbelagt dekke, og der grusen starter er det et skilt med informasjon om hagen. Videre er det et annet skilt som understreker at man ikke skal gå på grusen.

Inngangen til hagen består av en portal med dører og med lyse vegger på hver sin side. Portalen er en *torii*, men er ikke rødkledd som en japansk *torii*, den har beholdt den mørke fargen til treverket.

Umiddelbart etter inngangen er det plantet viftelønn (*Acer palmatum*) på hver sin side som kan sees på avstand. Trærne bidro til mystikk og føltes som en invitasjon til å komme inn og se.

3.2.16 og 3.2.17:
Skilt utenfor anlegget som informerer om hagen

Da jeg kom inn i inngangen, følte jeg at hagen var større enn det jeg hadde sett for meg. Det er vegger rundt hele anlegget som bidro til sterk avgrensing til resten av området, men jeg følte det likevel var åpent, siden det ikke var høy vegetasjon og man kunne se himmelen fra alle kanter. Selve området med grus var avgrenset med et bambusgjerde. Det ga en tydelig beskjed om at man ikke skulle tråkke på grusen.

Jeg hadde ikke forventet å se en utsiktsveranda der man kunne sitte og observere hagen. Det bidro til at jeg følte meg velkommen, og at jeg kunne sitte og nyte hagen som privatperson.

Med en gang jeg gikk inn i hagen følte jeg en umiddelbar ro. Denne følelsen ble forsterket da jeg satte meg ned i utsiktsverandaen og lukket øynene. Jeg kunne selv kjenne den meditative og helbredende

3.2.18:
Inngangspartiet med innsyn til hagen når porten er åpen

3.2.19:
Synet av hagen når man står i inngangsportalen

effekten atmosfæren bidro med. Da jeg åpnet øynene vekket det nysgjerrighet for å observere og prøve å forstå hagen i sin helhet. Jeg følte at hagen var en oase i landskapet, og at jeg var i et annet land og i en annen kultur. Det føltes nesten litt utenomjordisk, siden jeg aldri hadde oppholdt meg i en slik hage før, eller satt meg ned og følt den indre roen slik jeg gjorde her.

Museumsbyggene brøt litt med harmonien, siden de var en del høyere enn selve veggene til hagen, og at de har en annen stil. Den videregående skolen på baksiden brøt også med hagen, og jeg kunne både høre støy derfra og kjenne på den stressende atmosfæren derfra om jeg la fokuset mitt dit.

3.2.20 og 3.2.21:
Synet av hagen
når man står ved
inngangen, og ved
utsiktspaviljongen

3.2.22:
*Utsiktsverandaen
med en trâkkestein
som trappetrinn*

3.2.2 Elementer

Vegetasjon

Det var dessverre ikke mulig å innhente planteliste, men jeg har klart å identifisere de fleste med god hjelp fra Åsmund Bergwitz etter en samtale vi hadde sammen 25. september. Han understreket at all vegetasjon var innhentet etter det som naturlig forekommer i norsk natur, unntatt viftelønnene (*Acer palmatum*). Bergwitz fortalte meg at mosen er hentet fra Hole Hagesenter, som de dyrker selv. Fullstendig planteliste ligger vedlagt til oppgaven.

Viftelønnene står solitært umiddelbart ved inngangen, og Bergwitz fortalte meg at de valgte å bruke morarten, og ikke kultivarer som for eksempel 'Atropurpureum', siden de ikke ønsket den røde fargen på bladene hele året. Det var ønsket at høstfargene skulle bidra som et selvstendig element på høsten.

Det er plantet ca. 8 *Pinus sylvestris* (furu) som alle står solitært. De er beskåret og bundet opp etter japanske prinsipper. De er også plassert i tilknytning til «landområdene», mosedekket og vegetasjonsområdene, der de illustrerer større trær. De er små av størrelse, og beskjæres nettopp for å beholde denne størrelsen.

3.2.23:
Viftelønn med høstfarger ved inngangen

Juniperus communis 'Tyrihans' og 'Eirik' (einer) finnes det en av hver, og er plantet for å illustrere vegetasjon i bunndekket. De er små, lave busker som utfyller «landområdet» i hagen.

I vegetasjonsområdene er det plantet stauder som *Iris chrysographes* (stråleiris), *Calluna vulgaris* (røsslyng), *Rhododendron* 'Himalaya' (japanrhododendron) og *Taxus baccata* (barlind).

3.2.24:
Viftelønn i sen-
sommeren

3.2.25:
Viftelønn og vanlig
furu langs veggen
til høyre og ved
utsiktspaviljongen

Spesielt røsslyng og einer bidrar til å føle at det er noen norske tilskudd i hagen. Den føles ikke så fremmedgjort, og bidrar til kjennskap av naturen.

I det ene hjørnet er det plantet bregner, *Matteuccia struthiopteris*, (strutseving) i mønstre sammen med et dekke av heller og *Sedum ssp.* (bergknapp). Også valget av disse artene bidrar til kjennskap av den norske naturen.

3.2.26:
Furu ved utsiktspaviljongen

3.2.27:
Furu som delvis skjuler steinlykten

3.2.28:
Einer ved det sørvestre hjørnet som er plantet solitært

Jeg føler selv at valget av planteartene fungerer godt i tilknytning til et slikt anlegg. De typiske norske artene bidrar til en hjemlig følelse, der ikke alt er nødvendigvis fremmed. Artene er brukt og beskåret etter japanske prinsipper, og ser ut til å håndtere dette godt. Siden den japanske naturen og den norske naturen har mange fellestrekk, fungerer spesielt bruken av de vintergrønne artene godt.

3.2.29:
Blomstrende rhododendron

3.2.30:
Blomstrende iris langs den østlige vegg

3.2.31:
Bregner plantet i
belegget av steiner
og sedum

3.2.32:
Mose i belegget

3.2.33:
Utsikt over et ekse-
plar av einer, sett fra
utsiktspaviljongen

Steinlykter

Det er plassert én steinlykt i tilknytning til hagen. Ved første øyekast ligger den litt bortgjemt bak steiner og vegetasjon, men dersom man beveger seg over på utsiktsverandaen får man en bedre utsikt over den. Steinlykten er en *yukomi-doro* type, med 4 bein. Jeg er ikke gjort kjent med om den belyses, men siden museet har arrangementer i tilknytning til den japanske hagen, vil jeg tro den kan belyses ved disse anledningene.

3.2.34:
Steinlykten skjuler seg bak furu og steiner

3.2.35:
Steinykten dekket av snø på vinteren

Steiner

Det finnes ca. 20 steiner av ulike størrelser og med ulik symbolisme rundt i hagen. Den mest iøynefallende er den største steinen sentralt i hagen som illustrerer en bro over vannet (grusen). Steinen ligger plassert på to andre steiner som virker som forankring. Broen bidrar med mystikk i form av lys og skygge, men også med symbolismen.

En annen ganske firkantet og flat stein er plassert midt på grusen, nære inngangen, og denne illustrerer en øy i havet. Innover i hagen er det flere små områder med steiner og mose som symboliserer mindre øyer.

I vegetasjonsområdene er det plassert flere steiner av ulike størrelser og høyder for å illustrere fjell. Noen av steinene er ganske høye og spisse, og kan illustrere den norske fjellheimen.

3.2.36:

Steiner på landområdet, i tillegg til en steinbro

Grus

Grusen dekker store deler av hagen, og består av lysegrå korn. Det var ikke noe riller da jeg besøkte hagen, men i andre bilder kan jeg se at den blir raket ved vedlikehold. Rillene illustrerer bølger som slår mot landskapet.

I midten av en del av «landskapsområdet» er det en innsjø illustrert med grus. Her er det også plassert en stein midt i grusen for å illustrere en øy som består av et høyt fjell. Jeg synes dette var et spennende element, så ikke all grusen representerer havet.

På oversiden av broen er det også plassert grus, men i form av en elv. Utformingen og plasseringen av grusen og steinene bidrar med å illustrere det rike, norske naturlandskapet, med høye fjell, innsjøer, elver og den lange kystlinjen.

3.2.37:

Grusen som representerer havet med riller som symboliserer bølger

3.2.38:

Bergwitz som lager rillene i havet ved hjelp av en tradisjonell rake

Vann

Det finnes ingen direkte vannelementer i hagen, bortsett fra grusen i symbolsk form. Innsjøen, som også er illustrert av grus, er lagt lenger ned i terrenget og kan holde på vann ved regnvær. Ved steinlykten er det også en nedsenkning i terrenget som har mulighet til å holde på vann.

3.2.39:
"Innsjøen" fylt med vann

3.2.40:
Dammen ved steinlykten fylt med vann

3.2.41:
"Innsjøen" som er tørrlagt

Bambusgjerde

Bambusgjerdet rammer inn tørrlandskapshagen fra steinhellene man kan gå på. Gjerdet var ikke opprinnelig satt opp, men har kommet i etterkant. En mulig grunn kan være å hindre besøkende til å gå på grusen. Ellers er bambusgjerdet et viktig element, som understreker ytterligere at dette nettopp er en japansk hage. Gjerdet har en mørk farge, og har stolper i samme mørk farge fra trevirket. Det er ca 30-40 cm høyt og virker godt som både fysisk og visuell avgrensing.

3.2.42:
Bambusgjerdet sett fra utsiktspaviljongen

3.2.43:
Nærbilde av bambusgjerdet sett fra inngangspartiet

Belegg

Inngangspartiet består av et belegg av firkantede heller og støpte avrundede steiner lagt i et mønster. Gangområdet innover er belagt av de samme hellene, men mønsteret blir brutt opp av områder med dekke av *Sedum ssp.* I hjørnet til venstre for inngangen er mønsteret brutt opp ytterlig, med beplantning av bregner. Rundt og under utsiktsverandaen er det lagt stålglattet betong som gir mulighet til å komme nærmere hagen.

3.2.44:

Området til venstre for inngangen der belegget brytes opp

3.2.45:

Belegget rett under inngangen med belegningssteiner og plasstøpte steiner

Vegger, portal og dører

Hele hagen er avgrenset med vegger med ca. 2 meters høyde. Veggene består av lyse paneler av plast, sammen med mørkt trevirke som stolper. Stolpene står i sterk kontrast med de lyse panelene, men virker likevel ikke forstyrrende i hagen.

Inngangen består av en portal i *torii*-stil av samme mørke treverk. Høyden er ca. 3 meter med en port integrert inn i portalen. Porten består av to dører som åpnes i museets åpningstider. Dørene er festet med rustet metall og det er bambus i den øverste delen. Fargene og mønstrene gir en robust og rustikk stil som står i stil med veggene og anlegget ellers.

3.2.46:
Dørene i porten

3.2.47:
Inngangsportalen og veggene på vinteren

Utsiktsveranda

Utsiktsverandaen består av de samme veggene som omkranser området, i tillegg til en forhøyning med sitteplasser og et tak av det samme trevirket som er brukt på veggene. Det er en liten trapp som inviterer opp til verandaen, og det er flere sittebenker.

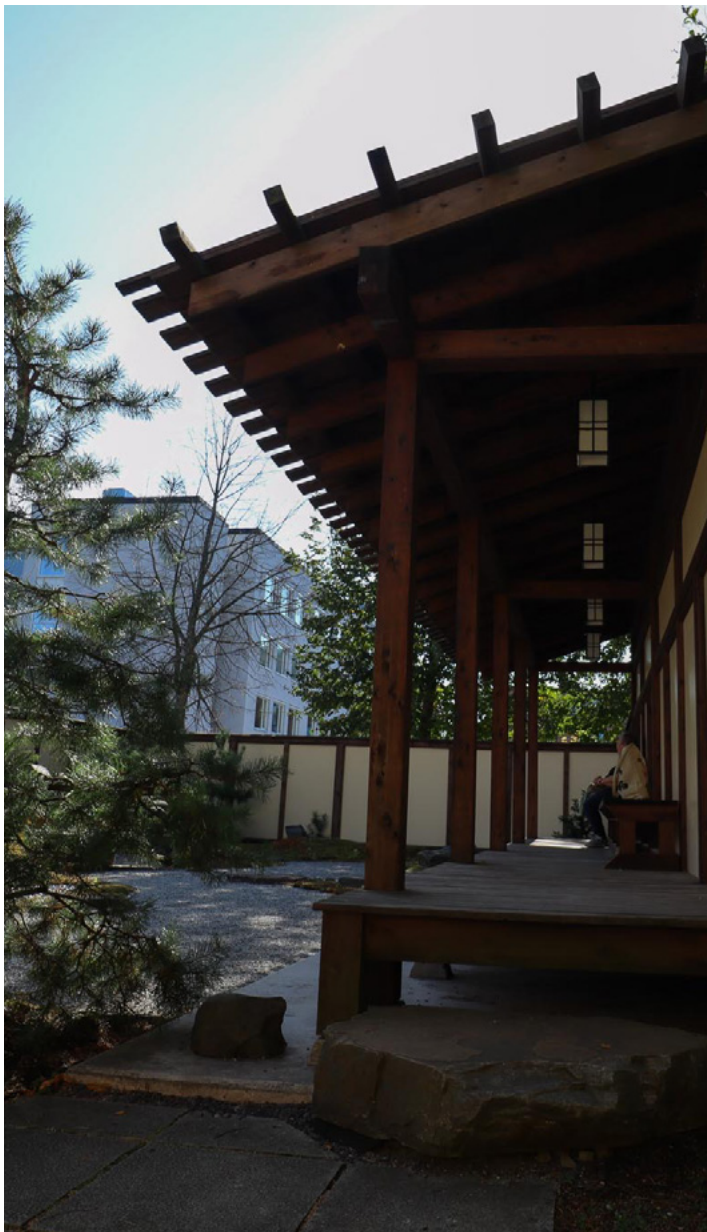
I himlingen er det hengt 4 lykter, med lyse og mørke farger som står i stil med veggene. Disse skal kunne lyse opp når det er mørkt.

3.2.48:

Plassering av utsiktsverandaen i hagen, med en tråkkestein som trapp opp

3.2.49:

Stemning i utsiktsverandaen med lyktene i himlingen

Lånt landskap

Bak veggene på den ene siden er det plantet tre furutrær som virker som de tilhører hagen. De er plantet med tanke på det japanske prinsippet lånt landskap. Trærne bidrar med følelsen av at hagen er større enn det som finnes innenfor de fire veggene, og inviterer til undring av hva som finnes utenfor.

I tillegg er det høye løvtrær lenger bak i landskapet som bidrar med følelsen av høye fjell og berg i horisonten.

3.2.50:
Furutrærne titter såvidt opp bak veggene

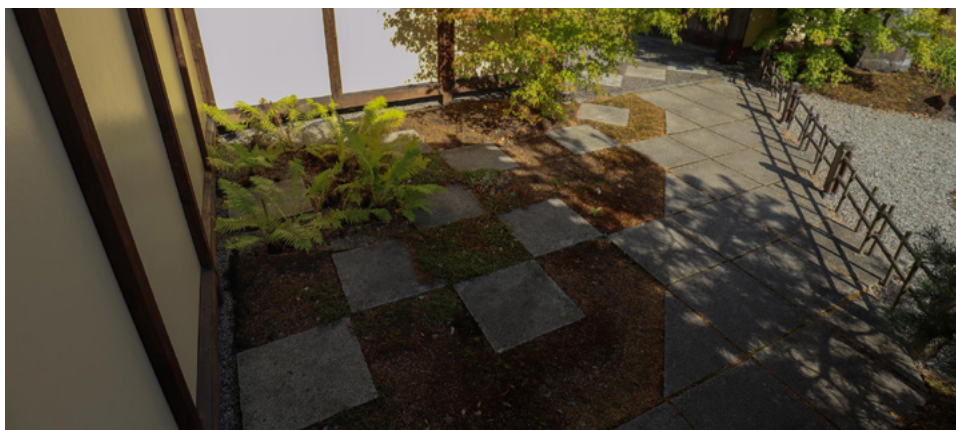
3.2.51:
Sett i lavere perspektiv ser det ut som at furutrærne henger mer sammen med hagen

3.2.3 Komposisjon

Det umiddelbare inntrykket av formspråket består av rette linjer og kanter. Området i seg selv er avgrenset av veggene i et rektangulært mønster, og tråkkhellene er kvadratiske. Likevel bryter de avrundede, støpte steinene i belegget med det stramme formspråket. Utsiktsverandaen sammen med lyktene består også av stramme og rette linjer.

Likevel består hagen i seg selv av myke linjer og former som bryter med de rette veggene. Siden det myke formspråket dominerer hagens komposisjon, føler jeg at hagen ikke føles så innestengt og rettvinklet. De ulike toppene i terrenget bidrar til at man ikke ser det ene hjørnet, og dermed ikke kan se den skarpe hjørnekanten. Elementene som steinlykten, vegetasjonen og steinene, samt utformingen av grusen gjør at hagen oppleves mykere og ikke så anstrengt. Selv om de harde og rette linjene ved første øyekast dominerer formspråket, er det likevel de organiske formene i utformingen som til slutt gir størst inntrykk.

3.2.52:
Overgangssone mellom belegget og oppbrytningen av mønsteret

3.2.53:
De avrundede tråkksteinene som er støpt i betongen

Vegetasjonen er ikke høy, viftelønnene ved inngangen er kanskje maksimalt 3 meter høye. Den lave høyden på resten av vegetasjonen passer godt inn i hagens proporsjoner. Hagen illustrerer et miniatyr-landskap der alle elementene er i liten skala i forhold til naturen. Steinene symboliserer storslåtte fjell, og grusen det store åpne havet som ikke virker så stort i denne hagen. Det eneste som kanskje bryter skalaen er den store broen midt i hagen. Dersom den skulle ha passet inn i proporsjonene, burde den ha vært enda mindre, men med tanke på bilder fra arrangementer, brukes den også som sitteplass.

Fargene i hagen er som forventet, nedtonet og vintergrønn. Vegetasjonen, steinene og grusen består av moderate farger, men den lysegrønne fargen på bladene til viftelønnen bidrar med litt variasjon, og da spesielt på høsten med de blodrøde fargene. Jeg har registrert at det finnes både japanrhododendron og stråleiris som blomstrer på

3.2.54:

*Hagen med broen
midt i bildet sett
i perspektiv nær
bakken*

henholdsvis våren og sommeren og bidrar med større fargevariasjon og -kontrast. Veggene og utsiktsverandaen sammen med lyktene gir en sterk fargekontrast, men den er ikke overveldende og passer likevel godt inn i komposisjonen til hagen.

Det store, åpne taket i hagen gir tilgang på åpen himmel, og slipper inn mye sollys. Likevel er det store løvtrær på sørsiden av hagen som bidrar med spill av lys og skygge. Utsiktsverandaen har tak som gir skygge til de som velger å sitte der inne, og kaster også skygge over i hagen. Hagen virker innestengt, men også åpen på samme tid. Veggene avgrensar de lydene, luktene og atmosfæren som ikke passer inn i en slik hage, men er ikke høye nok til å avgrense naturens fuglelyder og solens stråler.

3.2.55:
Nærbilde av en stein som illustrerer et fjell på en øy i havet

3.2.56:
Størrelsene på elementene er i balanse med hverandre og illustrerer et miniatyr-landskap

3.2.57:
Lys og skygge i
hagen gir en spenningsfølelse

3.2.58:
Hagen på vinteren.
Snøen dekker mange
av elementene, men
bidrar til en annen
følelse og opplevelse
av hagen

3.3 Diakonhjemmet sykehus

3.3.1 Bakgrunn

Geografisk beliggenhet

Den japansk inspirerte hagen ligger i tilknytning til Diakonhjemmet sykehus i Diakonveien 12, Oslo. Sykehusområdet ligger i Steinerud, i nærheten av Majorstuen, med god tilgang på kollektiv transport. Områdene rundt er preget av villabebyggelse.

3.3.1:

Hagen sett fra en glassdør på vestsiden av bygget

3.3.2:

Hagen sett fra caféen

3.3.3:
Oversiktskart

Historie

Det norske Diakonhjem er en selvstendig stiftelse innenfor Den norske kirke, og har som formål å fremme diakonal virksomhet i kirke og samfunn. Det er et privat, men offentlig finansiert lokalsykehus i Oslo for innbyggerne i bydelene Frogner, Ullern og Vestre Aker (Diakonhjemmet sykehus, 2021). Diakonhjemmet består av Diakonhjemmet sykehus AS, Diakonhjemmet Sykehusapotek AS, Diakonhjemmet Omsorg AS, VID vitenskapelige høyskole AS og andre virksomheter (Diakonhjemmet, u.å.a).

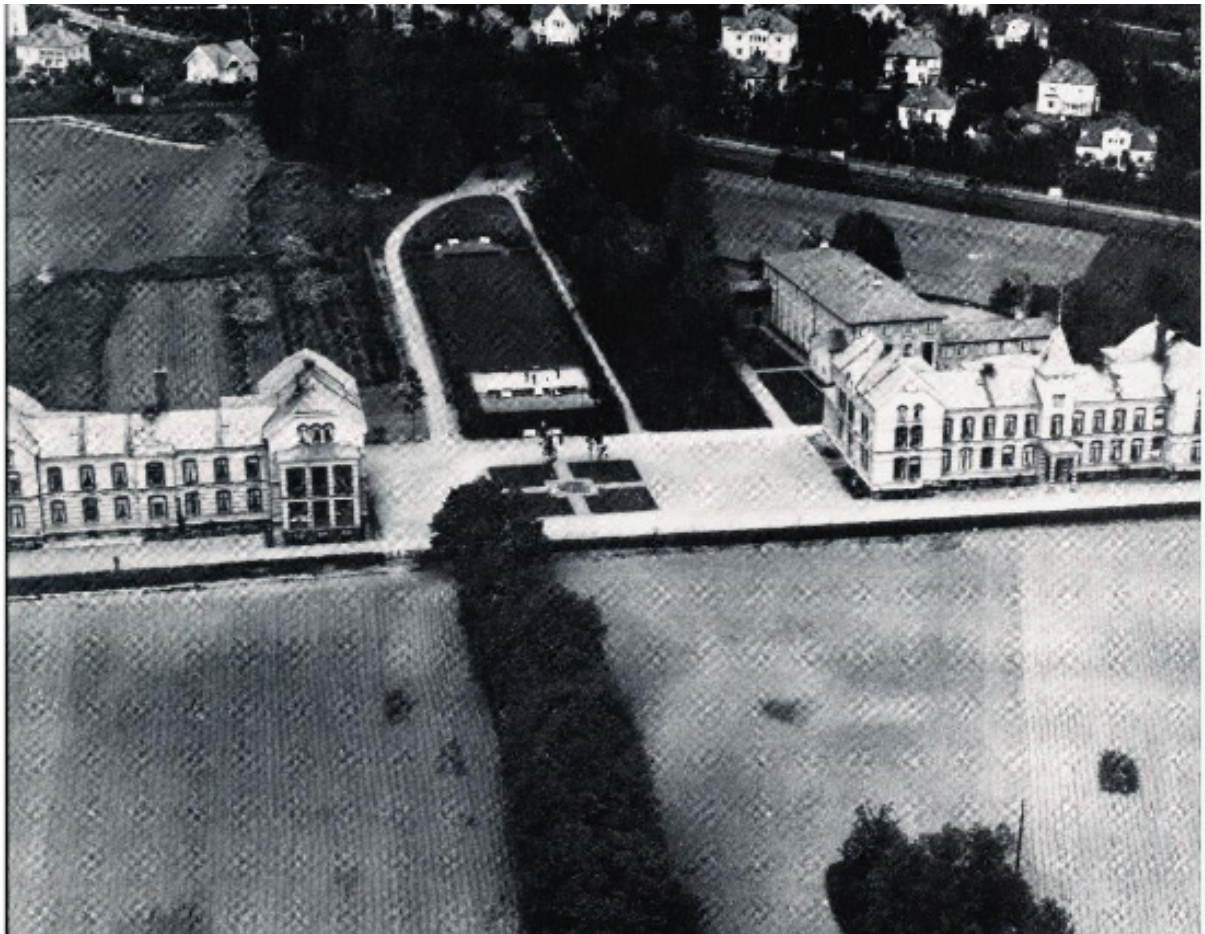
Diakonhjemmet ble grunnlagt i 1890, da befolkningen i Oslo økte i stor fart. Det førte til store sosiale utfordringer, og diakonhjemmets grunnleggere anså at kirken hadde et ansvar i «nødens rike». Visjonen var at Diakonhjemmet skulle bli et kraftsenter som skulle mobilisere til et stortilt, kirkelig redningsarbeid for mennesker i utsatte livssituasjoner. Steinerud gård på Vinderen ble kjøpt opp i 1893, og sykehuset stod ferdig med to bygg i september 1900 (Finnseth, 2005, s. 16). I 1971 ble det innført grunnutdanning innenfor sykepleie og sosiologi. Diakonhjemmet startet som et klosteraktig pleiehjem i Kristiania, og er i dag en organisasjon i sterk utvikling, med et bredt tilbud av tjenester innen utdanning, helse og omsorg (Diakonhjemmet, u.å.b).

3.3.4:

*Hovedinngangen
til Diakonhjemmet
sykehus*

3.3.5:
Steinerud med de to
sykehusbygningene
som stod ferdig i
1900

3.3.6:
Sykehusets urbyg-
ning i 1890

Anlegning

Diakonhjemmets tidligere forstander Kjell Nordstokke og sykehusdirektør Morten Skjørshammer fikk ideen om å anlegge en japansk hage etter at de deltok på en konferanse i tilknytning til sykehus i Japan i 2004. Det ble opprettet kontakt med Toyama International College of Arts and Crafts, som tilbød seg å anlegge en japansk hage ved sykehuset. Hagen ble anlagt i mai 2009 av professor Kugou og to medhjelpere (Hole Hagesenter, u.å.b)

Professor Kugou tok hensyn til og hentet inspirasjon fra norsk natur, med høye fjell, fjorder og kystlinje, for å gjenskape det i hagens symbolikk (Hole Hagesenter, u.å.b).

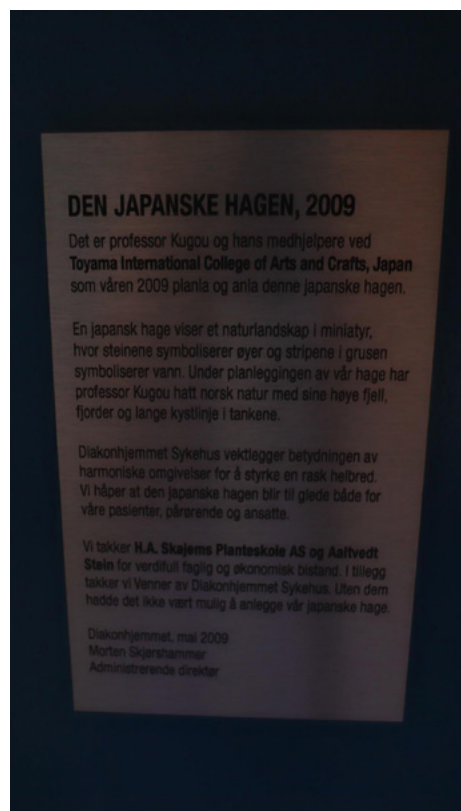
Mange av verdiene de japanske hagene har om liv, helse og håp gjen-speiler seg i sykehusets egne verdier gjennom livets faser og tilstander. Hagen er anlagt som en observasjonshage, enn en spaserhage, nettopp for å kunne føle på ro, harmoni og helbredelse. Et viktig punkt er også at pasienter som ikke kan bevege seg i naturen, får oppleve dette i et minatyri-landskap (Skjørshammer & Holst, 2010/2017).

Rådgiver i kommunikasjonsavdelingen Gunn Spikkestad, kunne fortelle meg at anlegningen var kostbar, siden alt av materiale måtte fraktes over bygget med lift.

Siden 2016 har Hole Hagesenter hatt ansvaret for vedlikeholdet av hagen, som viderefører jevnlig vedlikehold og beskjæring etter japanske prinsipper (Skjørshammer & Holst, 2010/2017).

3.3.7:

Plankett på en av stolpene i glassveggen som det står informasjon om hagen

Beskrivelse av hagen

Hagen er plassert i et atrium og er utelukkende en observasjonshage. Den er omringet av 4 vegger, men har et åpent tak som lar solen lyse opp hagen. Hagen består av ett rom med ulike elementer som står i harmoni med hverandre. Den har hovedsakelig en innsynsvinkel, fra kaféen, men det er mulig å gå langs glassveggen for å få flere observasjonspunkt og oppdage flere elementer.

I forhold til de ulike typene japanske hager, vil jeg si at hagen er en typisk gårdsromshage siden den er sterkt avgrenset med vegger og plassert innenfor en bygning. Grusen tyder på bruk av det typiske elementet fra en tørrhage, men inneholder mer vegetasjon enn disse. Vannbassenget og tråkkesteinene indikerer også mot en tehage.

3.3.8:

Or i forgrunnen med hagen i bakgrunnen og sitteområdet i tilknytning til kaféen til venstre

Førsteinntrykk

Den 20. september 2021 fikk jeg besøke hagen, og fikk en omvisning av rådgiver i kommunikasjonsavdelingen, Gunn Spikkeland. Siden det fortsatt var smitte-restriksjoner grunnet covid-19 på det tidspunktet, måtte man ha avtale for å komme inn. Derfor ble jeg veldig glad for at jeg fikk tilgang til å besøke hagen.

Jeg hadde aldri besøkt Diakonhjemmet sykehus før, og ble positivt overrasket av fokuset de har på grønne områder og beplantning innendørs. De grønne elementene bidro til en følelse av en oase i sykehusets setting. Jeg fikk også sett en større atriumshage de har i området, som er rikt beplantet, med både vannelementer og kunst. Spikkeland fortalte meg at de har et spesielt fokus på grønne områder, og den effekten disse har på helbredelse gjennom alle livets faser.

Den japansk inspirerte hagen virket mindre enn det jeg hadde sett for meg, siden den så større ut på de bildene jeg hadde sett fra før. Den ligger i tilknytning til sykehusets café som hadde noen kunder da jeg var der. Området er også en gjennomgang mellom hovedinngangen og resten av sykehuset.

3.3.9:

Hagen sett i helhet fra sitteområdet ved kiosken

Det er glassfasader mellom caféen og hagen, så man får et stort innblikk i hagen. De 3 andre veggene består av murvegger, med noen små vinduer og dører man kan se gjennom. Man har derfor ikke mulighet til å gå inn i hagen, så hagen er en observasjonshage.

Det var kun hortensia (*Hydrangea ssp.*) som blomstret, resten av beplantningen var ferdigblomstret, men bladene gjenstod. Det var flere typiske japanske elementer jeg kunne få øye på, blant annet en steinlykt, furutrær som var bundet opp, steiner, et vannbasseng og bambusgjerde i tillegg til grusen.

Jeg snakket med noen medarbeidere i caféen og de sa at de egentlig ikke hadde lagt merke til at det var en japansk inspirert hage. Da jeg fortalte om det, la de selv øye på blant annet steinlyktene og

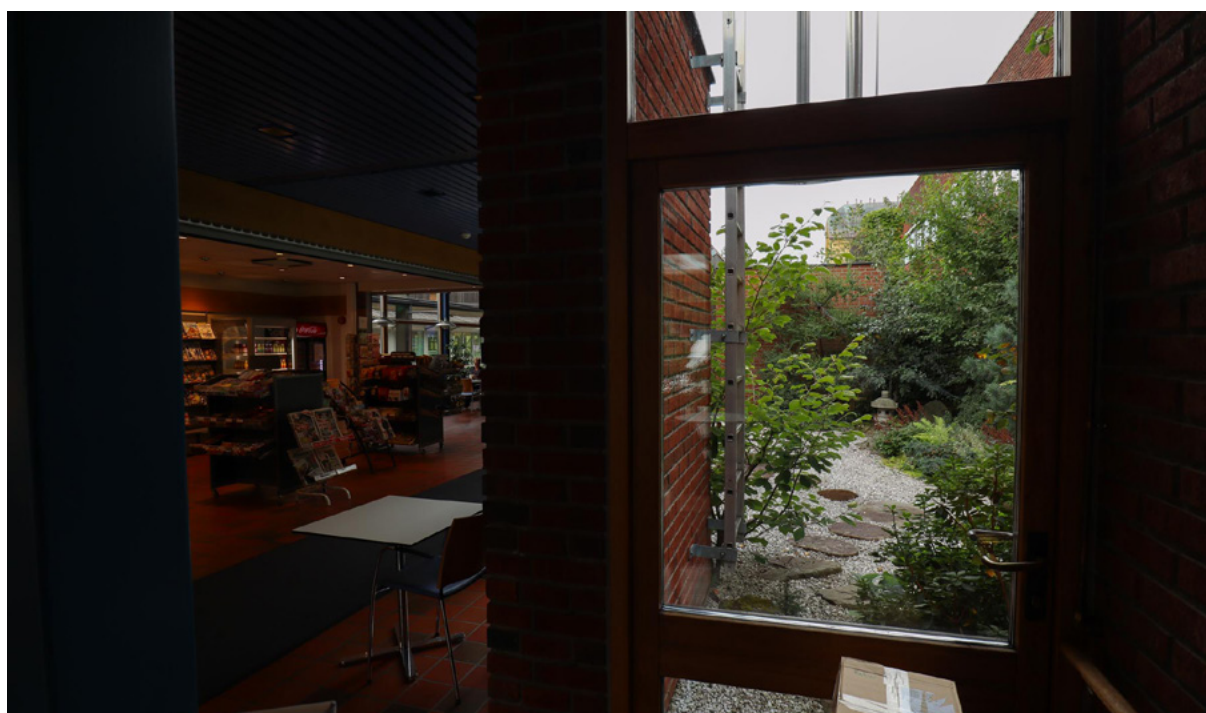
3.3.10:
Hagen på den ene
siden av vegg og
kioskområdet på den
andre siden

furutrærne som de sa lignet på store *bonsai*-trær. Jeg fikk inntrykk av at de kanskje hadde tatt hagen litt for gitt, siden de jobber der, men at de ble positivt overrasket da jeg snakket om at det var en japansk inspirert hage. De fortalte videre at de hadde lagt merke til at flere stoppet opp og så på den, noe jeg også observerte. Ansatte i sykehuset hastet forbi, men pasienter tok seg tid til å stoppe opp og se på den. Jeg la spesielt merke til en eldre pasient som ble veiledet av to ansatte som vandret sakte forbi hagen. Pasienten stoppet opp og observerte den, og de ansatte kunne fortelle at det nettopp var en japansk inspirert hage der. Når det skal sies, så kan det hende at jeg påvirket andre til å stoppe opp og se på den, ettersom jeg tok bilder og observerte den nærmere langs vinduene.

Atmosfæren bar preg av lyder og lukter som er typiske for et sykehus, og selv om det er et travelt miljø, fikk jeg en følelse av ro når man stoppet opp og observerte den. Jeg følte selv at hagen passet inn i det miljøet, siden japanske hager generelt har et fokus på ro og den meditative tilstanden man får når man observerer disse. Videre tror jeg det hadde vært spennende å analysere hagen nærmere og dypere, og se om den faktisk bidrar med raskere og bedre helbredelse og ro hos pasienter, pårørende og ansatte.

3.3.11:

Det er mulig å observere hagen gjennom en glassdør. Til venstre sees kiosken.

3.3.2 Elementer

Vegetasjon

Siden plantegning og planteliste ikke var mulig å innhente, lagde jeg selv en planteliste ut fra det jeg selv hadde observert. Det var vanskelig å finne ut hvilke arter som ble brukt uten å kunne observere de nærmere, men jeg fant i alle fall ut av slekt på de aller fleste. En fullstendig liste med mer informasjon ligger vedlagt til oppgaven.

Gunn Spikkestad kunne fortelle meg at noen av de opprinnelige buskene eller plantene som ble plantet har blitt erstattet i etterkant. Et lokalt gartnerselskap, som hadde ansvaret for vedlikeholdet før Hole Hagesenter, mente at de ble plantet for tett og ikke ville overleve i det miljøet. Artene som har blitt plantet i stedet for er blant annet einer (*Juniperus* ssp.), bregner og spir (*Astilbe* ssp.). Det var ikke mulig å finne informasjon om hva som opprinnelig var plantet. I tillegg har jeg observert at en *Forsythia* ssp. (gullbusk) har blitt erstattet med en *Alnus* ssp. (or). Gullbusken er i blomstring er på et av bildene i Hole Hagesenter sin nettside, men på befaring var det en or på samme sted.

3.3.12:

Hortensia i blomstring med en dyp rosa farge

De typiske japanske artene som er brukt er *Acer palmatum* (viftelønn), *Astilbe* ssp. (spir), *Hydrangea macrophylla* (storbladhortensia), *Juniperus communis* (einer), *Matteuccia struthiopteris* (strutseving), *Pinus sylvestris* (furu), *Prunus* ssp. (kirsebær) og *Rhododendron* ssp. (azalea/rhododendron). Furuene er beskåret etter japanske prinsipper, og er bundet opp med tau som skal holde på formen. Rhododendron er plassert i bakgrunnen og virker som en grønn vegg for å skjule veggene på bygget. Viftelønn, or, kirsebær og furu er plassert solitært for å fremheve deres typiske karakteristikk.

En art jeg ble overrasket av å observere der, var *Nothofagus antarctica* (kannelsørnbøk). Arten finnes naturlig i sørlige områder av Chile og Argentina, og er ikke originalt brukt i japanske hager. Likevel synes jeg den passet inn i utformingen, siden den vokser som en busk, og bladene er vintergrønne og har sine karaktertrekk.

Det er plantet noe mose i tilknytning til områdene med beplantning av stauder, men det var ikke mulig å finne ut av hvilken art eller slekt dette er. Staudene er plantet i grupper sammen med einer, og symboliserer vegetasjon i et større landskap.

3.3.13:
Bergwitz som vedlikeholder et furutre etter japanske prinsipper

3.3.14:
Plasseringen av ortreet i hagen

Steinlykter

En steinlykt er plassert i bakgrunnen av hagen, under et småasal-tre i nærheten til en stein. Steinlykten er en *oki-gata* lykt, uten bein. Den er plassert slik at den kan observeres fra alle innsynsvinkler og er lett å legge merke til. Jeg vil si at det er en at de mest sentrale elementene i hagen, og det første elementet man får øye på som forteller at dette er en japansk inspirert hage. Jeg tror ikke den belyses, siden det ikke finnes noe informasjon om arrangementer i tilknytning til hagen som tilsier at den belyses.

3.3.15:

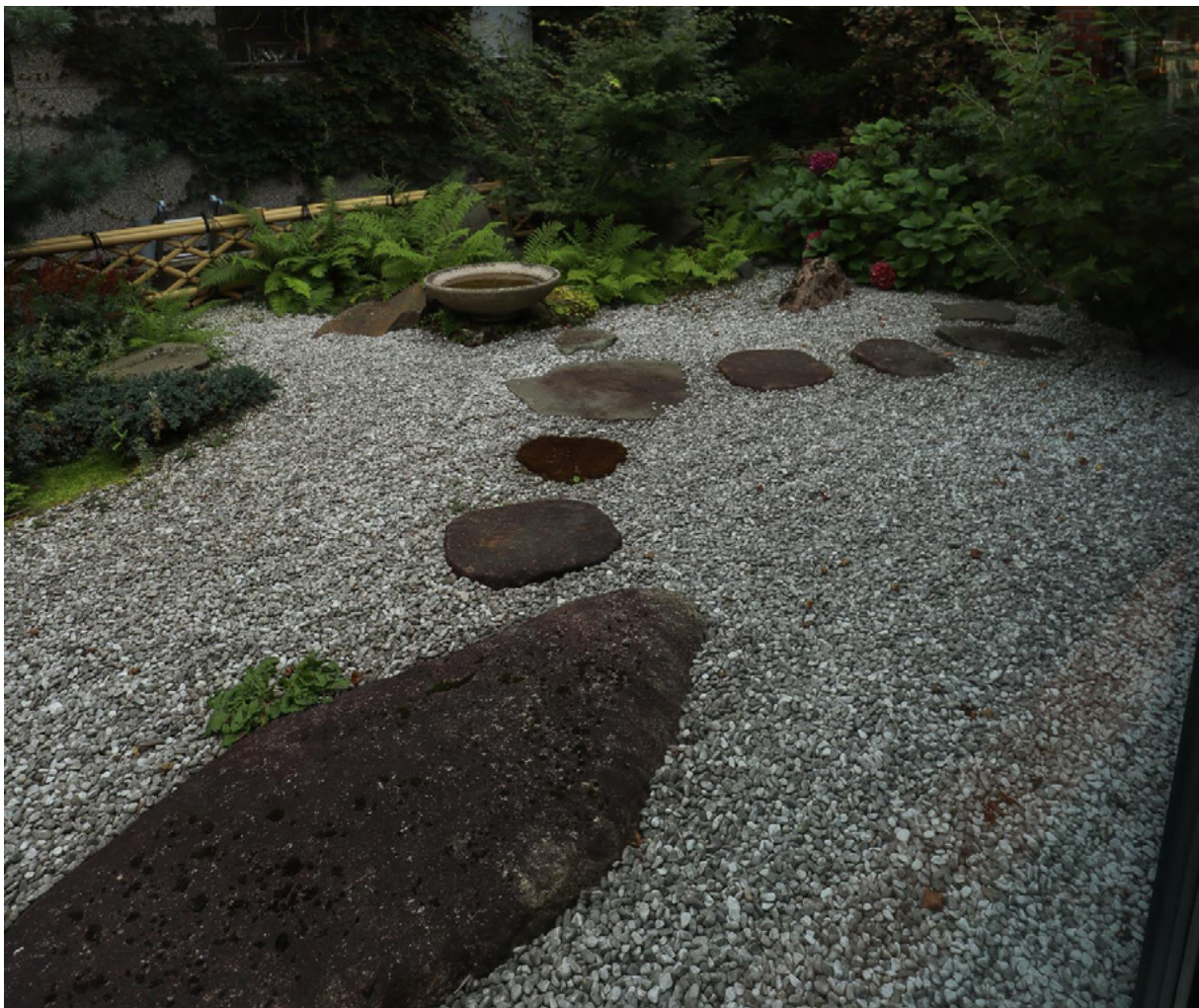
Steinlykten med spir, bregner og einer i forgrunnen, samt kanelørkebøk, rognasal og bambusgjerdet i bakgrunnen

Steiner

Det finnes minst 4 steiner som er plassert i tilknytning til vegetasjonen. Disse kan representere fjell i et landskap, da mest sannsynlig et norsk landskap. Steinene er avrundet og er strategisk plassert i hagen i forhold til vegetasjonen og gruset. De er gravd ned i terrenget og fremstår som om de alltid har ligget der. I tillegg er det minst 11 steiner i grusen som fungerer som tråkkesteiner, da de er flate og avrundet, og utformet i et gangmønster. Steinene er alle norske og er hentet fra forhandleren Aaltvedt stein (Skjørshammer & Holst, 2010/2017). Noen av steinene har begynt å bli påvirket av tid og klima, og har begynt å få mose voksende på seg.

3.3.16 og 3.3.17:
Tråkkesteiner i
grusen

3.3.18:
En stein som symboliserer en øy i havet plassert foran hortensia

3.3.19:
En større stein plassert i bakgrunnen til steinlykten, i et skyggefullt område

Grus

Grusen er lys med varierende farger og dekker store deler av hagen. Den har en lys grå farge, og er avrundet. Som i typiske japanske tørrhager symboliserer grusen vann, da kanskje havet siden Norge har en lang kystlinje. Grusen blir raket i forhold til japanske prinsipper og blir vedlikeholdt slik at den ikke inneholder vegetasjon i form av ugress eller blader ved nedfall. Det var likevel noen klaser med ugress i grusen, noe som tyder på at vedlikeholdet ikke skjer så ofte som man kunne ønsket. Mønsteret i grusen symboliserer bølger i havet.

3.3.20:

Bergwitz lager riller i grusen ved hjelp av en tradisjonell rake

3.3.21:
*Den lyse grusen
rakes*

3.3.22:
*Kontrasten mellom
steinene og vegeta-
sjonen er tydelig*

Vann

Det eneste elementet som inneholder vann, bortsett fra grusen som symboliserer vann, er steinbassenget. Den er plassert solitært, sentralt i hagen og er lett å få øye på. Det er kanskje ikke det elementet som indikerer mest på at det er en japansk inspirert hage, men det er likevel et viktig element. Den ligger plassert oppå en stein, og i forhold til japanske prinsipper brukes de til å vaske hendene før en teseremoni. Dette er ikke en funksjonell tehage, og det er heller ikke bambusrør som tilfører vann, så dette er et element som virker visuelt mer enn funksjonelt. I tillegg er det en observasjonshage, så det er ingen mulighet til å bruke den. Likevel tilfører den viktig symbolisme til hagen, og er et spennende element å se på.

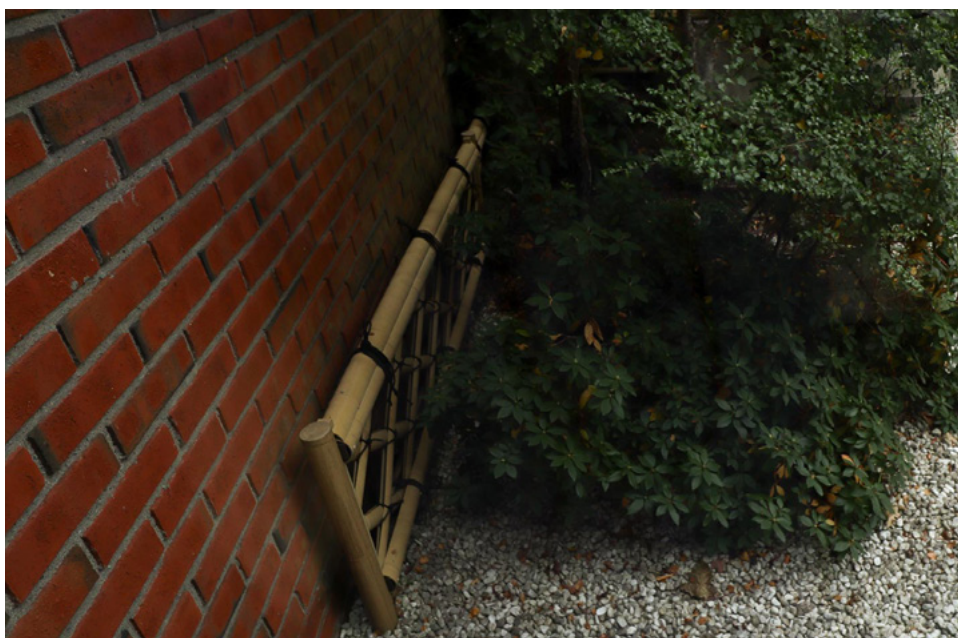

3.3.23:
Vannbassenget med bregner og viftelønn i bakgrunnen. Bassenget bærer preg av patina.

Bambusgjerde

Bambusgjerdet rammer inn hagen på to sider, siden hagen ikke tar plass i hele atriet. Den er plassert langs en vegg på den ene siden, og langs en avgrensning til området bak hagen. Gjerdet er lavt, muligens 30-40 cm, og er bundet sammen i etter japanske prinsipper. Fargen er lys og står i kontrast med den grønne vegetasjonen og den lysegrå grusen, og fremtrer godt der den er synlig.

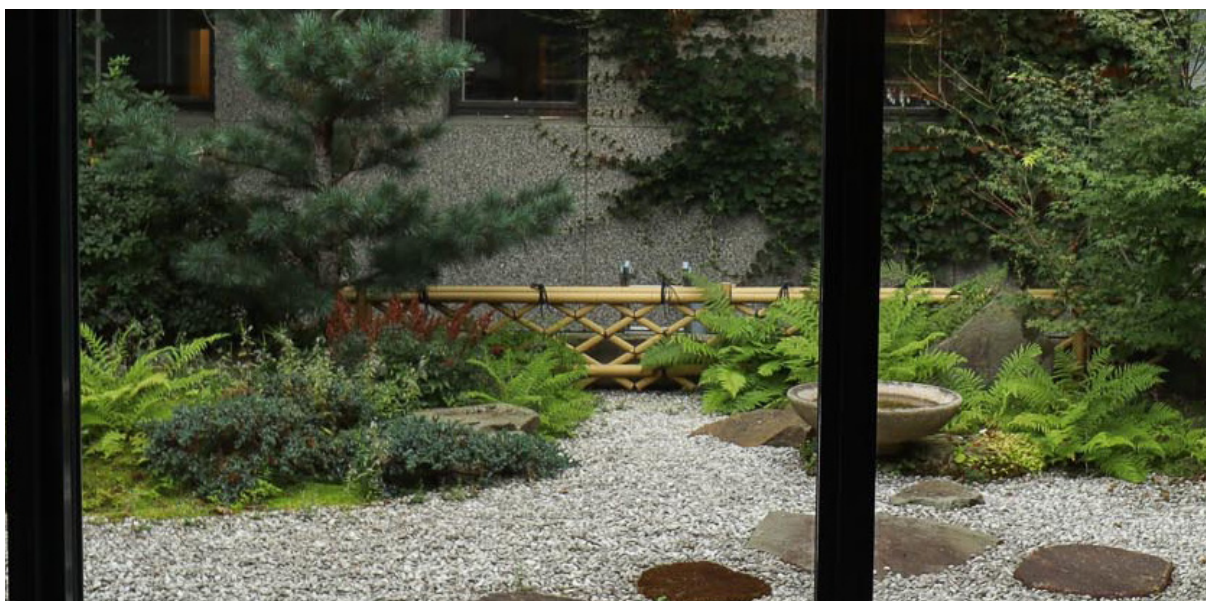

3.3.24:

Bambusgjerdet langs den ene vegg bak rhododendron og kanelsebøk

3.3.25:

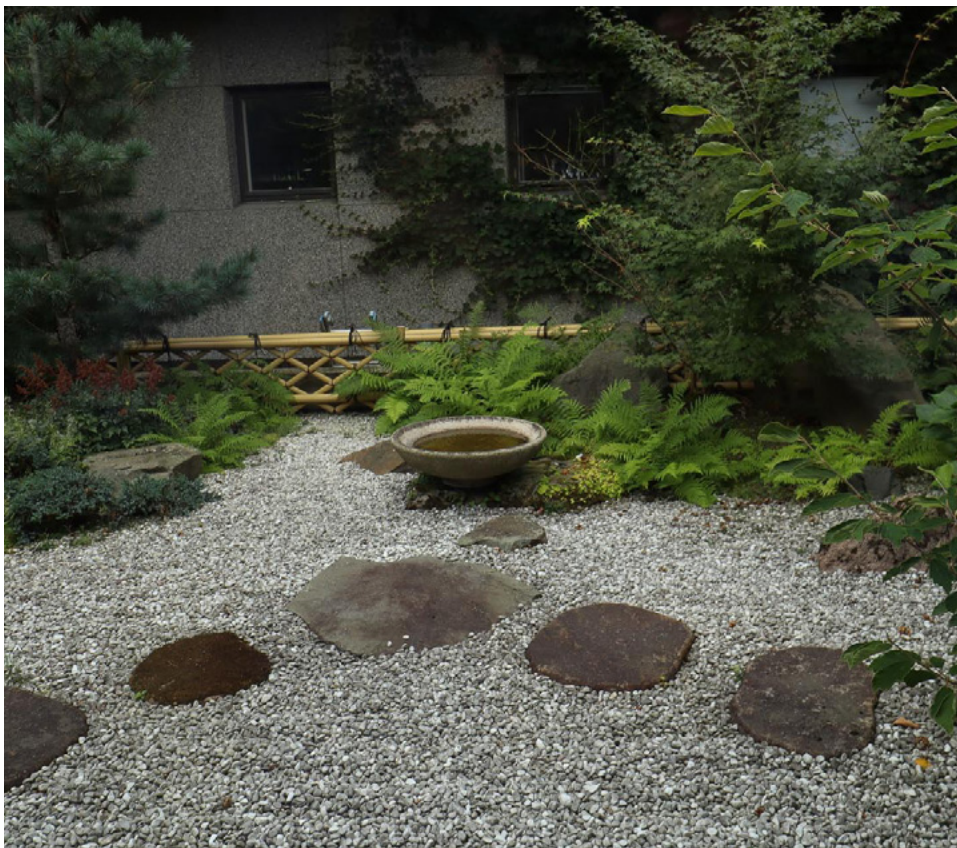
Bambusgjerdet langs baksiden av hagen. Det er kun mulig å se deler av den

3.3.3 Komposisjon

Formen på hagen er rektangulær og er avgrenset med rette vegger. Utformingen i hagen er likevel organisk, med myke linjer og former som bryter med de rette veggene. Vegetasjonen er ikke særlig høy, kanskje maksimalt 3 meter på de høyeste trærne. Det er både tresjikt, busksjikt og bunnsjikt som er ganske markante. Nesten all vegetasjon er plassert i bakgrunnen, slik at man får god oversikt og innsyn i forhold til hvor man kan observere hagen fra. De ulike sjiktene kan også representere bakgrunn og forgrunn i et landskap med varierende høyder.

Proporsjonene i hagen er små, og alle elementene harmonerer sammen med hverandre med tanke på størrelse. Vegetasjonen og de andre elementene står sammen i balanse, både i størrelse, farger, tekstur og fokus. Det er få elementer som tar hovedfokus, men jo mer tid man bruker på å observere hagen, vil man legge merke til flere elementer som ikke fremtrer så sterkt ved første øyekast.

3.3.26:

Flere av elementene har et mykt formspråk, men gjerdet og veggene rammer inn hagen i rette linjer

Fargebruken er nedtonet, både vegetasjonen, steinene og grusen er av moderat farge, men den sterke blomstringen av hortensia er et fokuspunkt og en kontrast. Det var den eneste blomsten jeg fikk øye på da jeg var på befaring, men jeg kan tenke meg at det er mer farger og blomstring på våren da blomstene blomstrer, og på høsten da viftelønnen skifter til høstfarger. Bruken av vintergrønne arter gjør at hagen beholder noe av grønnfargen gjennom hele året.

Siden hagen er anlagt i et atrium, kan det virke som at hagen vil virke mørk. Byggene er ikke høye, 2-3 etasjer, og hagen har åpent tak slik at den likevel får mye sol inn og glassfasadene bringer lys inn fra bygget. Hagen virker likevel innestengt og som en egen atmosfære siden det er en sterk kontrast til innemiljøet.

3.3.27:

Formspråket innendørs sammen med glassfasadene og stolpene rammer inn hagen med stramme linjer

3.3.29:
Et av hjørnene i
hagen som forsterker
de skarpe linjene

3.3.29:
Veggene i de andre
delene av bygget
rammer hagen inn i
høyden

3.4 Odontologibygget

3.4.1 Bakgrunn

Geografisk beliggenhet

Odontologibygget befinner seg i Bergen i tilknytning til Det Medisinsk-Odontologisk Fakultet, Universitetet i Bergen. Bygget ligger i Haukeland som ligger i Årstad bydel, som består av flere helse- og utdanningsinstitusjoner, blant annet Haukeland universitetssykehus. Området bærer preg av det høye fjellandskapet som ligger rundt, med blant annet Ulriken i nærheten, som er det høyeste av Bergens syv fjell.

Mot sørvest ligger Årstad gård, der det er anlagt en ny park, Årstadparken. Atriene i bygget er en forlengelse av parkdraget, som blir utkikkspunkter og møteplasser i parken. På denne måten trekkes parkdraget inn gjennom atriene og inn i bygget (Statsbygg, 2012, s. 18).

Bygget ble åpnet i august 2012, og ble tegnet av Kristin Jarmund Arkitekter as med Statsbygg som byggherre og Kunnskapsdepartementet som oppdragsgiver (Statsbygg, 2012, s. 8). Det består av gjennomgående glasspaneler med ulikt innsyn, og der hagen er kan man se gjennom hele bygget i tverrsnitt til den andre siden. Bygget består av flere atrier, der et av dem er en japansk inspirert hage. Utearealene ble tegnet av LINK Landskap, men selve den japansk inspirerte atriumshagen kunne LINK Landskap fortelle meg om at det var en kunstner som designet og prosjekterte.

3.4.1:

*Hele hagen sett i
perspektiv i forhold
til plassering i
bygget*

3.4.2:
Oversiktskart

Historie

De odontologiske institutter lå opprinnelig i Årstadveien 17, og bygget ble åpnet 25. mars 1963. Bygget ble oppført med tanke på tannlegestudiets kliniske del, og et nytt bygg med studiets prekliniske del ble åpnet i 1966, på nabotomten Årstadveien 19. Det odontologiske fakultetet ble opprettet i 1971, men ble slått sammen med Det medisinske fakultetet til Det medisinsk-odontologiske fakultet i 2008. Det er i tilknytning til denne sammenslåingen som dannet grunnlaget til etableringen av det nye odontologibygget (Statsbygg, 2012, s. 4).

På begynnelsen av 90-tallet så man behov for oppgradering av odontologibygningen. Bygget var slitt, det var plassmangel og oppfylte ikke datidens krav til faglig og miljømessig kvalitet. Det ble åpnet for to alternativer: enten ombygging og utviding av nåværende bygg i Årstadveien 17, eller flytting til et restaurert og ombygget bygg i Årstadveien 19 (Statsbygg, 2012, s. 4).

3.4.3: Det opprinnelige bygget til Det Odontologiske Fakultet i Årstadveien 17

I 2001 ble det bestemt at bygget i Årstadveien 19 skulle rives, og at det nye odontologibygget skulle bygges på den tomten. I 2003 ble arkitektkonkurransen utlyst, og utkastet «JAWS 5» fra arkitektfirmaet Kristin Jarmund Arkitekter as vant konkurransen våren 2004 (Statsbygg, 2012, s. 5).

Bygget er prosjektert som et kombinert bygg for universitetsfunksjoner innenfor odontologi, regionalt kompetansesenter i odontologi, i tillegg til sentralklinikk for Den offentlige tannhelsetjenesten i Bergen (Statsbygg, 2012, s. 5).

3.4.4:

*Oversikt over bygget
på baksiden med
Ulriken i bakgrunnen.
Hagen ligger i atriets
midt i bildet*

Anlegning

Prosjekteringsperioden mellom 2003 og 2005 bestod av arkitektkonkurranse, konseptfase, skisseprosjekt og forprosjekt. Prosjekteringsgruppen var på flere studiesteder for å se på lignende undervisningsbygg, blant annet i Portugal, Göteborg, Tromsø og Haugesund (Statsbygg, 2012, s. 5).

Rivningen av det prekliniske instituttet ble utført mellom mai 2009 og januar 2010. Grunn- og fundamenteringsarbeidet startet i oktober 2009, og utenomhusarbeidet startet i oktober 2011. Bygget stod ferdig sommeren 2012, med semesterstart samme året. (Statsbygg, 2012, s. 8).

3.4.5:

*Byggets framside
ligger langs en trafik-
kert vei*

Beskrivelse av hagen

Hagen befinner seg i et atrium inne i bygget, men med glassfasader som gjør at man kan se inn i den. Derfor vil jeg klassifisere hagen som en gårdsromshage og en observasjonshage, ettersom dette er en hage som er innrammet og som ikke inviterer til nærmere observasjon eller opphold i selve hagen. Odontologibygget klassifiseres som et offentlig bygg, men mulighetene for å kunne se og oppleve hagen er begrenset til besøk i bygget, eller at man på forhånd vet hva man skal se etter.

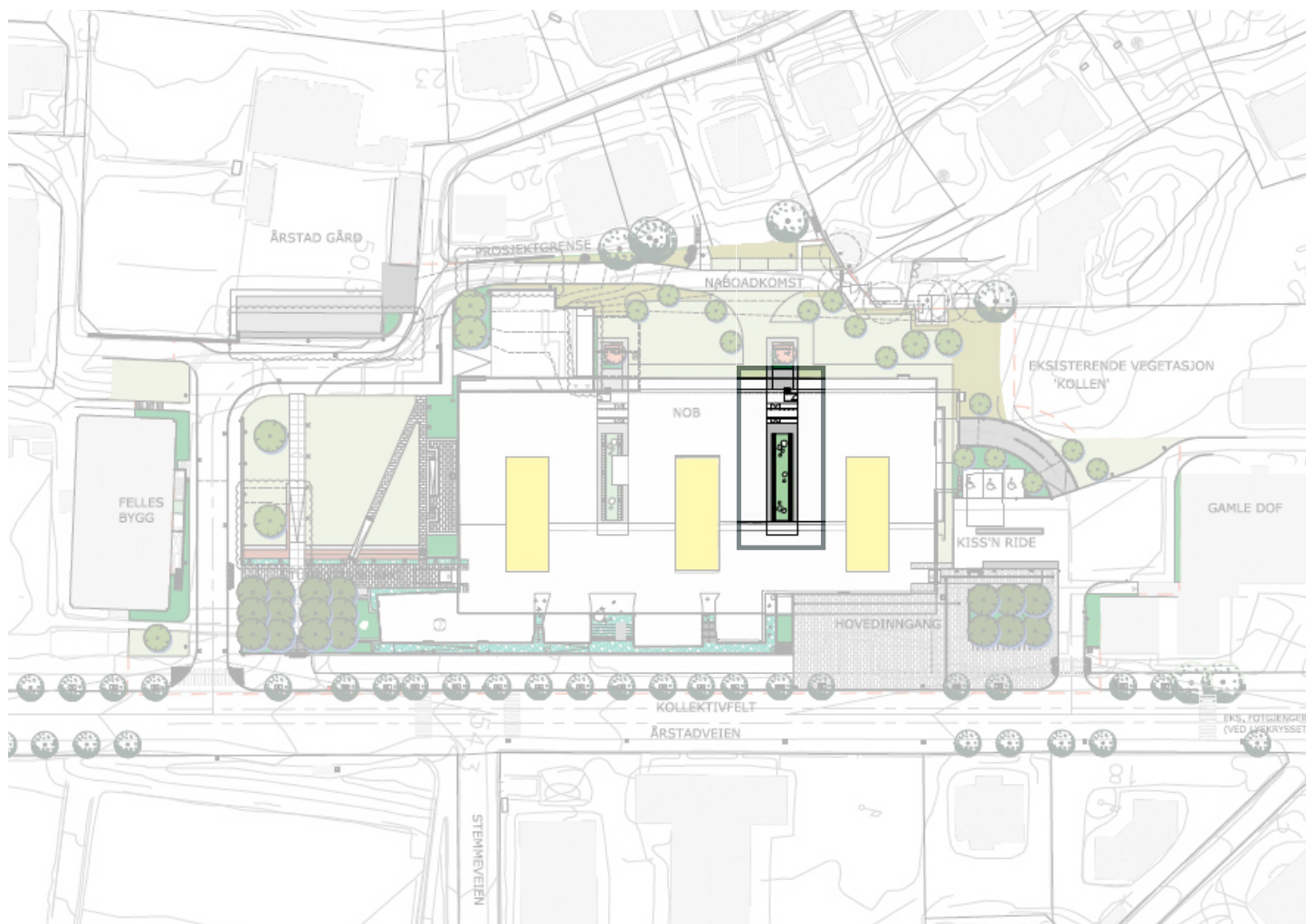
Ved første øyekast gir den minimalistiske utformingen av hagen inntrykk av flere prinsipper innen tørrhagen. Grus som er et viktig element i slike hager er fraværende, men symboliseringen av landområder og et fjell-landskap er til stede.

I tillegg har hagen flere elementer som peker mot en gårdsromshage, *tsuboniwa*. Den er plassert inne i et gårdsrom, med et åpent tak og med muligheter for å bringe sollys inn i bygget gjennom hagen. Plasseringen av hagen gir muligheter til å bevege seg fra rom til rom for å observere den i ulike perspektiver. Siden bygget består av flere etasjer, er det også mulighet for å observere den fra høyden, nesten i planform.

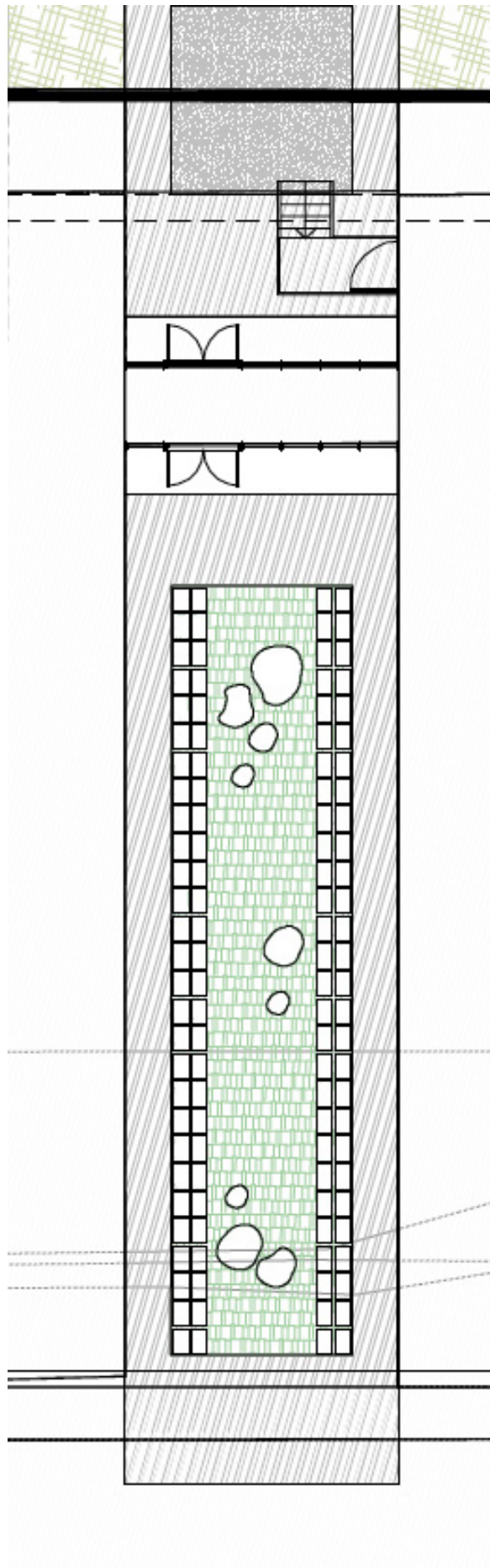

3.4.6:
Viser hagens plassering i atriet med byggets glassfasader

3.4.7:
Plantegning til det
nye Odontologi-
bygget, analysert
område er markert

3.4.8:
Plantegning av ana-
lysert område

Førsteintrykk

Som de andre anleggene, hadde jeg ikke innhentet informasjon om Odontologibygget før jeg dro på befaring. Det var også vanskelig å finne informasjon om anlegget.

Første gang jeg så bygget var da jeg kjørte forbi med buss, og siden jeg visste hva jeg skulle se etter, så jeg hagen gjennom bygget. Det er vanskelig å få øye på det om man ikke vet hva man ser etter. Et par dager senere dro jeg på befaring, men fikk dessverre ikke gått inn i bygget siden det var stengt for sommeren.

Jeg observerte først uteområdene rundt bygget som blant annet bestod av pergolaer og rik beplanting. Siden bygget består av glass fikk jeg sett hagen gjennom bygget fra to sider, med mulighet for å se rett inn fra baksiden av bygget. Forsiden har en gang som barriere, så jeg fikk ikke observert den like nære derfra.

Hagen var litt større enn det jeg så for meg, men ga meg ikke noen stor fascinasjon i forhold til bildene jeg hadde sett av hagen. Det kan være på grunn av den minimalistiske stilen, og at det var ganske enkelt å observere den uten å analysere eller tolke noe særlig der og da. Anlegget virket ganske privat, selv om det er i tilknytning til et offentlig bygg, siden den ligger ganske gjemt og ikke virker som en offentlig attraksjon. Jeg fikk et sterkt inntrykk av at den er forbeholdt ansatte og besøkende til bygget. Likevel er bygget plassert langs en ganske trafikkert vei, så det er mulig å observere den selv om den er vanskelig å få øye på.

Selv om jeg stod utenfor bygget og observerte hagen utenfra, fikk jeg likevel kjenne på atmosfæren den ga. Den ga meg en ro og følelse av fremmed kultur, og fikk meg til å tenke på plasseringen av steinene. Glassfasaden bidrar til at rommet er lukket med glassvegger på alle sider, men jeg fikk likevel ikke inntrykk av at den var innestengt. Glassveggene ga mulighet til å kunne se gjennom til andre rom, men refleksjonen var noe forstyrrende. Siden bygget var stengt for sommeren, var det ikke noe aktivitet inne, og jeg kan tenke meg at man får en annen opplevelse når bygget er åpent og i bruk.

3.4.9:
*Området utenfor
 atriumshagen på
 baksiden av bygget*

3.4.10:
*Området der man
 kan observere hagen
 utenfor bygget*

3.4.2 Elementer

Vegetasjon

Hagen inneholder ingen åpenbare planter, unntatt *Sedum* ssp. (Statsbygg, 2012, s. 16). Sedumet gir inntrykk av å reflektere landområder, slik som i tørrlandskapshager. Det dekker nesten hele det avlange arealet, men brytes opp av kvadratiske belegg i utkanten. Under befaringsstidspunktet bar hagen preg av manglende vedlikehold. Om dette er intensjonen eller ikke er jeg ikke klar over, men sedumbepplantingen ser ut til å bli dominert av vekst av ugress, samt at noen individer av bregner har dukket opp. Om bregnene har dukket spontant, eller ved senere beplantning vet jeg ikke. Det har også begynt å vokse ugress mellom belegget. Likevel bærer anleggets tilstand preg av å illustrere et norsk skoglandskap i miniatyrform. Dette bryter litt med intensjonen av japanske prinsipper, men gir et norsk preg på anlegget.

3.4.11:
Bregner og sedum
i hagen under befa-
ringen

Steiner

Steinene er så og si de eneste elementene man får tydelig øye på. Det er 9 steiner, plassert i grupper på 2, 3 og 4. De er av mørk farge, noe avrundet og bærer preg av *patina*, aldringstegn på overflaten ved at det har vokst noe lav flekkvis på steinene. De er gravd ned i terrenget med langsiden opp. Det er mulig at de symboliserer fjell, og da kanskje landskapet med fjellene rundt Bergen. Siden hagen er avlang vil man ikke få mulighet til å se alle steinene på en gang, og man må bevege seg litt rundt for å få flere perspektiver. I plantegningen er de tydelig gruppert med avstand mellom hverandre, men i øyenhøyde ser de ut til å henge mer sammen og utgjør et tydelig landskap med steiner i både forgrunn og bakgrunn. Jeg er ikke kjent med bergart eller opprinnelse av steinene, men kan anta at de er lokale.

3.4.12:

Steinene er plassert i ulike avstander fra besøkeren, og gir inntrykk av et landskap med forgrunn og bakgrunn

Belegg

Rundt sedumbepplantingen er det belagt 112 mørke granittplater (Statsbygg, 2012, s. 16). De er helt flate og kvadratiske, plassert i en streng utforming som følger byggets rettvinklede vegger. Mellom de enkelte granittplatene fortsetter sedumbepplantingen og gir en myk overgang til det grå belegget utenfor. Dette belegget er plassert i et forbandt mønster, med tynne og avlange belegningssteiner og går helt ut til veggene.

3.4.13:
De kvadratiske granittplatene er delvis dekket av sedum og ugress under befaringen

3.4.14:
Belegningssteinene omkranser hagen

3.4.3 Komposisjon

Gårdsrommet hagen er anlagt i er strengt rettvinklet i en rektangulær form som følger byggets rettvinklede utforming. Hagen følger dette formspråket, og er selv utformet innenfor et rektangulært område. Både granittbelegget og beplantning av sedum er plassert i forhold til dette prinsippet. Likevel bryter både steinenes utforming og plassering denne strenge utformingen. Steinene er avrundet i en naturlig form og plassert tilsynelatende litt tilfeldig, men trolig med en mening. Grupperingen av steinene bidrar også med å bryte det monotone mønsteret ellers i hagen.

Hagen illustrerer et miniatyr-landskap, og proporsjonene er dermed små. Størrelsen på steinene passer godt med vegetasjonen som ikke er særlig høy og bare dekker bunnen. Vegetasjonen og steinene står dermed i balanse sammen med tanke på proporsjoner, men også i fargebruk, tekstur og fokus.

Teksturen på elementene er fin, ikke overveldende, og fargene er noe nedtonet. Den mørke fargen på steinene mot den grønne vegetasjonen bidrar med kontrast i anlegget, men det er ikke overveldende. Fargen på belegget virket som en kontrast mot vegetasjonen ved nylig anlegning av hagen, men under befaringen bidro både høyere vegetasjon og lysforhold til at denne kontrasten forsvant noe.

Plasseringen av hagen i et atrium gjør at hagen er innestengt i fire vegger. Likevel bidrar til glassfasadene og åpent tak til at hagen ikke føles fullt så isolert som den virker. Både sollys og luft er godt tilgjengelig, og bidrar til belysning av rommene i bygget, men samtidig også å bidra med luft mellom seksjonene i bygget. Etasjene er høye, men de føles ikke overveldende i forhold til de små proporsjonene i hagen.

Del 4: Drøfting

Innledning

De hagene jeg valgte å analysere, er alle offentlige eller semi-offentlige hager som er tilgjengelige for alle. I Norge finnes det ikke mange offentlige anlegg som er inspirerte etter japansk hagekunst, men jeg har valgt anlegg som kunne gi meg mest utbytte til oppgaven. Det jeg har sett og undret på i etterkant er at hagene enten er tilknyttet et museum, utdanningsinstitusjon eller til en helseinstitusjon. Alle hagene jeg har analysert har ulike mål, enten det er som et kunstverk eller som et område for ro og helbredelse. Brukergruppene er forskjellige, men alle som vil har mulighet til å oppleve de.

4.1 Botanisk hage i Bergen

Japanhagen i Botanisk hage i Bergen er en funksjonell hage. Den skal bidra til læring og formidling av kunnskap og bruk om plantearter, men også undring over utformingen av Japanhagen. Skalaen er i tillegg mye større, mer likt størrelsen i en dam- og øyhage/vandrehage. Hagen oppfordrer til opphold og vandring rundt om i området for å oppdage nye elementer eller hagestiler. Japanhagen består dermed ikke kun av en stil, men blanding av ulike japanske hagetyper tilpasset i det norske landskapet.

Elementer

Vegetasjonen i Japanhagen skiller seg ut fra de andre anleggene, i og med at det er en større plantesamling for å lære og undervise om artene, i tillegg til å teste ut plantenes hardighet i norsk klima og grunnlag i jordbunnen. Mange av artene er kultivarer og arter som ikke har blitt plantet ut i norske forhold tidligere, og mange er hentet fra Japan. Denne unike variasjonen bidrar med kunnskap om japanske plantearter, i tillegg til at det bidrar med en følelse av at det er noe japansk med anlegget.

Det er plassert flere ulike steinlykter rundt om i anlegget, i tillegg til en pagode, for å vise diversiteten i de ulike typene, men også for å lede vei gjennom hagen. De er plassert på strategiske steder i henhold til

japanske prinsipper, og brukes under lysvandring og andre arrangementer i hagen. Noen av lyktene synes ikke ved første øyekast, og ligger gjemt på flere steder, og er dermed ikke sentrale elementer på dagtid. Siden anlegget er så stort, er steinlyktene et viktig element til å bevege seg rundt i området, og passer inn i utformingen.

Paviljongen i hagen er tegnet og anlagt av japanske fageksperter, noe som bidrar til å øke autensiteten av hele anlegget. Størrelsen på anlegget gjør at paviljongen ikke ser ut som et fokuspunkt, men heller noe man vandrer forbi og titter inn i når man ferdes i hagen. Fra paviljongen får man et unikt utsiktspunkt over tørrhagen, noe som er kjent i japanske hager.

Autentisitet

I følge Goto og Naka (2016, s. 119) sine klassifikasjoner av japanske hager utenfor Japan, passer anlegget inn i den første kategorien som omhandler hager bygget av den japanske myndigheten. Kobayashi er en japansk landskapsarkitekt som ble hentet for å anlegge en hage for å introdusere japansk kultur som et symbol på vennskap, eller som en del av en utstilling. Dette viser dermed til at det er en hage som er nøye gjennomtenkt og utarbeidet av en fagekspert innen japanske hager. Kobayashi har tilpasset anlegget til det norske klimaet og terrenget, og ville til og med inkludere områder som ikke opprinnelig var tiltenkt planen. Motivet hans var ikke å kopiere en japansk hage fra Japan, men å utarbeide noe unikt for den botaniske hagen. Han tok også med seg japanske anleggsarbeidere fra Japan for å anlegge tepaviljongen i samarbeid med norske anleggsarbeidere. Hagen passer også inn i omgivelsene, der man har elementet med lånt landskap, som virker sterkt inn i området. Bruken av japanske fageksperter har bidratt til at hagen i en helhet oppleves som en autentisk japansk hage, tilpasset norsk natur og tradisjon.

4.2 Drammens museum

Drammens museum ønsket en japansk inspirert hage som skulle opptre som et eget verk i museet. Museet i seg selv består jo nettopp av kunstverk og andre kulturelle verdier, noe den japansk inspirerte hagen bidrar med, men med en helt annen kunstform enn det de ellers har i museet.

Elementer

Både vegetasjonen og de andre elementene karakteriserer en japansk hage, men intensjonen og prinsippene bak virker fraværende. Plasingen og beskjæring av trærne er gjort i henhold til de japanske prinsippene, men det er mulig de er plassert kun fordi man vet at det er riktig, heller enn man føler og kjenner på hvor riktig sted er. Det samme gjelder steinene, som er plassert på «riktige» områder visuelt sett. Steinlykten virker å være brakt inn i hagen for å gi en større følelse av at dette er en japansk inspirert hage, enn at den naturlig har blitt plassert der. Lykten brukes til ulike arrangementer der den lyses opp, og kan muligens gi bedre tilhørighet da.

Det er ikke en tydelig symbolikk bak hagen. De visuelle elementene er der, og reflekterer vann, innsjøer, vannfall og øyer, men helheten oppleves ikke som et miniatyr-landskap, selv om skalaen stort sett er liten. Hagen oppleves som en plass for å få ro. Japanske hager kan inneholde mange symbolske elementer som refererer til noe spesifikt i den japanske kulturen. Symbolikk og estetiske prinsipper kan være vanskelig å tolke i en hage med noen få subtile elementer.

Vegetasjonen har hovedsakelig blitt hentet fra norsk natur, men at de fleste planteartene ikke stammer fra Japan, kan muligens ødelegge autenticiteten til hagen. Det er likevel viktig å huske på at vi befinner oss i en tid der det er vanlig at japanske og andre øst-asiatiske plantearter har blitt introdusert på et tidligere tidspunkt. Spesielt Rhododendron brukes flere steder og har mange kultivarer, og har dermed muligens mistet autenticiteten sin av å være en eksotisk planteart fra Østen. Likevel brukes og skjøttes disse planteartene etter japanske prinsipper, blant annet ved å stå solitært for å vise sin individualitet og unike kvaliteter. I anlegget har det blant annet blitt vist at vanlig norsk furu, *Pinus sylvestris*, tåler beskjæring etter japanske prinsipper og passer godt inn i en slik hage her i Norge.

Autentisitet

Drammens museum har blitt tegnet og anlagt, og blir vedlikeholdt av Hole hagesenter som spesialiserer seg på japansk inspirerte hager. Etter Goto og Naka (2016, s. 119) sine klassifikasjoner går denne hagen under den andre kategorien som består av japanske hager som er designet og anlagt av lokale fagfolk og introduserer materialer fra Japan. Selv om hagen har blitt anlagt av norske eksperter på japanske hager, mangler det påvirkning fra japanske fageksperter. Plasseringen av anlegget virker påtvunget, og passer ikke særlig inn der den er i dag. Både distraksjon fra omkringliggende bygg og støy fra trafikk bidrar til at hagen oppleves malplassert. Det har blitt prøvd å anlegge furutrær på utsiden av hagens vegger for å bringe hagen ut i omgivelsene og å danne lånt landskap, men byggene rundt, og annen omkringliggende vegetasjon, er såpass synlig at man ikke oppnår den ønskede effekten. Veggene er kanskje for lave, men med høyere vegger vil det dukke opp andre problemer, som for eksempel ikke nok sollys og følelse av innestengelse. Etter min mening kunne hagen blitt plassert i et annet område i museet, der hagen ville følt større tilhørighet til naturen og vært fri for distraksjoner. Likevel er dette et museumsområde som har historisk verdi og det var kanskje ikke av verneverdige årsaker mulig å plassere hagen noe annet sted.

Museumsdirektøren ønsket at hagen skulle være et kunstverk, og det er det, men som et kunstverk blir kvaliteten på hagen og opplevelsen av å være i den redusert av omgivelsene. Andre kunstverk, som for eksempel inne i museet, er skjermet for distraksjoner og er plassert i rom der verket er i fokus. Elementene i hagen passer inn, men kan virke påtvunget og litt for perfekt. Utformingen har innslag av moderne elementer, som belegget, noe som viser at den er noe tilpasset norske og moderne utforminger. Belegget er laget av menneskeskapte materialer, og er plassert på en måte som ikke nødvendigvis passer inn i en japansk inspirert hage.

Det finnes flere eksempler på større og mindre gårdsromshager anlagt i tilknytning til et museum i Mizunos *Landscapes for Small Spaces* (2002) som har blitt anlagt som gårdsromshager. Hagen i Drammens museum virker som den flyter litt og ikke har tilhørighet til området, og dette kunne vært løst ved å anlegge en annen type hage, eller anlagt den i et mer passende område.

4.3 Diakonhjemmet sykehus

Hagen i Diakonhjemmet sykehus er utelukkende en observasjonshage som peker mot gårdsromshagen i japansk hagekunst. Her er verdien av hagen i form av mental ro og helbredelse viktigere enn i de andre anleggene. Hagen er utformet og vedlikeholdt etter japanske prinsipper, men det er ønsket at de spirituelle verdiene skal være sterkere enn de estetiske verdiene. En slik hage i en sykehus-setting gir en helt annen opplevelse enn om den hadde blitt plassert et annet sted. Sykehusets atmosfære gir en annen følelse og tankegang av det som man opplever når man observerer hagen, og det kan være både positivt og negativt.

Elementer

Vegetasjonen i anlegget er enkelt, og mange av artene som er der i dag er norske plantearter som finnes i naturen. I etterkant av anleggelsen har det vist seg at noen av de originale planteartene ikke har trivdes i gårdsrommet, og blitt byttet ut med andre arter. Siden jeg ikke har funnet plantegning er det vanskelig å si hvordan den så ut til å begynne med, men jeg har sett hvilke arter de har blitt byttet ut med. Utskiftingen av vegetasjonen kan ha gjort at hagen har mistet noe av symbolikken og motivasjonen til den opprinnelige hagen. Den har derfor med tiden blitt tilpasset det norske klimaet, men uten hjelp fra japanske fagekspert, så det er mulig artene ikke er plassert i forhold til japanske prinsipper og intensjoner.

Hagen vedlikeholdes av Hole hagesenter, som beskjerer og skjøtter etter japanske prinsipper, så dette blir ivaretatt. Vedlikeholdelsen er likevel satt til det minimale på grunn av økonomiske kostnader, og dette fører til at hagen kan virke forfalt i ulike tidsperioder. Ugress kan vokse og dominere over vegetasjonen, og furutrærne kan miste den beskårte formen. Ifølge japanske prinsipper er det ønsket at hagene blir jevnlig vedlikeholdt for å opprettholde den opprinnelige intensjonen, i tillegg til at vedlikeholdelsen har en symbolsk verdi i seg selv.

Grusen kan selv miste de unike rillene og formene når den ikke blir vedlikeholdt ofte nok. Under befaringen så jeg at rillene ikke var like tydelige, og det er synd at de ikke opprettholdes. Likevel er grusen et sentralt element i hagen, som passer godt inn i en slik gårdsromshage

som ikke er tilrettelagt for ferdsel. Grusen lager en åpen plass, slik at det er mulig å observere alle de andre elementene i ulike synsvinkler.

Steinlykten og steinbassenget er elementer som er essensielle i en japansk hage, og virker å passe inn i hagen uten å ta for stort fokus. Steinlykten er nok det eneste elementet som er direkte importert fra Japan, og ligger ganske skjult i vegetasjonen. Steinbassenget er plassert mer solitært, men er likevel ikke overveldende og dominerer ikke hagen. Tråkkesteinene i hagen leder til steinbassenget, noe som er et sentralt element i japanske tehager, der tråkkesteinene nettopp leder veien til steinbassenget og videre til teseremonien. Den er i tillegg preget av vær og klima, slik at fargene passer inn i fargeskalaen til anlegget. Den brukes ikke funksjonelt, og blir heller sett på som et estetisk element i hagen. Det kan tenke seg at fugler bruker den som vannbad, noe som inviterer dyreliv inn i hagen.

Autentisitet

Anlegget i Diakonhjemmet sykehus er anlagt av professor Kugou etter forespørsel fra sykehusdirektøren. I henhold til Goto og Naka (2016, s. 119) sine klassifikasjoner, havner den som Botanisk hage i Bergen innenfor den første kategorien, der myndigheten har anlagt hagen for å introdusere japansk kultur. Hagen har blitt utformet av en japansk fagekspert, men siden det ikke var mulig å innhente plantegning er det mye mulig at han har utformet den etter det han ser og føler, noe som er vanlig i japanske hager. Siden hagen har blitt anlagt av en japansk fagekspert kan man si at den er utformet etter japanske prinsipper og hvordan den kunne tilpasses det gitte området. Likevel er ikke dette noe mennesker uten kunnskap om japanske hager legger merke til, og det ser ut til at den fortsatt er til glede for besøkende, pasienter og ansatte. Plasseringen av hagen i et gårdsrom passer med prinsippene i de japanske gårdsromshagene. Veggene til byggene rammer inn hagen godt, og høyden skjærer hagen fra distraksjoner fra atmosfæren utenfor. De store glassfasadene bidrar til tilhørighet og følelse at man oppholder seg i hagen, og selv om dette ikke er mulig er det ikke noe problem for å oppleve hagen.

Hagen som et anlegg i en helseinstitusjon, med fokus på dens virkning for helbredelse og ro, passer svært godt inn. Flere studier (se side 58) peker på at japanske hager har en unik effekt for fysisk og mental helse, og dersom en annen hage hadde vært anlagt, er det mulig at den ikke hadde gitt like stor glede til besøkende, pasienter og ansatte. Jeg observerte selv flere som stoppet opp og så på hagen, og brukte sine sanser, motorikk og kognitive ferdigheter til å uttrykke det de følte om den. Andre eksisterende sykehus og fremtidige sykehus bør se til denne hagen for inspirasjon, da vi lever i en tid der mental helse og grønne elementer i form av for eksempel hager er i fokus.

4.4 Odontologibygget

Odontologibygget har den minste hagen jeg har analysert, og er plassert i tilknytning til en helse- og utdanningsinstitusjon. Den oppleves ikke som tilgjengelig for offentligheten, selv om det er et offentlig bygg. I motsetning til hagen i Diakonhjemmet sykehus, får man ikke den overdøvende følelsen av atmosfæren til helseinstitusjonen. Siden bygget hovedsakelig er en utdanningsinstitusjon og rammer inn hagen med stramme linjer, føles hagen mer formell.

Elementer

Det er svært lite ved hagen i Odontologibygget som tyder på at det er en japansk hage. Steinene er plassert i 3 grupper, men plasseringen er sentral i anlegget, noe som bryter med de japanske prinsippene. Steinene er i tillegg det eneste hovedfokuset i hagen, noe som ikke er vanlig i japanske hager.

Utformingen består i tillegg av strenge akser og symmetri, noe som unngås å brukes i japanske hager. Det er ønskelig med naturlige linjer og ulike fokuspunkt, noe som ikke er mulig her. Det er likevel viktig å påpeke seg at den moderne arkitekturen består av stramme linjer og symmetri, og hagen kan ha blitt anlagt for å passe inn i byggets komposisjon.

Autentisitet

Anlegget i Odontologibygget er svært minimalistisk og lite i størrelse i forhold til de andre hagene. Utformingen og formspråket passer inn i byggets utforming, men anlegget som en japansk inspirert hage virker malplassert. Det virker som om hagen er en nødløsning i gårdsrommet, siden man ikke har tilgang til vann og forhold som fører til at vegetasjon og andre elementer vil trives og passe inn. Flere av de sentrale japanske elementene mangler, og det er lite som tilsier at dette er en japansk hage.

Siden hagen er tegnet av en kunstner, virker dette mer som et kunstverk i forhold til kunstnerens egne prinsipper, enn etter japanske prinsipper. I følge Goto og Naka (2016, s. 119) sine klassifikasjoner, går

hagen inn under den andre kategorien, japanske hager som er designet og anlagt av lokale fagfolk. Selv om området ikke er noe særlig stort, hadde det vært mulig og anlagt noe mer helhetlig som kunne bidratt til mer, som for eksempel i Diakonhjemmet sykehus. Japansk hagekunst har vist at det er mulig å anlegge noe med høy autentisitet i selv de minste arealene. Mulighetene er store, men her har de ikke brukt det til sitt fulle potensiale. De ytterst få vil kanskje stoppe og se på hagen og undre over den, men siden det så og si bare er et grønt teppe med noen steiner, vil de fleste tro det bare er litt gress og steiner, og ikke tenke noe særlig mer over det.

De få elementene og komposisjonen gjør at hagen fremstår svært lite japansk inspirert, og det er vanskelig å gjøre seg opp en mening om hva hagen vil formidle. Fasadene til byggene, sammen med refleksjonene fra vindusflatene, ødelegger mye av opplevelsen og man begynner kanskje å se mer inn i vinduene og undre på hva som foregår der inne, enn å observere og nyte hagen.

4.5 Diplomatiske forhold

Japanske hager blir ofte anlagt i tilknytning til ambassader i utlandet. Her i Norge har blant annet Japanhagen i Botanisk hage i Bergen blitt til ved god hjelp fra den japanske ambassaden, i tillegg til at den japanske ambassadøren var med under åpningen av hagen i Drammens museum. Den japanske ambassadøren Kawamura var senest 12. september 2021 på besøk i Japanhagen i Botanisk hage i Bergen i tilknytning til en japansk kulturdag (Japans ambassade i Norge, 2021). Slik deltakelse av den japanske ambassadøren viser diplomatiske forhold og samarbeid mellom landene.

Utenfor Vigelandsmuseet står det flere kirsebærtrær som er gitt i gave fra Japan. «Med ønske om varig vennskap mellom Norge og Japan, er disse kirsebærtrær gitt til Oslo by». I samarbeid med den japanske blomsterforening, er de gitt fra Yoshiyuki Urata fra Nara, i april 1982 (Japans ambassade i Norge, 2019).

4.6 Avslutning

Jeg vil si at hagene er pionérer i Norge, ettersom det ikke finnes mange slike anlegg her enda. De viser at det er mulig å anlegge japansk inspirerte hager i Norge, kanskje best der det har blitt brukt japanske fagekasperter. Hagene tester også ut om ulike plantearter trives her, og det har blitt sett at norske plantearter også fungerer i japansk inspirerte hager. For spesielt interesserte har hagene blitt viktige for å observere og skaffe inspirasjon der man ikke har mulighet til å reise til Japan. Spesielt gjelder dette Diakonhjemmet sykehus som nevnt tidligere. Jeg vil ikke si at hagene har bidratt til større fokus og interesse til japanske hager i stor grad enda, siden det ikke finnes så mange av de og de ikke er i søkelys foreløpig. Hagene er plassert i områder med begrenset tilgang for besøk, unntatt Botanisk hage som aktivt brukes som et besøksområde for å formidle og undervise for for eksempel skoler og barnehager.

Del 5: Konklusjon

Konklusjon

Gjennom arbeidet med datainnhenting til oppgaven har jeg sett at det finnes en stor variasjon av japansk inspirerte hager i Norge, i tillegg til andre anlegg jeg ikke har analysert. Enkelte anlegg har en større grad av autenticitet enn andre, men alle har vist at det er mulig å anlegge japansk inspirerte hager etter norske forhold og tilpasse bruken av norsk vegetasjon i hagene.

Spesielt bidrar Botanisk hage i Bergen med å formidle kunnskap om japanske hager og de elementene som hører til, noe som er svært verdifullt med tanke på at det ikke finnes flere slike anlegg i Norge. Selv om hagen er anlagt og utformet som en botanisk hage, har den elementer som tørrhagen og tepaviljongen som er anlagt av japanske fageksperter og gir den en høy grad av autenticitet.

De andre hagene er anlagt gjennom privat engasjement, og er mest brukt til glede for spesielt besøkende som drar dit for å se de anleggene.

Drammens museum virker mer som en kopi av et anlegg og virker ikke så naturlig som tradisjonelle japanske hager. Autenticiteten kan ha forsvunnet ved symbolikk og intensjon, og det er kun elementene som er igjen som er autentiske ettersom steinlykten er importert fra Japan, og trærne beskjæres etter japanske prinsipper.

Diakonhjemmet sykehus virker å være påvirket av tid og klima, ser mer naturlig ut og er dermed mer autentisk. Den er også anlagt av en japansk fagekspert som har brukt japanske prinsipper og teknikker.

Odontologibygget virker ikke som en japansk inspirert hage. Autenticiteten er brutt ved flere faktorer, blant annet prinsipper, teknikker og intensjon. De eneste elementene som er der er steinene, og de er plassert etter japanske prinsipper, men bortsett fra det er det ikke noe som sier at dette er en autentisk japansk inspirert hage.

Jeg undersøkte dessverre ikke private japansk inspirerte hager i Norge, men det kan tenke seg at flere er anlagt på privat grunnlag, uten hjelp fra japanske fageksperter.

Hovedproblemstilling:

Hvordan har japansk inspirerte hager i Norge ivaretatt autenticiteten?

Med bakgrunn i dette har enkelte hager klart å overholde autenticiteten ved bruk av både japanske prinsipper, teknikker og elementer. Noen har klart det bedre enn de andre, men de har alle vist at det er mulig å anlegge japansk inspirerte hager, bare man får hjelp fra en japansk hageekspert eller en som har stor kunnskap om japanske hager.

I det helhetlige bildet er det vanskelig å forstå om en japansk inspirert hage er autentisk, det kreves nøye analyse av den historiske konteksten til hagen i tillegg til intensjoner med hagen. En japansk inspirert hage kan anlegges som et kunstverk, men siden kunstverk ofte fokuserer på estetikk, er det lett å glemme prinsippene og intensjonene bak japansk hagekunst.

Det finnes mange måter å anlegge en japansk inspirert hage på, og anleggene som har blitt analysert har vist stor variasjon i bruksområde. En botanisk hage er et ypperlig sted for å søke inspirasjon og kunnskap om plantearter, og Botanisk hage i Bergen er anlagt av en japansk landskapsarkitekt, i tillegg til norske landskapsarkitekter og botanikere. Dette er derfor et anlegg som har den største fagkunnskapen bak japansk hagekunst.

I og med at dette er en oppgave med grundig gjennomgang i japansk hagekunst i Norge, kan den brukes som en veileder for å forstå japansk hagekunst og hvordan de kan anlegges i en norsk kontekst slik at de kan beholde autenticiteten.

Etterord

Tilnærmingen min til oppgaven endte opp med noe annet enn det jeg hadde sett for meg i begynnelsen. Likevel er jeg glad for at vinklingen ble annerledes, ettersom jeg fant mye spennende å jobbe med.

Jeg håper flere vil inspireres av denne masteroppgaven, og kanskje besøke noen av de anleggene jeg har analysert. Ønsket mitt er at japansk hagekunst blir mer utberedt og at elementer kan brukes i fremtidige anlegg der det passer seg. Dagens landskapsarkitektur ser ut til å være preget av samme rettvinklede formspråk og utforming, og jeg vil gjerne utfordre flere til å se og bli inspirert av flere typer hagekunst fra ulike kulturer og tidsperioder. Jeg ønsker også at hager og anlegg utformes til oppfordring av bruk og opphold slik at man kan sette seg ned og reflektere og roe ned eventuell stress. Japansk hagekunst har i lang tid fokusert på nettopp det spirituelle ved enhver person, og bidra til å fokusere på nåtid.

For meg ble metodedelen bedre å jobbe med da jeg endret den fra litteraturstudie til analyse av nåværende anlegg. Det å kunne gå ut fysisk for å se og oppleve hagen i person er utrolig viktig innenfor dette feltet. Jeg har kunnet snakke med ulike mennesker i tilknytning til anleggene, og hørt deres personlige meninger og det de observerer. Det har vært utrolig nyttig å innhente informasjon på denne måten, siden digitale samtaler ikke alltid kan gi like mye informasjon. I tillegg var det viktig for meg å se og oppleve hagene og elementene på nært hold, siden jeg bare hadde oppholdt meg i én slik hage før (Botanisk hage i Hamburg på studietur våren 2018). Å oppholde seg i en japansk inspirert hage gjorde at jeg forstod teorien enda mer, ettersom jeg nå kunne relatere det til noe fysisk.

Arbeidet med oppgaven understreker oppfatningen min om at vi burde lære mer om japansk hagekunst og anlegge slike hager der det passer seg. Både formgivningen og vegetasjonen er høyt aktuelle i Norge, men også det spirituelle rundt slike hager er et viktig punkt. Mental helse og stress har aldri vært i større fokus, og jeg mener en japansk inspirert hage kan bidra til å få oss til å roe oss ned, stoppe opp, reflektere og leve i nå-tiden. Selv jeg har følt meg i en ganske rolig og tilfreds tilstand mens jeg har jobbet med oppgaven, selv om det har vært stressende i enkelte perioder.

På et personlig og profesjonelt nivå føler jeg nå at jeg har unik erfaring og kunnskap om japansk hagekunst, noe som var et av målene mine med oppgaven. Jeg har blitt enda mer interessert i japansk hagekunst, og det kommer nok ikke til å stoppe med denne oppgaven. Lysten til å dra til Japan har bare blitt enda større, og nå har jeg et meget godt grunnlag til å kunne dra på befarings og analysere hagene jeg har lyst til å besøke.

Det er også viktig å nevne at jeg har vokst utrolig mye både språklig og personlig med å skrive denne individuelle oppgaven. I begynnelsen virket det uoverkommelig og overveldende, men ved å strukturere oppgaven godt gjennom hele prosessen har jeg endt opp med en utrolig spennende, men veldig krevende oppgave.

Litteraturliste

American Conifer Society. (u. å.). *Pinus pumila* / Japanese stone pine.

Tilgjengelig fra: <https://conifersociety.org/conifers/pinus-pumila/> (Lest 10. november 2021).

Bruun, M. (1987). *Hagekunstens historie*. Ås: Landbruksbokhandelen.

Byggeindustrien. (2013). *Åpner japansk hage i Drammen*. Tilgjengelig fra:

<https://www.bygg.no/apner-japansk-hage-i-drammen/106235!/> (Lest 02. september 2021).

CABI. (2019). *Euonymus japonicus* (Japanese spindle tree). Tilgjengelig fra: <https://www.cabi.org/isc/datasheet/23206#tosummaryOfInvasiveness> (Lest 10. november 2021).

Diakonhjemmet. (u.å.a). *Om Diakonhjemmet*. Tilgjengelig fra: <https://www.diakonhjemmet.no/stiftelse/> (Lest 04. oktober 2021).

Diakonhjemmet. (u.å.b). *Historie*. Tilgjengelig fra: <https://www.diakonhjemmet.no/stiftelse/historie/> (Lest 04. oktober 2021).

Diakonhjemmet Sykehus. (2021). *Fakta om sykehuset*. Tilgjengelig fra: <https://diakonhjemmetsykehus.no/om-diakonhjemmet-sykehus/fakta-om-sykehuset> (Lest 04. oktober 2021).

Drammens Museum. (2021a). *Drammens Museum, Marienlyst*. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/drammens-museum-marienlyst/> (Lest 10. september 2021).

Drammens museum. (2021b). *Om Museet*. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/om-museet/> (Lest 10. september 2021).

Drammens Museum. (2021c). *Den japanske haven*. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/den-japanske-haven/> (Lest 02. september 2021).

Du Cane, F. (1908). *The Flowers and Gardens of Japan*: Project Gutenberg.

Finnseth, A. (2005). *Engasjert for mennesket. Innsteg i Diakonhjemmets historie 1890-2000*.

Tilgjengelig fra: https://www.diakonhjemmet.no/site/assets/files/1367/diakonhjemmets_historie.pdf (Lest 04. oktober 2021).

Flora of China. (u.å.a). *Cercidiphyllum japonicum*. Tilgjengelig fra: http://www.efloras.org/flora/taxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=200007098 (Lest 10. november 2021).

Flora of China. (u.å.b). *Corylopsis*. Tilgjengelig fra: http://www.efloras.org/florataxon.aspx?flora_id=2&taxon_id=108087 (Lest 10. november 2021).

Geomanti. (2018). I: *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/geomanti> (Lest 06. desember 2021).

Goto, S. & Naka, T. (2016). *Japanese Gardens : Symbolism and Design*. Japanese Gardens: Taylor and Francis.

Hansen, O. B. (2020a). *Larix kaempferi* - bladfellende bartrær med lysegrønne nåler: Park & anlegg. Tilgjengelig fra: <https://parkoganlegg.no/cat-treportrettet/larix-kaempferi-bladfellende-barplanter-med-lysegronne-naler/> (Lest 10. november 2021).

Hansen, O. B. (2020b). *Metasequoia glyptostroboides* - en interessant overlever fra fortiden: Park & anlegg. Tilgjengelig fra: <https://parkoganlegg.no/cat-treportrettet/metasequoia-glyptostroboides-en-interessant-overlever-fra-fortiden-2/> (Lest 10. november 2021).

Hansen, O. B. (2020c). *Acer japonicum* - små trær med flotte høstfarger: Park & anlegg. Tilgjengelig fra: <https://parkoganlegg.no/cat-treportrettet/acer-japonicum-sma-traer-med-flotte-hostfarger/> (Lest 10. november 2021).

Heegaard, E. (1999). Mosehagen på Milde - Norges første offisielle mosehage. *Årringen*, 3: 77-82.

Henning's Rhody Pages. (u.å.). *History of Rhododendron Discovery & Culture*. Tilgjengelig fra: <http://www.rhodyman.net/rhodyhis.html> (Lest 10. november 2021).

Hofstad, K. & Rosvold, K. A. (2021). Fukushima - kjernekraftulykke. I: *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Fukushima_-_kjernekraftulykke (Lest 23. august 2021).

Hole Hagesenter. (u.å.a). *Japansk hage, Drammen Museum*. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japansk-hage-drammen-museum/> (Lest 02. september 2021).

Hole Hagesenter. (u.å.b). *Japansk hage, Diakonhjemmet Sykehus*. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japanske-hage-diakonhjemmet-sykehus/> (Lest 23. september 2021).

Japan Visitor. (2021). *Dejima Nagasaki*. Tilgjengelig fra: <https://www.japanvisitor.com/japan-city-guides/dejima-nagasaki> (Lest 11. november 2021).

- Japans ambassade i Norge. (2013). *Åpning av Japansk hage ved Drammens Museum*. Tilgjengelig fra: https://www.no.emb-japan.go.jp/Norwegian/Kultur_og_Utdanning/Arrangementer/japansk_hage_drammen2013.html (Lest 02. september 2021).
- Japans ambassade i Norge. (2019). Tilgjengelig fra: <https://www.facebook.com/japansambassade/posts/2906723812687918> (Lest 23. oktober 2021).
- Japans ambassade i Norge. (2021). *Ambassadør Kawamuras visitt til Universitetet i Bergen og japansk kulturdag i Japanhagen på Milde*. Tilgjengelig fra: https://www.no.emb-japan.go.jp/itpr_nb/japanhagen_2021.html (Lest 22. oktober 2021).
- Japans geografi. (2021). I: *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Japans_geografi (Lest 23. august 2021).
- Juniper, A. (2003). *Wabi sabi : the Japanese art of impermanence*. 1. utg. Tokyo ; Rutland, Vt.: Tuttle Publishing.
- Jørgensen, P. M. (2008). Plantene i Japanhagen. *Årringen*, 12: 15-52.
- Kalland, A. (2005). *Japans historie : fra jegersamfunn til økonomisk supermakt*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Kawaguchi, Y. (2015). *Authentic Japanese gardens: creating Japanese design and detail in the Western garden*. East Petersburg, PA: IMM Lifestyle Books.
- Keane, M. P. (1996). *Japanese garden design*. Tokyo ; Rutland, Vt.: Tuttle Publishing.
- Kempton, B. (2018). *Wabi Sabi - Japanese Wisdom for a Perfectly Imperfect Life*. Storbritannia: Piatkus.
- Kværne, P. (2017). Religion i Japan. I: *Store norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/Religion_i_Japan (Lest 06. desember 2021).
- Langeland, K. (1992). *Oldemors stauder i våre hager*. Oslo: Schibsted.
- Langeland, K. (1993). *Hagens vakreste busker og trær : vintergrønne*. Oslo: Schibsted.
- Langeland, K. (1994). *Hagens vakreste busker og trær : løvfellende*. bokmål. utg. Oslo: Schibsted.

- Langeland, K. (2009). *Stauder i norske hager*. 2. utg. Oslo: Tun.
- Litlere, B. & Moe, B. (2008). Arboretet og Botanisk hage, Milde. *Årringen*, 12: 4-14.
- Mizuno, K. (2002). *Landscapes for Small Spaces - Japanese Courtyard Gardens*. Tokyo, Japan: Kodansha International.
- Moe, B. (2012). *Lyktene i Japanhagen*. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshage/ne/68021/lyktene-i-japanhagen> (Lest 04. september 2021).
- Mørstad, E. (2000). *Visuell analyse : metode og skriveråd*. Oslo: Abstrakt forl.
- Oregon State University. (2021). *Aralia elata 'Variegata'*. Tilgjengelig fra: <https://landscapeplants.oregonstate.edu/plants/aralia-elata-variegata> (Lest 10. november 2021).
- Reuterswärd, G. (1949). *Haven din*. Oslo: Aschehoug.
- Skjørshammer, M. & Holst, T. (2010/2017). I: *Den japanske hagen på Diakonhjemmet Sykehus*.
- Statsbygg. (2012). *Nytt odontologibygget - Det medisinske- odontologiske fakultet*, Nr. 703/2012.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (1998). Dōkyō. I: *Encyclopedia Britannica*. Tilgjengelig fra: <https://www.britannica.com/topic/Dokyo-Japanese-religion> (Lest 9. desember 2021).
- The English Japanese Student. (2020). *How the West Interacted with Japanese Gardens - Lecture Analysis*. Tilgjengelig fra: <http://www.theenglishjapanesestudent.com/2020/11/03/how-the-west-interacted-with-japanese-gardens-lecture-analysis/> (Lest 23. september 2021).
- The Gymnosperm Database. (2020a). *Thujopsis dolabrata*. Tilgjengelig fra: <https://www.conifers.org/cu/Thujopsis.php> (Lest 10. november 2021).
- The Gymnosperm Database. (2020b). *Tsuga*. Tilgjengelig fra: <https://www.conifers.org/pi/Tsuga.php> (Lest 10. november 2021).
- The Gymnosperm Database. (2021). *Pinus parviflora*. Tilgjengelig fra: https://www.conifers.org/pi/Pinus_parviflora. (Lest 10. november 2021).

The Landscape Guide. (u.å.). *Taoism/Daoism, Nature and the Isles of the Immortals*: Gardenvisit. Tilgjengelig fra: https://www.gardenvisit.com/history_theory/garden_landscape_design_articles/sacred_gardens/taoism_nature_isles_immortals (Lest 09. desember 2021).

Universitetet i Bergen. (2009). *Mildevatnets Naturhistorie*. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/67084/mildevatnets-naturhistorie> (Lest 27. september 2021).

Universitetet i Bergen. (2010). *Skjermtre (Sciadopitys verticillata)*. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/66740/skjermtre-sciadopitys-verticillata> (Lest 10. november 2021).

Universitetet i Bergen. (2020). *Muséhagen*. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/89383/mus%C3%A9hagen> (Lest 27. september 2021).

Universitetet i Bergen. (2021a). *Velkommen til Bergen botaniske*. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/64660/velkommen-til-bergen-botaniske> (Lest 27. september 2021).

Universitetet i Bergen. (2021b). *Japanhagen*. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/66893/japanhagen> (Lest 04. september 2021).

Universitetsmuseet i Bergen. (u.å.). *Tyveri i Botanisk hage på Milde*. Tilgjengelig fra: <https://www.universitetsmuseet.no/nb/artikkel/201/tyveri-i-botanisk-hage-pa-milde> (Lest 14. oktober 2021).

Young, D. E. & Young, M. (2005). *The Art of the Japanese Garden*. Boston, MA: Tuttle Publishing.

Figurliste

0.1 og 0.2:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

1.0 og 2.0:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

2.1 Japans historie

2.1.1 Bakgrunn

2.1.1.1:

Keane, M. P. (1996). *Japanese Garden Design*. [Digital illustrasjon]. Tokyo; Rutland, Vt.: Tuttle Publishing.

2.1.2 Historie

2.1.2.1:

Yoshida, T. (u.å.). *Oshiro - The Himeji Castle*. [Digitalisert maleri]. Tilgjengelig fra: https://www.artelino.com/articles/japanese_history.asp (Hentet 10. desember 2021).

2.1.2.2:

Tabell utarbeidet av forfatteren (2021)

2.1.2.3:

McCullars, S. (u.å.). *Todai Temple: Great Buddha Hall*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.britannica.com/topic/Todai-Temple> (Hentet 10. desember 2021).

2.1.2.4:

Eitoku, K. (Slutten av 1500-tallet). *Birds and Flowers of the Four Seasons*. [Digitalisert maleri]. Tilgjengelig fra: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/44523> (Hentet 10. desember 2021).

2.1.2.5:

Hokusai, K. (ca. 1830-1932). *Under the Wave off Kanagawa (Kanagawa oki nami ura), also known as The Great Wave, from the series Thirty-six Views of Mount Fuji (Fugaku sanjūrokkei)*. [Digitalisert tresnitt]. Tilgjengelig fra: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/45434> (Hentet 10. desember 2021).

2.1.2.6:

Yoshitora, U. (u.å.). [Digitalisert tresnitt]. Tilgjengelig fra: <https://www.japantimes.co.jp/news/2018/10/23/national/history/historical-jury-still-japans-meiji-restoration/> (Hentet 10. desember 2021).

2.1.2.7:

Gonzalez, V. (u.å.). *Get lost in the alleys of Golden Gai*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://tokyocheapo.com/entertainment/sightseeing/tokyo-showa-era-guide/> (Hentet 10. desember 2021).

2.1.3 Religion og åndelighet

2.1.3.1:

japan-guide.com. (u.å.). *A giant torii gate in front of the Romon Gate at the shrine's entrance*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japan-guide.com/e/e3915.html> (Hentet 11. desember 2021).

2.1.3.2:

japanguide.com. (u.å.). *Kinkakuji in Kyoto is another of Japan's most visited temples*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japan-guide.com/e/e2055.html> (Hentet 11. desember 2021).

2.1.3.3:

KPC International - Japanese Language School. (u.å.). *Oura Chuch, Nagasaki, Japan*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.kcpinternational.com/2019/01/historic-christian-churches-japan/> (Hentet 11. desember 2021).

2.1.3.4:

Japan Visitor. (u.å.). *Seitenkyu Temple, Sakado, Saitama Prefecture*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japanvisitor.com/japan-temples-shrines/seitenkyu> (Hentet 11. desember 2021).

2.1.3.5:

japan-guide.com. (u.å.). *Zuihoin*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japan-guide.com/e/e3910.html> (Hentet 11. desember 2021).

2.2 Japansk hagekunst

2.2.1.0:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

2.2.1 Bakgrunn

2.2.1.1:

Bruun, M. (1987). *Japansk hagekunst*. [Tabell]. Ås: Landbruksbokhandelen

2.2.1.2:

visitz.com. (u.å.). *Characterized by rickeries and pavilions surrounded by water, maze-like Lion Grove Garden is one of the most popular of the classical gardens of Suzhou*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://www.chinadaily.com.cn/regional/2016-08/02/content_26315371.htm (Hentet 12. desember 2021).

2.2.1.3:

Hiroshige, U. (u.å.). *Inside Kameido Tenjin Shrine*. [Digitalisert tresnitt]. Tilgjengelig fra: <http://www.seattlejapanesegarden.org/blog/2018/5/3/japanese-wisteria-brings-late-spring-beauty-to-the-seattle-japanese-garden> (Hentet 12. desember 2021).

2.2.1.4:

Tokyo National Museum. (u.å.). *The Genryaku kōhon man'yōshū (1184), a manuscript in 20 fascicles containing fragments of the 20 volumes of the Man'yōshū, is one of the oldest extant versions of the work. National Treasure*. [Digitalt fotografi av diktsamling]. Tilgjengelig fra: <https://japanknowledge.com/introduction/keyword.html?i=501> (Hentet 12. desember 2021).

2.2.1.5:

Hidden Architecture. (2015). *Villa Katsura*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <http://hiddenarchitecture.net/villa-katsura/> (Hentet 12. desember 2021).

2.2.1.6:

Keane, M. P. (2017). *Yoshida Residence, Kyoto*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.kyotojournal.org/gardens/tsubo-niwa-japanese-courtyard-gardens/> (Hentet 23. desember 2021).

2.2.1.7:

Missouri History Museum. (1904). *Japanese Pavilion and Gardens at the 1904 World's Fair*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Japanese_Pavilion_and_Gardens_at_the_1904_World%27s_Fair.jpg (Hentet 10. desember 2021).

2.2.1.8:

RBG Kew. (u.å.). *Great white cherry (Prunus 'Taihaku') in the Japanese Landscape*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.kew.org/kew-gardens/whats-in-the-gardens/japanese-landscape> (Hentet 13. desember 2021).

2.2.1.9:

RBG Kew. (u.å.). *Raking the gravel in the Japanese Landscape*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.kew.org/kew-gardens/whats-in-the-gardens/japanese-landscape> (Hentet 13. desember 2021).

2.2.1.10:

Japan Visitor. (u.å.). *Ryoanji is as iconic as Mt Fuji in Japan*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japanvisitor.com/japan-temples-shrines/ryoanji-temple> (Hentet 13. desember 2021).

2.2.1.11:

Moore, A. (2021). *'Islands of Peace', the Japanese garden built by Coventry schoolchildren*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.ft.com/content/89fc4a29-43c4-40eb-a736-b59a5e4cc53a> (Hentet 13. desember 2021).

2.2.1.12:

Hagedorn, M. (u.å.). *Heian period residence, circa AD 1000*. [Digitalt fotografi av illustrasjon]. Tilgjengelig fra: <https://crataegus.com/2012/02/01/sakuteiki-1000-year-old-gardening-text/> (Hentet 13. desember 2021).

2.2.1.13:

Einarsen, J. (u.å.). *Garden meditations: A monk looks out at a rock garden at a temple in Kyoto*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japantimes.co.jp/culture/2017/12/30/books/book-reviews/no-garden-variety-book-zen-practice/> (Hentet 13. desember 2021).

2.2.2 Estetikk og design-prinsipper

2.2.2.1:

Yuko Nagai. (u.å.). *Wabi Sabi*. [Fotografi]. Hentet fra Juniper (2003).

2.2.2.2:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

2.2.2.3:

Keane, M. P. (1996). *A chart depicting some of the basic geomantic characteristics associated with the five elements*. [Illustrasjon]. Tokyo; Rutland, Vt.: Tuttle Publishing. Hentet fra Keane (1996).

2.2.3 Dam- og øyhagen

2.2.3.1:

Japan Visitor. (u.å.). *Shin-en Gardens in Heian Shrine, Kyoto*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japanvisitor.com/japan-parks-gardens/heian-shrine-garden> (Hentet 14. desember 2021).

2.2.3.2:

Japan Visitor. (u.å.). *Byakko Ike Pond in the East Garden Of Heian Shrine's Shin-en Gardens*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japanvisitor.com/japan-parks-gardens/heian-shrine-garden> (Hentet 14. desember 2021).

2.2.3.3:

japan-guide.com. (u.å.). *Suizenji Garden*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japan-guide.com/e/e4502.html> (Hentet 14. desember 2021).

2.2.3.4:

japan-guide.com. (u.å.). *Shugakuin Imperial Villa*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japan-guide.com/e/e3936.html> (Hentet 14. desember 2021).

2.2.4 Tørrhagen

2.2.4.1:

樋口泰建築事務所. (2013). この寺最大の見せ場は、日本一とも言われている枯山水。 [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: http://blog.livedoor.jp/ee_ie/archives/51404752.html (Hentet 14. desember 2021).

2.2.4.2:

japan-guide.com. (u.å.). *Visitors observe Ryoanji's famous rock garden from the Hojo building*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.japan-guide.com/e/e3909.html> (Hentet 14. desember 2021).

2.2.4.3 og 2.2.4.4:

Real Japanese Gardens. (u.å.). *Zuiho-in (Doitoku-ji) (瑞峯院)*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://japanesegardens.jp/gardens/secret/zuiho-in/> (Hentet 14. desember 2021).

2.2.5 Tehagen

2.2.5.1:

Quinn, T. (u.å.). *Tea Garden*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://japanesegarden.org/garden-spaces/tea-garden/> (Hentet 15. desember 2021).

2.2.5.2:

Aichi Now. (u.å.). *Urakuen Japanese Garden / National Treasure Teahouse Jo-an*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.aichi-now.jp/en/spots/detail/179/> (Hentet 15. desember 2021).

2.2.5.3:

Bjoernord. (2008). *Tea House and Roji at the Adachi Museum of Art*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Tea_House_and_Roji_at_the_Adachi_Museum_of_Art.jpg (Hentet 15. desember 2021).

2.2.5.4:

Culture Relics Foundation 文化財協会. (1952). 待庵、京都 妙喜庵 付属の茶室、千利休が関与した茶室。二畳の茶室. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:TAIAN_in_Myokian_Kyoto.jpg (Hentet 15. desember 2021).

2.2.5.5:

Okada, K. (u.å.). *The Tea Garden*. [Digitalisert fotografi] Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.2.6 Gårdsromshagen

2.2.6.1:

Keane, M. P. (2017). *Murin'an, Kyoto*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.kyotojournal.org/gardens/tsubo-niwa-japanese-courtyard-gardens/> (Hentet 16. desember 2021).

2.2.6.2:

Mizuno, K. (u.å.). *Kamigamo Shrine*. [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.2.6.3:

Mizuno, K. (u.å.). *Omoteya-Zukuri (the omoteya style)*. [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.2.6.4:

Mizuno, K. (u.å.). *Mikami Residence*. [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.2.6.5:

Mizuno, K. (u.å.). *Orinasu Museum*. [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.2.6.6:

Mizuno, K. (u.å.). *Kinmata*. [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.2.6.7:

Mizuno, K. (u.å.). *Rakusho*. [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.3 Elementer i en japansk hage

2.3.1: Vegetasjon

2.3.1.1:

Seattle Parks. (2007). *Pinus thunbergii, over 100 years old. It was donated by Richard Yamasaki and moved to the Seattle Japanese Garden in 1993*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.seattlejapanesegarden.org/blog/2019/3/15/pine-trees-part-one-beloved-conifers> (Hentet 17. desember 2021).

2.3.1.2:

Metropolis Japan. (u.å.). *Hama Rikyu Garden*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://metropolisjapan.com/best-sakura-japanese-garden/> (Hentet 17. desember 2021).

2.3.1.3:

JapanTravel. (u.å.). *Bunkyo Azalea Festival - Annual festival of azalea at Nezu Shrine*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://en.japantravel.com/tokyo/bunkyo-azalea-festival/37423> (Hentet 17. desember 2021).

2.3.1.4:

Garden Supply Company. (u.å.). *Surround your maples by the lush of foliage of conifers typically found in a Japanese garden*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://gardensupplyco.com/category/journal/2013/11/15/japanese-maples-spectacle-vibrant-color-EvIMu> (Hentet 17. desember 2021).

2.3.1.5 – 2.3.1.10:

Illustrasjoner utarbeidet av forfatteren med utgangspunkt i Kawaguchi (2015).

2.3.1.11:

Ramsay, A. (u.å.). *By early June these clipped azaleas will have formed beautiful mounds of pink flowers.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.1.12:

Ramsay, A. (u.å.). *The crown of Hosen-in's magnificent white pine has been pruned over the centuries to resemble the summit of Mount Fuji.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.2 Steiner

2.3.2.1:

Ramsay, A. (u.å.). *The Isshidan garden at Ryogen-in, where a mossy island in the foreground marks the spot where a tree grew for 700 years. The stones in the garden represents a crane, a turtle and the legendary Mystic Isles. The tallest rock at the far end of the garden represents Mount Horai, the largest of the Mystic Isles.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.2.2 og 2.3.2.3:

Ramsay, A. (u.å.). *The tiny garden of Totekiko at Ryogen-in is said to be the smallest garden in Japan.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.2.4 – 2.3.2.7:

Illustrasjoner utarbeidet av forfatteren med utgangspunkt i Kawaguchi (2015).

2.3.3 Vann

2.3.3.1:

Ramsay, A. (u.å.). *Suizen-ji's crystal clear ponds are fed continuously with icy spring water that is brought to the garden in underground conduits from Mount Aso, the biggest active volcano in Japan.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.3.2:

Ramsay, A. (u.å.). *The ancient ponds of Ninomaru (the second citadel) at Higashi-Gyoen, where a traditional garden was created in the 1960s.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.3.3 – 2.3.3.7:

Illustrasjoner utarbeidet av forfatteren med utgangspunkt i Kawaguchi (2015).

2.3.3.8:

Ramsay, A. (u.å.). *Water pours into Murin-an from the Biwa Canal over an entirely convincing naturalistic waterfall.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.3.9:

Ramsay, A. (u.å.). *An artfully placed camellia flower floats on the surface of the water in a tsukubai in the garden of Konchi-in.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.4 Sand og grus

2.3.4.1:

Ramsay, A. (u.å.). *The 'A-un' garden at Ryogen-in. A notice beside it explains that A-un means 'inhale and exhale, heaven and earth, positive and negative, male and female. The garden is designed to display the truth of the universe and the essence of Zen.'* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.4.2 – 2.3.4.11:

Illustrasjoner utarbeidet av forfatteren med utgangspunkt i Kawaguchi (2015).

2.3.5 Stier og tråkkesteiner

2.3.5.1:

Harpur, J. (u.å.). *Stones of different sized and shapes have been meticulously fitted together to form this imposing path leading from the front gate to the entrance of Ryugen-in Temple, belonging to the Daitoku-ji Temple complex in Kyoto.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.5.2:

Harpur, J. (u.å.). *Although pines and evergreens form the backbone of most traditional Japanese gardens, maples are often used near paths for the pleasant dappled shade they give throughout the spring, summer, and autumn months.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.5.3:

Ramsay, A. (u.å.). *The sinuous stepping stone bridge leads across one of the two ponds in the lower garden at Tenju-an. It is made either from bridge piers or the bases of pillars that would once have supported a temple.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.5.4 og 2.3.5.5:

Illustrasjoner utarbeidet av forfatteren med utgangspunkt i Kawaguchi (2015).

2.3.6 Broer

2.3.6.1:

Ramsay, A. (u.å.). *Sixteen bridges cross the inlets of the central pond at Katsura. This one is made to a traditional design from bundles of logs laid over a wooden frame and covered with gravel and moss.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Attlee (2010).

2.3.6.2:

japan-guide.com. (u.å.). *Wooden zig zag bridge at Korakuen.* [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://www.japan-guide.com/e/e2099_elements.html (Hentet 18. desember 2021).

2.3.6.3 og 2.3.6.4:

Illustrasjoner utarbeidet av forfatteren med utgangspunkt i Kawaguchi (2015).

2.3.7 Steinlykter

2.3.7.1:

Mizuno, K. (u.å.). *The Katsuga-type Stone Lantern.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.3.7.2:

Mizuno, K. (u.å.). *Nishinoya Type.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.3.7.3:

Mizuno, K. (u.å.). *Oribe Type.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.3.7.4:

Mizuno, K. (u.å.). *Sennyuji "Snow-viewing" Type.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Mizuno (2002).

2.3.7.5:

Harpur, J. (u.å.). *The original of this famous kotoji lantern used over water is found at Kenrokuen Park in the city of Kanazawa on the Sea of Japan. Its shape is like the struts supporting the strings on a koto, a Japanese zither.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.7.6:

Lawson, A. (u.å.). *A round oki-gata lantern is typically placed at the end of a pebbly spit of land jutting out into water. One of the most important examples in Japan can be seen at the Katsura Imperial Palace outside Kyoto. The effect can be re-created in very restricted spaces as it works equally well in dry gardens. This example is in a garden in Augsburg, Germany.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.7.7:

Magic Stone Sculpture. (u.å.). *Japanese garden statue pagoda lanterns.* [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.magicstonegarden.com/japanese-garden-statue-pagoda-lanterns.html> (Hentet 18. desember 2021).

2.3.7.8:

Moe, B. (2012). *Walks among lanterns in the Japanese Garden.* [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/en/universitygardens/68574/walks-among-lanterns-japanese-garden> (Hentet 18. desember 2021).

2.3.8 Pergola

2.3.8.1:

Taylor, P. (u.å.). *From another direction, wisteria in full bloom forms a dramatic entrance to the oriental section of the garden. Wisteria pergolas can serve as delightful, informal arbours. A pergola is also an effective way of presenting some specimen plants in a large garden.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.9 Gjerder, skjermer og portaler

2.3.9.1:

Yoshikawa, I. (u.å.). *Branches of kuro-moji (Japanese spice-bush) form a choice material for rustic-style fences (see also page 118). The lacquered reddish-black tone of their bark lends particular elegance to a country garden. The branches have been patiently arranged back to front and in overlapping rows secured with horizontal bamboo struts.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.9.2:

Yoshikawa, I. (u.å.). *The kenninji fence (see also page 118) is the most common style of bamboo fence used for screening off areas around the house and garden.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.9.3:

Yoshikawa, I. (u.å.). *Branches of bamboo have been used to produce this sleeve fence (see also page 118). It is placed beside an entrance to screen part of the front of a building from view. Although rustic in style, it is tidy enough for a formal position. A huge cluster of bamboo branches decorates the end of the fence.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.9.4:

Nichols, C. (u.å.). *An original bamboo screen design by Robert Ketchell and Eileen Tunnell for the 'Ox-herding Pictures' Garden at the Hampton Court Flower Show in 1996.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Kawaguchi (2015).

2.3.9.5:

Joe, M. (u.å.). *Torii på øya Itsukushima, Japan.* [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/torii> (Hentet 19. desember 2021).

2.3.10 Lånt landskap

2.3.10.1:

Ohashi, H. (u.å.). *Hiei-zau, Kyoto's guardian mountain, used as borrowed scenery. Shoden-jo, Kyoto.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Keane (1996).

2.3.10.2:

Ohashi, H. (u.å.). *A castle as "borrowed scenery" in a stroll garden. Genkyu-en, Hikone Castle, Shiga.* [Digitalisert fotografi]. Hentet fra Keane (1996).

2.4 Introduksjon av japanske plantearter i Norge

2.4.1 Bakgrunn

2.4.1.1:

Keiga, K. (1823-1829). *Painting showing Philipp Franz von Siebold with a telescope (teresukoppu), Dutch personnel and Siebolds Japanese wife Kusumoto Otaki with their baby-daughter Kusumoto Ine watching an incoming Dutch sailing ship at Dejima. The ship is towed by many stringed rowing boats.* [Maleri]. Tilgjengelig fra: https://visualizingcultures.mit.edu/black_ships_and_samurai/bss_essay01.html (Hentet 20. desember 2021).

2.4.2 Stauder

2.4.2.1:

Kew Royal Botanic Gardens - Plants of the World Online. (2021). *Adonis amurensis*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <http://www.plantsoftheworldonline.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:708061-1> (Hentet 18. november 2021).

2.4.2.2:

Gardenia. (u.å.). *Anemone huphensis var Japonica 'Pamina' (Japanese Anemone)*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.gardenia.net/plant/anemone-huhehensis-var-japonica-pamina-japanese-anemone> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.2.3:

Hageland. (u.å.). *Dicentra spectabilis 'Valentine'*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://hageland.no/hageplanter/stauder/loyntnantshjerte-valentine/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.2.4:

Keeping It Green Nursery. (u.å.). *Filipendula purpurea (Japanese Purple Meadowsweet)*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.keepingitgreennursery.com/products/filipendula-purpurea-japanese-purple-meadowsweet> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.2.5:

Walters Gardens, Inc. (u.å.). *Hosta 'Fortunei aureomarginata'*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.waltersgardens.com/variety.php?ID=HSFAM> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.2.6:

Kihaku-Gato. (2015). *Lilium speciosum var. rubrum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.plantsmap.com/plants/22049> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.2.7:

Gardenia. (u.å.). *Physalis alkekengi var. franchetii (Chinese Lantern)*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.gardenia.net/plant/physalis-alkekengi-var-franchetii> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.2.8:

Gardenia. (u.å.). *Primula japonica (Japanese Primrose)*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.gardenia.net/plant/primula-japonica-japanese-primrose> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.2.9:

Annie's Annual & Perennials. (u.å.). *Thalictrum rochebrunianum* "Lavender Mist Meadow Rue". [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.anniesannuals.com/plants/view/?id=1057> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3 Vintergrønne busker og trær

2.4.3.1:

Syphrit, P. (u.å.). *Abies veitchii* cone in the fall. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://conifersociety.org/conifers/abies-veitchii/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3.2:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

2.4.3.3:

Gardener's World. (u.å.). *Ilex crenata* 'Dark Green'. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.gardenersworld.com/plants/ilex-crenata-dark-green/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3.4:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

2.4.3.5:

Gardenia. (u.å.). *Pieris japonica* 'Red Head' (Japanese Andromeda). [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.gardenia.net/plant/pieris-japonica-red-head-japanese-andromeda> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3.6:

Dunagin, W. (2016). *Pinus pumila* 'Glauc' at Hidden Lake Gardens, Tipton, Michigan, July 2016. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://conifersociety.org/conifers/pinus-pumila-glauc/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3.7:

Hjelmstad, R. (2007). *Rhododendron yakushmanum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.rolv.no/bilder/galleri/rhododendron/yakushmanum.htm> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3.8:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

2.4.3.9:

Gardeners Dream. (u.å.). *Skimmia Japonica Rubella Evergreen Shrub*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.gardenersdream.co.uk/skimmia-japonica-rubella-evergreen-shrub-p824> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3.10:

Vestplant. (u.å.). *Taxus cuspidata 'Nana'*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.vestplant.no/plants/taxus-cuspidata-nana/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.3.11:

Architectural Plants. (u.å.). *Pseudosasa japonica (metake)*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.architecturalplants.com/product/pseudosasa-japonica/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.4 Løvfellende busker og trær

2.4.4.1:

Hansen, O. B. (2020). *Japanlønn 'Aconitifolium' har sterkt flikete blader og flotte høstfarger i rødt*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://parkoganlegg.no/cat-treportrettet/acer-japonicum-sma-traer-med-flotte-hostfarger/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.4.2:

Eliteplanter. (u.å.). *Cercidiphyllum japonicum fk Gøteborg E*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://eliteplanter.no/produkt/cercidiphyllum-japonicum-fk-goteborg-e/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.4.3:

Gardener's Path. (u.å.). *Forsythia suspensa*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://gardenerspath.com/plants/ornamentals/grow-weeping-forsythia/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.4.4:

NetPS Plant Finder. (u.å.). *Pee Gee Hydrangea in bloom*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://plants.connon.ca/11100004/Plant/209/Pee_Gee_Hydrangea/ (Hentet 21. desember 2021).

2.4.4.5:

Oregon State University. (u.å.). *Paeonia suffruticosa, plant habit, flowering*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://landscapeplants.oregonstate.edu/plants/paeonia-suffruticosa> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.4.6:

Sund, K. (2015). *Snømagnolia Magnolia kobus i blomstring, 2015*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.nhm.uio.no/besok-oss/botanisk-hage/avdelinger/arboretet/trar/magnolia/> (Hentet 21. desember 2021).

2.4.4.7:

Fotografi tatt av forfatteren (2021).

3.0:

Fotografi tatt av forfatteren (2021).

3.1 Botanisk hage i Bergen

3.1.1:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.2:

Moe, B. (u.å.). *Høststemning med japansk lønn og steinpagoden på knausen*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://w2.uib.no/filearchive/023-029_japanhagen_0708.pdf (Hentet 21. september 2021).

3.1.3:

Kartverket. (2021). *Illustrasjonskart*. [Digitalt illustrasjonskart]. Tilgjengelig fra: <https://www.kartverket.no/til-lands/kart/illustrasjonskart/> (Hentet 10. desember 2021).

3.1.4 og 3.1.5:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.6:

Kolle, K. W. (u.å.). *Fra seremonien da prosjektet med Japanhagen startet den 24. mai 2005*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://w2.uib.no/filearchive/023-029_japanhagen_0708.pdf (Hentet 21. september 2021).

3.1.7:

Pousi, T. (u.å.). *Under seremonien deltok flere japanske kvinner iført fargerike kimonoer - den tradisjonelle japanske nasjonaldrakten*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://w2.uib.no/filearchive/023-029_japanhagen_0708.pdf (Hentet 21. september 2021).

3.1.8:

Litlere, B. (u.å.). *Haruto Kobayashi leder arbeidet med plassering av store steinblokker i grusdammen*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://w2.uib.no/filearchive/023-029_japanhagen_0708.pdf (Hentet 21. september 2021).

3.1.9

Litlere, B. (u.å.). *Tepaviljongen kom som et byggesett fra Japan og ble reist etter en enkel tegning på en treplate*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://w2.uib.no/filearchive/023-029_japanhagen_0708.pdf (Hentet 21. september 2021).

3.1.10 – 3.1.16:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.17:

Universitetet i Bergen. (u.å.). *Områdeguide*. [Plantegning]. Tilgjengelig fra: https://www.uib.no/sites/w3.uib.no/files/w2/ja/japanhagen_1.pdf (Hentet 21. september 2021).

3.1.18 – 3.1.29:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.30:

Molnes, R. W. (2020). *Japandag*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/127510/japandag> (Hentet 21. september 2021).

3.1.31 – 3.1.35:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.36:

Søyland, A. H. (2010). *Prunus 'Accolade' i blom i Japanhagen*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/68698/plantene-trosser-sn%C3%B8-og-nattefrost-i-mai> (Hentet 22. september 2021).

3.1.37 – 3.1.42:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.43:

Moe, B. (u.å.). *Yukimi-lykten står ved bekkegjelet*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/68021/lyktene-i-japanhagen> (Hentet 22. september 2021).

3.1.44 – 3.1.49:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.50 og 3.1.51:

Litlere, B. (2020). *Japanhagen på Milde*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.plantedguiden.no/artikler/japanhagen-pa-milde> (Hentet 22. september 2021).

3.1.52:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.53:

Litlere, B. (2020). *Japanhagen på Milde*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.plantedguiden.no/artikler/japanhagen-pa-milde> (Hentet 22. september 2021)

3.1.54:

Universitetet i Bergen. (u.å.). *Japanhagen*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.uib.no/universitetshagene/66893/japanhagen> (Hentet 22. september 2021).

3.1.55:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.56:

Litlere, B. (2020). *Japanhagen på Milde*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.plantedguiden.no/artikler/japanhagen-pa-milde> (Hentet 22. september 2021)

3.1.57 og 3.1.58:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.1.59 og 3.1.60:

Litlere, B. (2020). *Japanhagen på Milde*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.plantedguiden.no/artikler/japanhagen-pa-milde> (Hentet 22. september 2021)

3.1.61 - 3.1.64:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2 Drammens museum

3.2.1:

Drammens Museum. (u.å.). *Den japanske haven*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/den-japanske-haven/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.2:

Drammens Museum. (u.å.). *Drammens Museum, Marienlyst*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/drammens-museum-marienlyst/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.3:

Kartverket. (2021). *Illustrasjonskart*. [Digitalt illustrasjonskart]. Tilgjengelig fra: <https://www.kartverket.no/til-lands/kart/illustrasjonskart/> (Hentet 10. desember 2021).

3.2.4:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.5:

Museumsbygningen fra 1928 tegnet av arkitekt Christian Fredrik Arbo. (u.å.). [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/drammens-museum-marienlyst/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.6 og 3.2.7:

Drammens Museum. (u.å.). *Arbos nyklassiske park*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/arbos-nyklassiske-park/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.8:

Byggeindustrien. (2013). *Åpner japansk hage i Drammen*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.bygg.no/apner-japansk-hage-i-drammen/106235!/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.9:

Hole Hagesenter. (u.å.). *Japansk hage, Drammens Museum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japansk-hage-drammen-museum/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.10 og 3.2.11:

Visit Drammen. (u.å.). *Den japanske haven på Marienlyst*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.visitdrammen.no/kunst-og-kultur/den-japanske-haven-pa-marienlyst> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.12 – 3.2.14:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.15:

Hole Hagesenter. (u.å.). *Japansk hage, Drammens Museum*. [Plantegning]. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japansk-hage-drammen-museum/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.16 - 3.2.22:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.23:

Drammens Museum. (u.å.). *Den japanske haven*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/den-japanske-haven/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.24 – 3.2.28:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.29 og 3.2.30:

Drammens Museum. (u.å.). *Den japanske haven*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/den-japanske-haven/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.31:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.32:

Hole Hagesenter. (u.å.). *Japansk hage, Drammens Museum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japansk-hage-drammen-museum/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.33 og 3.2.34:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.35:

Hole Hagesenter. (u.å.). *Japansk hage, Drammens Museum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japansk-hage-drammen-museum/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.36:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.37:

Japans ambassade i Norge. (2013). *Åpning av Japansk hage ved Drammens Museum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://www.no.emb-japan.go.jp/Norwegian/Kultur_og_Utdanning/Arrangementer/japansk_hage_drammen2013.html (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.38:

Visit Drammen. (u.å.). *Den japanske haven på Marienlyst*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.visitdrammen.no/kunst-og-kultur/den-japanske-haven-pa-marienlyst> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.39 og 3.2.40:

Mose AS. (u.å.). *Japansk hage på Drammens Museum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <http://www.mose.as/drammensmuseum> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.41 – 3.2.45:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.46:

Hole Hagesenter. (u.å.). *Japansk hage, Drammens Museum*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japansk-hage-drammen-museum/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.47:

Drammens Museum. (u.å.). *Den japanske haven*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/den-japanske-haven/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.2.48 – 3.2.57:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.2.58:

Drammens Museum. (u.å.). *Den japanske haven*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://drammens.museum.no/arena/den-japanske-haven/> (Hentet 19. oktober 2021).

3.3 *Diakonhjemmet sykehus*

3.3.1:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.3.2:

Hole hagesenter. (u.å.). Diakonhjemmet sykehus. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://holehagesenter.no/hage/japanske-hage-diaconhjemmet-sykehus/> (Hentet 21. oktober 2021).

3.3.3:

Kartverket. (2021). *Illustrasjonskart*. [Digitalt illustrasjonskart]. Tilgjengelig fra: <https://www.kartverket.no/til-lands/kart/illustrasjonskart/> (Hentet 10. desember 2021).

3.3.4:

Diakonhjemmet Sykehus. (u.å.). *Hoveddelen av Diakonhjemmet Sykehus ligger i grønne omgivelser på Steinerud ikke langt fra Majorstuen*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://diakonhjemmetsykehus.no/om-diaconhjemmet-sykehus/fakta-om-sykehuset> (Hentet 21. oktober 2021).

3.3.5:

Steinerud med dei to sjukehusbygningane som stod ferdige i 1900. (u.å.). [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2009030200085?page=137 (Hentet 21. oktober 2021).

3.3.6:

Sykehusets urbygning i 1890. (1890). [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.diaconhjemmet.no/stiftelse/historie/> (Hentet 04. oktober 2021).

3.3.7 – 3.3.12:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.3.13:

Hole Hagesenter. (2017). Den japanske hagen på Diakonhjemmet Sykehus [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1730819953914597.1073741843.1471705583159370&type=3> (Hentet 21. oktober 2021).

3.3.14 – 3.3.19:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.3.20:

Hole Hagesenter. (2016). [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.facebook.com/holehagesenter/posts/1553019318361329> (Hentet 21. oktober 2021).

3.3.21:

Hole Hagesenter. (2017). *Den japanske hagen på Diakonhjemmet Sykehus*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1730819953914597.1073741843.1471705583159370&type=3> (Hentet 21. oktober 2021).

3.3.22 – 3.3.29:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

3.4 Odontologibygget

3.4.1:

Statsbygg. (u.å.a). *Landskap*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://docplayer.me/1222066-Nytt-odontologibygget-det-medisinsk-odontologiske-fakultet-universitetet-i-bergen-arstadveien-19-bergen.html> (Hentet 14. oktober 2021).

3.4.2:

Kartverket. (2021). *Illustrasjonskart*. [Digitalt illustrasjonskart]. Tilgjengelig fra: <https://www.kartverket.no/til-lands/kart/illustrasjonskart/> (Hentet 10. desember 2021).

3.4.3:

UiB, *Det Gamle Odontologiske Institutt*. (u.å.). [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: <https://www.grind.no/midthordland/bergen/ui-b-det-gamle-odontologiske-institutt> (Hentet 14. oktober 2021).

3.4.4:

Dale, O. H. (u.å.). *National Dental Faculty / Kristin Jarmund Architects*. [Digitalt fotografi]. Tilgjengelig fra: https://www.archdaily.com/349139/national-dental-faculty-kristin-jarmund-architects/514e1a20b3fc4b755a000029-national-dental-faculty-kristin-jarmund-architects-photo?next_project=no (Hentet 14. oktober 2021).

3.4.5 og 3.4.6:

Lillebø, J. M. (u.å.). *National Dental Faculty / Kristin Jarmund Architects*. [Digitalt fotografi].

Tilgjengelig fra: <https://www.archdaily.com/349139/national-dental-faculty-kristin-jarmund-architects/514e1aa5b3fc4b755a00002d-national-dental-faculty-kristin-jarmund-architects-photo> (Hentet 14. oktober 2021).

3.4.7 og 3.4.8:

Statsbygg. (u.å.b). *Situasjonsplan*. [Plantegning]. Tilgjengelig fra: [https://docplayer](https://docplayer.me/1222066-Nytt-odontologibygget-det-medisinske-odontologiske-fakultet-universitetet-i-bergen-arstadveien-19-bergen.html)

[me/1222066-Nytt-odontologibygget-det-medisinske-odontologiske-fakultet-universitetet-i-bergen-arstadveien-19-bergen.html](https://docplayer.me/1222066-Nytt-odontologibygget-det-medisinske-odontologiske-fakultet-universitetet-i-bergen-arstadveien-19-bergen.html) (Hentet 14. oktober 2021).

3.4.9 – 3.4.14:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

4.0, og 5.0:

Fotografi tatt av forfatteren (2021)

Vedlegg

Vedlegg 1: Planteliste Botanisk hage i Bergen

Vedlegg 2: Planteliste Drammens museum

Vedlegg 3: Planteliste Diakonhjemmet sykehus

Vedlegg 4: Skjema for analyse av japansk inspirerte hager

Vedlegg 5: Spørsmålsskjema for visuell analyse

Vedlegg 1: Planteliste Botanisk hage i Bergen

Vintergrønne busker og trær

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Pinaceae (Furufamilien)	<i>Abies koreana</i> 'Bonsai Blue'	Korea-edelgran 'Bonsai Blue'	Korea/Kultivar		1	H5
Pinaceae	<i>Abies koreana</i> 'Don Tajuso'	Korea-edelgran 'Don Tajuso'	Korea/Kultivar		1	H5
Pinaceae	<i>Abies veitchii</i>	Veitch-edelgran	Japan		2	H5
Pinaceae	<i>Abies veitchii</i> 'Heddergott'	Veitch-edelgran 'Heddergott'	Japan/Kultivar		1	H4
Pinaceae	<i>Abies veitchii</i> var. <i>sikokiana</i> flere syn.	Shikoku-edelgran	Sør-Japan	Norge	1	H1
Cupressaceae (Syssyppfamilien)	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Aurora'	Solssypp/Hinoki-sypp 'Aurora'	Japan/Kultivar fra Nederland		1	H4-5
Cupressaceae	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Contorta'	Solssypp/Hinoki-sypp 'Contorta'	Japan/Kultivar fra Nederland		1	H3
Cupressaceae	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Graciosa'	Solssypp/Hinoki-sypp 'Graciosa'	Japan/Kultivar fra Nederland		1	H3
Cupressaceae	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Nana Gracilis'	Solssypp/Hinoki-sypp 'Nana Gracilis'	Japan/Kultivar		4	H3-5
Cupressaceae	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Rigid Dwarf'	Solssypp/Hinoki-sypp 'Rigid Dwarf'	Japan/Kultivar fra Storbritannia		1	H3
Cupressaceae	<i>Cryptomeria japonica</i>	Japanseder	Japan	Norge	3	H3
Ginkgoaceae (Tempeltrefamilien)	<i>Ginkgo biloba</i>	Tempeltre	Kina	Japan	1	H3-4
Aquifoliaceae (Kristtornfamilien)	<i>Ilex crenata</i> 'Glory Gem'	Japankristtorn 'Glory Gem'	Kina, Korea, Japan/Kultivar		1	H3-4?
Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i> 'Repanda'	Einer 'Repanda'	Tempererte områder i nordlige halvkule/Kultivar		1	H5
Pinaceae	<i>Larix kaempferi</i> 'Diana'	Japanlerk 'Diana'	Japan/Kultivar fra Tyskland		1	H5
Berberidaceae (Berberisfamilien)	<i>Mahonia bealei</i> 'Hivemant'	Mahonia 'Hivemant'	Kina/Kultivar		1	H2-4?
Cupressaceae	<i>Metasequoia glyptostroboides</i>	Urtidstre	Kina	Japan	2	H4
Cupressaceae	<i>Microbiota decussata</i>	Steppetuja, småbiota	Sørøst-Sibir		2	H7
Ericaceae (Lyngfamilien)	<i>Pieris japonica</i> 'Bisbee Dwarf'	Japanpieris 'Bisbee Dwarf'	Japan/Kultivar		1	H2
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Bonfire'	Japanpieris 'Bonfire'	Japan/Kultivar		1	H3
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Cavatine'	Japanpieris 'Cavatine'	Japan/Kultivar		1	H2
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Debutante'	Japanpieris 'Debutante'	Japan/Kultivar		7	H3

Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Little Heath Green'	Japanpieris 'Little Heath Green'	Japan/Kultivar		8	H3
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Little Heath'	Japanpieris 'Little Heath'	Japan/Kultivar		6	H3
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Purity'	Japanpieris 'Purity'	Japan/Kultivar		1	H2
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Sarabande'	Japanpieris 'Sarabande'	Japan/Kultivar		8	H4
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Shojo'	Japanpieris 'Shojo'	Japan/Kultivar		1	H2
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> 'Valley Rose'	Japanpieris 'Valley Rose'	Japan/Kultivar		2	H2
Ericaceae	<i>Pieris japonica</i> var. <i>yakushimensis</i> 'Nanum'	Japanpieris 'Nanum'	Japan/Kultivar		8	H4
Pinaceae	<i>Pinus parviflora</i> 'Fuku-zu-mi'	Penselfuru 'Fuku-zu-mi'	Japan, Korea/Kultivar		1	H4
Pinaceae	<i>Pinus parviflora</i> 'Negishi'	Penselfuru 'Negishi'	Japan, Korea/Kultivar		2	H5
Pinaceae	<i>Pinus parviflora</i> 'Schoon's Bonsai'	Penselfuru 'Schoon's Bonsai'	Japan, Korea/Kultivar		1	H4
Pinaceae	<i>Pinus sylvestris</i>	Vanlig furu	Europa, Sibir, Øst-Asia		1	H8
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Koichiro Wada'	Hagerhododendron 'Koichiro Wada'	Kultivar		2	H4
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Maruschka'	Hagerhododendron 'Maruschka'	Kultivar		1	H3
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Satschiko'	Hagerhododendron 'Satschiko'	Kultivar		2	H2
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Schneeglantz'	Hagerhododendron 'Schneeglantz'	Kultivar		1	H3?
Ericaceae	<i>Rhododendron benhallii</i> 'Honshu Blue' syn. <i>Menziesia cilicalyx</i> 'Honshu Blue'	Rhododendron 'Honshu Blue'	Japan/Kultivar		1	H1
Ericaceae	<i>Rhododendron brachycarpum</i>	Fujirhododendron	Japan, Korea, Øst-Russland	Tyskland	1	H5
Ericaceae	<i>Rhododendron yakushimanum</i> 'Koichiro Wada Select'	Yakushimarhododendron 'Koichiro Wada Select'	Japan/Kultivar		1	H4
Ericaceae	<i>Rhododendron yakushimanum</i> 'Koichiro Wada'	Yakushimarhododendron 'Koichiro Wada'	Japan/Kultivar		2	H4
Sciadopityaceae (Skjermtrefamilien)	<i>Sciadopitys verticillata</i>	Skjermbladtref, Skjermtref, Skjermgran	Japan	Japan	1	H4
Taxaceae (Bartelfamilien)	<i>Taxus cuspidata</i>	Japanbartelf	Øst-Kina, Korea, Japan		1	H5
Taxaceae	<i>Taxus cuspidata</i> var. <i>nana</i>	Japanbartelf	Korea, Japan	Japan	2	H5
Cupressaceae	<i>Thujaopsis dolabrata</i>	Vokstuja	Japan		1	H5
Cupressaceae	<i>Thujaopsis dolabrata</i> 'Nana'	Lav vokstuja/Vokstuja 'Nana'	Japan/Kultivar		5	H4
Trochodendraceae (Trochodendraceae-familien)	<i>Trochodendron aralioides</i>	Hjultref	Japan, Korea, Taiwan	Japan	1	H3
Pinaceae	<i>Tsuga diversifolia</i> 'Minikin'	Japanhemlokk 'Minikin'	Japan/Kultivar		1	H5

Løvfellende busker og trær

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Sapindaceae (Såpebærfamilien)	<i>Acer capillipes</i>	Slangebarklønn	Japan – Honshu, Shikoku	Norge	1	H3
Sapindaceae	<i>Acer carpinifolium</i>	Agnbøklønn	Japan – Honshu, Kyushu, Shikoku	Japan	1	H3?
Sapindaceae	<i>Acer cissifolium</i>	Vinløv-lønn	Japan – Hokkaido, Honshu, Kyushu, Shikoku	Norge	1	H3
Sapindaceae	<i>Acer japonicum</i>	Japanlønn	Japan – Hokkaido, Honshu	Japan	1	H3
Sapindaceae	<i>Acer japonicum 'Aconitifolium'</i>	Japanlønn 'Aconitifolium'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer japonicum 'O-isami'</i>	Japanlønn 'O-isami'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer japonicum 'Vitifolium'</i>	Japanlønn 'Vitifolium'	Japan, Sør-Korea/Kultivar		3	H3
Sapindaceae	<i>Acer micranthum</i>	Kominelønn	Japan – Honshu, Kyushu, Shikoku	Norge	1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum</i>	Viftelønn	Taiwan, Øst-Kina, Korea, Japan	Norge	3	H4
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Aka Shigitatsu Sawa'</i>	Viftelønn 'Aka Shigitatsu Sawa'	Japan/Kultivar		1	H4?
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Ao Shidare'</i>	Viftelønn 'Ao Shidare'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Aoyagi'</i>	Viftelønn 'Aoyagi'	Japan/Kultivar		1	H3-4?
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Arakawa'</i>	Viftelønn 'Arakawa'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Ariadne'</i>	Viftelønn 'Ariadne'	Japan/Kultivar fra Nederland		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Hupp's Dwarf'</i>	Viftelønn 'Hupp's Dwarf'	Japan/Kultivar fra USA		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Inaba-shidare'</i>	Viftelønn 'Inaba-shidare'	Japan/Kultivar		1	H4
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Katsura'</i>	Viftelønn 'Katsura'	Japan/Kultivar		1	H4
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Ki-hachijo'</i>	Viftelønn 'Ki-hachijo'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Koto-no-ito'</i>	Viftelønn 'Koto-no-ito'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Lionheart'</i>	Viftelønn 'Lionheart'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Manyo-no-sato'</i>	Viftelønn 'Manyo-no-sato'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Mikawa-yatsubusa'</i>	Viftelønn 'Mikawa-yatsubusa'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Momoiro-koya-san'</i>	Viftelønn 'Momoiro-koyasan'	Japan/Kultivar fra Nederland		2	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Okushimo'</i>	Viftelønn 'Okushimo'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	<i>Acer palmatum 'Omurayama'</i>	Viftelønn 'Omurayama'	Japan/Kultivar		1	H3

Sapindaceae	Acer palmatum 'Orange Dream'	Viftelønn 'Orange Dream'	Japan/Kultivar		1	H3-4
Sapindaceae	Acer palmatum 'Oridono-nishiki'	Viftelønn 'Oridono-nishiki'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	Acer palmatum 'Osakazuki'	Viftelønn 'Osakazuki'	Japan/Kultivar		2	H3-5
Sapindaceae	Acer palmatum 'Red Pygmy'	Viftelønn 'Red Pygmy'	Japan/Kultivar fra Nederland/Italia		1	H3
Sapindaceae	Acer palmatum 'Sango-kaku'	Viftelønn 'Sango-kaku'	Japan/Kultivar		2	H3-5
Sapindaceae	Acer palmatum 'Seiryu'	Viftelønn 'Seiryu'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	Acer palmatum 'Shirazz'	Viftelønn 'Shirazz'	Japan/Kultivar fra New Zealand		1	H4-5
Sapindaceae	Acer palmatum 'Tsuma-gaki'	Viftelønn 'Tsuma-gaki'	Japan/Kultivar		3	H3
Sapindaceae	Acer palmatum 'Ukigumo'	Viftelønn 'Ukigumo'	Japan/Kultivar		2	H3-4
Sapindaceae	Acer palmatum 'Winter Flame'	Viftelønn 'Winter Flame'	Japan/Kultivar		1	H3?
Sapindaceae	Acer palmatum 'Yugure'	Viftelønn 'Yugure'	Japan/Kultivar		2	H3
Sapindaceae	Acer pictum	Gulfargelønn	Mongolia, Kina, Øst-Sibir, Japan, Korea	Sør-Korea	1	H3
Sapindaceae	Acer rufinerve	Stripelønn/Rustlønn/Ruststripelønn	Japan – Honshu, Kyushu, Shikoku	Norge	1	H2
Sapindaceae	Acer rufinerve 'Winter Gold'	Stripelønn/Rustlønn/Ruststripelønn 'Winter Gold'	Japan/Kultivar fra Australia		1	H2?
Sapindaceae	Acer shirasawanum	Måneskinnslønn/Shirasawalønn	Japan – Honshu, Shikoku	Japan	1	H5
Sapindaceae	Acer shirasawanum 'Aureum'	Måneskinnslønn/Shirasawalønn 'Aureum'	Japan/Kultivar		3	H2-3
Sapindaceae	Acer shirasawanum 'Jordan'	Måneskinnslønn/Shirasawalønn 'Jordan'	Japan/Kultivar		1	H3
Sapindaceae	Acer sieboldianum	Fagerlønn	Japan – Honshu, Kyushu, Shikoku	Japan	2	H4
Sapindaceae	Acer truncatum 'Akikaze Nishiki'	Shantunglønn 'Akikaze Nikishi'	Japan/Kultivar		1	H3?
Betulaceae (Bjørkefamilien)	Alnus firma	Japangrønnor	Japan – Honshu, Kyushu	Japan	1	H3
Betulaceae	Alnus glutinosa	Svartor	Nord-Afrika, Europa, Kaukasus, Sibir	Norge	1	H5
Cercidiphyllaceae (Hjertetrefamilien)	Cercidiphyllum japonicum	Hjertetre, katsuratre	Japan		2	H5-6
Ranunculaceae (Soleiefamilien)	Clematis brasiliانا	Klematis	Brasil		1	H5?
Clethraceae (Konvallbuskfamilien)	Clethra alnifolia	Liljekonvallbusk/Vanlig lyngor	Østlige Nord-Amerika		1	H3
Clethraceae	Clethra alnifolia 'Clea'	Liljekonvallbusk/Vanlig lyngor 'Clea'	Nord-Amerika/Kultivar		1	H1
Cornaceae (Kornellfamilien)	Cornus controversa	Etasjekornell/ Pagodeblomsterkornell/ Pagodekornell	Korea, Japan, Kina, Himalaya	Sør-Korea	1	H3
Betulaceae	Corylus sieboldiana	Japanhasel	Japan	Norge	1	H1

Hydrangeaceae (Hortensiafamilien)	<i>Deutzia crenata</i> 'Nikko'	Stjernetopp 'Nikko'	Japan/Kultivar fra USA	1	H1
Ericaceae	<i>Enkianthus campanulatus</i>	Klokketrollyng	Japan	6	H4
Celastraceae (Spolebuskfamilien)	<i>Euonymus alatus</i>	Vingebeinved/Vingespolebusk	Nordøst-Asia, Sentral-Kina	1	H5
Celastraceae	<i>Euonymus alatus</i> 'Compactus'	Vingebeinved/Vingespolebusk 'Compactus'	Øst-Russland, Japan, Kina, Korea/Kultivar	2	H5
Celastraceae	<i>Euonymus sachalinensis</i>	Sakalinspolebusk	Nordøst-Kina, Japan, Korea, Øst-Russland	Sør-Korea 1	H5
Oleaceae (Oljetrefamilien)	<i>Forsythia suspensa</i> var. <i>fortunei</i>	Bleikgullbusk	Kina, Japan	1	H3
Hamamelidaceae (Trollhasselfamilien)	<i>Hamamelis japonica</i> 'Zuccariniana'	Japantrollhassel 'Zuccariniana'	Japan/Kultivar	1	H1
Hydrangeaceae	<i>Hydrangea paniculata</i> 'Kyushu'	Syrinhortensia 'Kyushu'	Japan - Kyushu/Kultivar	1	H2
Hydrangeaceae	<i>Hydrangea paniculata</i> 'Limelight'	Syrinhortensia 'Limelight'	Kina, Japan/Kultivar	3	H4
Hydrangeaceae	<i>Hydrangea paniculata</i> 'Phantom'	Syrinhortensia 'Phantom'	Kina, Japan/Kultivar	1	H4
Hydrangeaceae	<i>Hydrangea paniculata</i> 'Pink Diamond'	Syrinhortensia 'Pink Diamond'	Kina, Japan/Kultivar fra Belgia	1	H4?
Hydrangeaceae	<i>Hydrangea paniculata</i> 'Unique'	Syrinhortensia 'Unique'	Kina, Japan/Kultivar fra Belgia	1	H5
Hydrangeaceae	<i>Hydrangea paniculata</i> 'Vanille Fraise'	Syrinhortensia 'Vanille Fraise'	Kina, Japan/Kultivar fra Frankrike	1	H4
Ericaceae	<i>Leucothoe grayana</i>	Druelyng?	Japan	1	H3?
Magnoliaceae (Magnoliafamilien)	<i>Magnolia × kewensis</i> 'Wada's Memory'	Magnolia 'Wada's Memory'	Japan/Hybrid og kultivar	1	H2-3?
Magnoliaceae	<i>Magnolia kobus</i> syn. var. <i>borealis</i>	Snømagnolia/Sibirmagnolia	Korea, Japan – Honshu, Hokkaido	Japan 1	H4-5
Magnoliaceae	<i>Magnolia sieboldii</i>	Junimagnolia/Sieboldmagnolia/ Japanmagnolia	Øst-Asia	Japan 1	H4
Magnoliaceae	<i>Magnolia stellata</i> 'Royal Star'	Stjememagnolia 'Royal Star'	Japan/Kultivar	1	H3
Paeoniaceae (Peonfamilien)	<i>Paeonia delavayi</i>	Delavay-trepeon	Kina – Sichuan, Yunnan, Tibet	1	H4
Rosaceae (Rosefamilien)	<i>Prunus</i> 'Accolade'	Kirsebær/Hagekirsebær	Japan/Kultivar fra England	1	H4
Rosaceae	<i>Prunus incisa</i> 'Kojo-no-mai'	Japankirsebær 'Kojo-no-mai'	Japan/Kultivar	1	H4
Rosaceae	<i>Prunus nipponica</i>	Japankirsebær	Japan	1	H1
Rosaceae	<i>Prunus sargentii</i>	Sargentkirsebær	Japan, Korea, Sakhalin	1	H4-5
Rosaceae	<i>Prunus semulata</i> 'Kanzan'	Japankirsebær 'Kanzan'	Japan/Kultivar	4	H4
Rosaceae	<i>Prunus semulata</i> 'Kiku-shidare'	Japankirsebær 'Kiku-shidare'	Japan/Kultivar	1	H4
Rosaceae	<i>Prunus semulata</i> 'Kiku-shidare-zakura'	Japankirsebær 'Kiku-shidare-zakura'	Japan/Kultivar	1	H4
Rosaceae	<i>Prunus semulata</i> 'Shirofugen'	Japankirsebær 'Shirofugen'	Japan/Kultivar	1	H3

Ericaceae	<i>Rhododendron albrechtii</i>	Rhododendron/Azalea	Japan	Norge	2	H3
Ericaceae	<i>Rhododendron dauricum</i>	Vinterhododendron	Sibir, Nord-Kina, Korea, Japan		2	H3
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Klondyke'	Hagerhododendron 'Klondyke'	Kultivar		1	H4
Ericaceae	<i>Rhododendron molle</i> × <i>sinense</i>	Rhododendron	Hybrid		1	H1?
Ericaceae	<i>Rhododendron mucronulatum</i>	Rhododendron	Øst-Sibir, Nord- og Øst-Kina, Korea	Sør-Korea	1	H4
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Persil'	Hagerhododendron 'Persil'	Kultivar		1	H5
Ericaceae	<i>Rhododendron quinquefolium</i>	Rhododendron	Japan	Japan	1	H1
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Royal Command'	Hagerhododendron 'Royal Command'	Kultivar		1	H4
Grossulariaceae (Ripsfamilien)	<i>Ribes latifolium</i>	Ribes	Kina, Japan, Russland	Russland	1	H4-6?
Rosaceae	<i>Rosa luciae</i> 'Onoëi'	Rosa 'Onoëi'	Kina, Korea, Filippinene Japan/Kultivar		1	H1
Rosaceae	<i>Rosa multiflora</i>	Småklatreroase/Japanklatreroase	Kina, Japan, Korea	Japan	1	H4
Rosaceae	<i>Rubus idaeus</i> ssp. <i>sachalinensis</i>	Bringebær?	Russland, Mongolia, Nord-Kina, Korea, Japan	Russland	1	H2?
Saliaceae (Pilefamilien)	<i>Salix babylonica</i> 'Tortuosa'	Babylonpil 'Tortuosa'	Nord- og Øst-Kina, Korea/Kultivar		1	H3
Saliaceae	<i>Salix nakamura</i> var. <i>yezoalpina</i>	Yezodvergvier	Japan		1	H1
Saliaceae	<i>Salix udensis</i> 'Sekka'	Dragevier	Øst-Sibir, Korea, Japan/Kultivar		1	H3
Rosaceae	<i>Sorbus commixta</i>	Japanrogn	Japan, Korea	Japan og Sør-Korea	3	H7
Rosaceae	<i>Spiraea japonica</i>	Japanspirea	Japan, Øst-Kina	Japan	1	H5
Rosaceae	<i>Spiraea japonica</i> 'Alpina'	Japanspirea 'Alpina'	Japan, Øst-Kina/Kultivar		1	H4
Rosaceae	<i>Spiraea japonica</i> 'Golden Princess'	Japanspirea 'Golden Princess'	Japan, Øst-Kina/Kultivar		1	H4
Rosaceae	<i>Spiraea japonica</i> 'Shirobana'	Japanspirea 'Shirobana'	Japan, Øst-Kina/Kultivar		1	H5
Rosaceae	<i>Spiraea nipponica</i>	Sommerspirea/Nipponspirea	Japan		1	H6
Rosaceae	<i>Spiraea nipponica</i> 'Snowmound'	Sommerspirea/Nipponspirea 'Snowmound'	Japan/Kultivar		1	H6
Theaceae	<i>Stewartia pseudocamellia</i>	Japanstewartia	Japan, Korea		2	H3
Styracaceae (Styraksfamilien)	<i>Styrax japonicus</i>	Japanstyraks	Kina, Korea, Japan		2	H2

Stauder

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utberedelse	Individets opprinnelses.l and	Antall	Herdighet
Acoraceae (Kalmusrotfamilien)	<i>Acorus calamus</i>	Kalmusrot, kalmerot	Europa, Asia, Nord-Amerika	Norge	1	H4
Ranunculaceae	<i>Actaea japonica</i> 'Compacta'	Høstomdrue/Japanomdrue 'Compacta'	Japan/Kultivar	Norge	1	H1
Ranunculaceae	<i>Actaea simplex</i> 'Atropurpurea'	Høstomdrue 'Atropurpurea'	Europa, Vest- og Midt-Asia/Kultivar		1	H6
Ranunculaceae	<i>Adonis vernalis</i>	Våradonis	Eurasia		1	H4-5
Ranunculaceae	<i>Anemone hupehensis</i>	Høstanemone/Høstsymre/ Kinasymre	Sentral Kina		1	H3-4
Ranunculaceae	<i>Anemone hupehensis</i> var. <i>japonica</i>	Japananemone	Japan, Kina, Taiwan		1	H3-4?
Ranunculaceae	<i>Anemone hupehensis</i> var. <i>japonica</i> 'Bressingham Glow'	Japananemone 'Bressingham Glow'	Japan/Kultivar		1	H3-4?
Ranunculaceae	<i>Anemone japonica</i>	Japananemone	Øst-Asia		1	H3-4
Ranunculaceae	<i>Anemonopsis macrophylla</i>	Storbladanemonesøster/ Porselensanemone	Japan – Honshu, Kyushu, Shikoku		1	H4
Ranunculaceae	<i>Aquilegia flabellata</i> 'Pumila Alba'	Dvergakeleie 'Pumila Alba'	Japan, Korea/Kultivar		1	H2
Ranunculaceae	<i>Aquilegia yabeana</i>	Akeleie	Japan, Kina, Mandsjuria		1	H1
Rosaceae	<i>Aruncus dioicus</i> 'Camschatus'	Skogskjegg 'Camschatus'	Sibir, Øst-Asia/Kultivar		2	H8
Asteraceae (Kurvplantefamilien)	<i>Aster lauteanus</i>	Aster	Kina		1	H1
Saxifragaceae (Slidrefamilien)	<i>Astilbe</i> × <i>arendsii</i> 'Astary Mix'	Arendsspir/Arendsastilbe 'Astary Mix'	Japan, Kina, Sentral-Asia/Hybrid og kultivar		1	H6-7?
Saxifragaceae	<i>Astilbe microphylla</i>	Astilbe/Spir	Japan – Honshu, Kyushu, Shikoku	Japan	1	H3
Saxifragaceae	<i>Astilbe rivularis</i> var. <i>myriantha</i>	Astilbe	Sentrale Kina	Kina	1	H3
Saxifragaceae	<i>Astilbe thunbergii</i> 'Rote Straussfeder'	Thunberg-astilbe/Tunbergspir 'Rote Straussfeder'	Japan/Kultivar fra Tyskland		1	H6
Saxifragaceae	<i>Astilbe thunbergii</i> 'Straussfeder'	Thunberg-astilbe/Tunbergspir 'Straussfeder'	Japan/Kultivar fra Tyskland		1	H6
Saxifragaceae	<i>Astilbe thunbergii</i> Hybrid Group	Thunberg-astilbe/Tunbergspir hybrid group	Japan/Hybrid		1	H6-7
Saxifragaceae	<i>Bergenia cordifolia</i> 'Rotblum'	Hjertebergblomst 'Rotblum'	Sibir/Kultivar		1	H5
Theaceae (Tebuskfamilien)	<i>Camellia sinensis</i> syn. <i>Thea sinensis</i>	Tebusk	Nordøst-India, Laos, Burma, Thailand, Vietnam, Kina, Sør-Japan		1	H1
Campanulaceae (Klokkefamilien)	<i>Campanula takesimana</i>	Koreaklokke	Korea		3	H6
Clethraceae	<i>Comus canadensis</i>	Canadaskrubebær	Nordlige Nord-Amerika, Nordøst-Asia		5	H5
Apiaceae (Skjermpantefamilien)	<i>Cryptotaenia japonica</i> 'Atropurpurea'	Mitsuba 'Atropurpurea'	Japan/Kultivar		1	H4
Caryophyllaceae (Nellikfamilien)	<i>Dianthus japonicus</i>	Nellik	Japan		1	H1

Rosaceae	<i>Filipendula camtschatica</i>	Kjempemjødurt	Japan, Mandsjuria, Kamtsjakt	Norge	1	H7
Geraniaceae (Storkenebbfamilien)	<i>Geranium soboliferum</i> var. <i>hakusanensis</i>	Storkenebb	Japan		1	H2?
Ranunculaceae	<i>Glaucidium palmatum</i> var. <i>leucanthum</i>	Japanskogssvalmue	Japan – Hokkaido, Honshu		1	H6?
Xanthorrhoeaceae (Aloefamilien)	<i>Hemerocallis middendorffii</i>	Amurdaglili	Øst-Russland, Nord-Kina, Korea, Japan		1	H4
Xanthorrhoeaceae	<i>Hemerocallis minor</i>	Daglili	Sibir, Mongolia, Kina, Korea		1	H4
Xanthorrhoeaceae	<i>Hemerocallis nana</i>	Daglili	Kina – Vest-Yunnan		2	H1
Asparagaceae (Aspargesfamilien)	<i>Hosta sieboldiana</i>	Doggbladlili/Dogghosta	Japan		2	H5
Saururaceae (Saururaceae-familien)	<i>Houttuynia cordata</i>	Kameleonplante	Øst-Asia, Japan	Norge	1	H1
Papaveraceae (Valmuefamilien)	<i>Hylomecon japonica</i>	Gullkopp	Japan, Nordøst-Kina, Korea		1	H4-5
Hydrangeaceae	<i>Kirengeshoma palmata</i>	Månestråle	Japan		3	H4
Asparagaceae	<i>Liriope platyphylla</i> syn. <i>muscaris</i>	Liriope	Japan, Kina, Taiwan	Japan	1	H3
Araceae (Myrkonglefamilien)	<i>Lysichiton camtschaticensis</i>	Asiatisk skunk-kalla/Vannbanan/Hvit skunkkalla	Nordøst-Asia		1	H5
Primulaceae (Nøkleblomfamilien)	<i>Lysimachia clethroides</i>	Hvit fredløs/japansk fredløs	Japan, Korea, Nord-Kina	Japan	1	H5
Lythraceae (Kattehalefamilien)	<i>Lythrum anceps</i>	Kattehale	Japan		1	H4-5?
Papaveraceae	<i>Macleaya microcarpa</i>	Fjærvalmue	Kina		1	H3
Boraginaceae (Rubladfamilien)	<i>Omphalodes verna</i>	Vårkjærminne/vårforglemmegei	Sentral- og Sørøst-Europa		1	H7
Buxaceae (Buksbomfamilien)	<i>Pachysandra terminalis</i>	Vinterglans	Japan, Nord-Kina		2	H5
Buxaceae	<i>Pachysandra terminalis</i> 'Green Carpet'	Vinterglans 'Green Carpet'	Japan/Kultivar		3	H4
Paeoniaceae	<i>Paeonia lactiflora</i> 'Monsieur Martin Cahuzac'	Silkepeon 'Monsieur Martin Cahuzac'	Øst-Russland, Kina, Japan, Korea, Mongolia/Kultivar fra Frankrike		1	H6
Paeoniaceae	<i>Paeonia lactiflora</i> 'Philippe Rivoire'	Silkepeon 'Philippe Rivoire'	Øst-Russland, Kina, Japan, Korea, Mongolia/Kultivar fra Frankrike		1	H6-7?
Paeoniaceae	<i>Paeonia lactiflora</i> 'The Mighty Mo'	Silkepeon 'The Mighty Mo'	Øst-Russland, Kina, Japan, Korea, Mongolia/Kultivar fra USA		1	H6-7?
Campanulaceae	<i>Platycodon</i> 'Hakone Double Blue'	Ballongblomst	Kina, Japan, Korea, Øst-Sibir/Kultivar		1	H3
Campanulaceae	<i>Platycodon grandiflorus</i>	Flatklokke	Kina, Korea, Japan og Øst-Sibir		1	H4
Polemoniaceae (Fjellflokkfamilien)	<i>Polemonium yezoense</i> 'Purple Rain Strain'	Flokk 'Purple Rain Stain'	Japan/Kultivar		1	H4
Primulaceae	<i>Primula japonica</i>	Japannøkleblom	Japan		1	H4
Primulaceae	<i>Primula japonica</i> 'Deluxe Mixture'	Japannøkleblom 'Deluxe Mixture'	Japan/Kultivar		3	H4
Caryophyllaceae	<i>Silene keiskei</i>	Silene	Japan		1	H1
Ranunculaceae	<i>Thalictrum rochebrunianum</i>	Fagerfrøstjerne	Japan		3	H6

Fabaceae (Erteblomstfamilien)	<i>Thermopsis lanceolata</i>	Ertelupin	Sibir, Alaska, Japan, Korea	1	H6
Liliaceae (Liljefamilien)	<i>Tricyrtis hirta</i> 'Miyazaki'	Skyggelilje 'Miyazaki'	Japan/Kultivar	2	H1
Violaceae (Fiolfamilien)	<i>Viola comuta</i> 'Bowles Black'	Hagefiol/Homfiol 'Bowles Black'	Europa/Kultivar	1	H6
Violaceae	<i>Viola sororia</i> 'Freckles'	Søsterfiol 'Freckles'	Nord-Amerika/Kultivar	1	H4

Løk og knoller

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Cannaceae (Cannafamilien)	<i>Canna indica</i> syn. <i>Canna edulis</i>	Canna	Karibia, tropisk Amerika		1	Knollene overvintres inne
Iridaceae (Sverdliljefamilien)	<i>Iris bulleyana</i>	Iris	Kina	Kina	1	H4
Iridaceae	<i>Iris ensata</i> 'Rose Queen'	Tvillingiris/Japansk iris 'Rose Queen'	Japan/Kultivar		2	H3
Iridaceae	<i>Iris ensata</i> 'Sensation'	Tvillingiris/Japansk iris 'Sensation'	Japan/Kultivar		1	H3
Iridaceae	<i>Iris ensata</i> syn. <i>kaempferi</i>	Tvillingiris/Japansk iris	Japan		7	H4
Iridaceae	<i>Iris laevigata</i>	Glansiris/Sumpiris	Øst-Asia		1	H1
Iridaceae	<i>Iris maackii</i>	Iris	Nordøst-Kina, Øst-Russland	Russland	1	H1?
Iridaceae	<i>Iris nertschinskia</i>	Iris	Sørøst-Russland, Korea, Japan	Japan	1	H6?
Iridaceae	<i>Iris sikkimensis</i>	Iris	Kina/India - Sikkim		1	H1-6?

Bregner

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Pteridaceae (Hestesprengfamilien)	<i>Adiantum pedatum</i>	Frilandsadiantum/Fotjomfruhår/ Fotadiantum	Nord-Amerika, Øst-Asia, Himalaya, Japan		2	H4
Athyriaceae/Woodsiaceae (Storburknefamilien)	<i>Athyrium niponicum</i> 'Metallicum'	Orientburkne 'Metallicum'	Japan/Kultivar		4	H1
Athyriaceae/Woodsiaceae	<i>Athyrium niponicum</i> var. <i>pictum</i> 'Ursula's Red'	Orientburkne 'Ursula's Red'	Japan/Kultivar		2	H2
Dryopteridaceae (Stortelgfamilien)	<i>Dryopteris erythrosora</i>	Japanskjoldtelg	Øst-Asia		2	H1
Onocleaceae (Strutsevingfamilien)	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	Strutseving	Tempererte områder i nordlige halvkule	Norge	1	H8
Onocleaceae	<i>Onoclea sensibilis</i>	Perlebregne	Øst-Russland, Kina, Korea, Japan, Nord-Amerika		1	H4
Osmundaceae (Kongsbregnefamilien)	<i>Osmunda regalis</i>	Kongsbregne	Alle kontinenter		2	H4
Dryopteridaceae	<i>Polystichum lonchitis</i>	Taggbregne	Tempererte områder i nordlige halvkule	Norge	1	H8

Prydgress

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelsesland	Antall	Herdighet
Cyperaceae (Starrfamilien, halvgrasfamilien)	<i>Carex ciliatmarginata</i> 'Shimi-nishiki'	Starr 'Shimi-nishiki'	Japan/Kultivar		1	H1-3?
Cyperaceae	<i>Carex conica</i> 'Snowline'	Starr 'Snowline'	Japan/Kultivar		1	H1
Cyperaceae	<i>Carex dolichostachya</i> 'Kaga-nishiki'	Starr 'Kaga-nishiki'	Japan		1	H1
Cyperaceae	<i>Carex morrowii</i> 'Aureovariegata'	Japanstarr 'Aureovariegata'	Japan/Kultivar		1	H4
Cyperaceae	<i>Carex morrowii</i> 'Irish Green'	Japanstarr 'Irish Green'	Japan		1	H4
Cyperaceae	<i>Carex morrowii</i> 'Variegata'	Japanstarr 'Variegata'	Japan/Kultivar		1	H4
Poaceae (Grasfamilien)	<i>Glyceria maxima</i>	Kjempesøtgress	Europa, Sentral- og Vest-Asia		1	H4
Poaceae	<i>Hakonechloa macra</i>	Hakonegress	Japan		5	H5
Poaceae	<i>Hakonechloa macra</i> 'Albostriata'	Hakonegress 'Albostriata'	Japan/Kultivar		4	H1
Poaceae	<i>Hakonechloa macra</i> 'Nicolas'	Hakonegress 'Nicolas'	Japan/Kultivar fra Frankrike		1	H1
Poaceae	<i>Imperata cylindrica</i> 'Red Baron'	Japansk blodgress/bomullsgress/ Kogongress 'Red Baron'	Japan/Kultivar		1	H1
Poaceae	<i>Miscanthus sinensis</i> 'Early Hybrids'	Silkekinagress 'Early Hybrids'	Japan/Kultivar		1	H3
Asparagaceae	<i>Ophiopogon bodinieri</i>	Ophiopogon	Kina		1	H2?
Asparagaceae	<i>Ophiopogon japonicus</i>	Ormeskjegg	Japan		2	H2?
Asparagaceae	<i>Ophiopogon japonicus</i> 'Nana'	Ormeskjegg 'Nana'	Japan/Kultivar	Japan	2	H2?
Asparagaceae	<i>Ophiopogon planiscapus</i> 'Nigrescens'	Ormeskjegg 'Nigrescens'	Japan/Kultivar		1	H2

Bambus

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Poaceae	<i>Phyllostachys aureosulcata</i> flere var.	Forbambus, Gulfurebambus	Nordøst-Kina	Kina	1	H3
Poaceae	<i>Phyllostachys aureosulcata</i> 'Spectabilis'	Forbambus, Gulfurebambus 'Spectabilis'	Nordøst-Kina/Kultivar		1	H2
Poaceae	<i>Phyllostachys bissetii</i>	Bisset-bambus	Kina		1	H3
Poaceae	<i>Pleiblastus fortunei</i>	Dvergbambus	Japan		1	H4

Mose

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Lepidoziaceae (Krekmoserfamilien)	<i>Bazzania trilobata</i>	Storsylte	Tempererte og boreale områder i nordlige halvkule			
Dicranaceae (Sigdmosefamilien)	<i>Dicranum scoparium</i>	Ribbesigd	Nordlige halvkule, Oseania			
Dicranaceae	<i>Dicranum spp.</i>	Sigdmose	Alle kontinenter			H8
Hylocomiaceae (Husmosefamilien)	<i>Hylocominum splendens</i>	Etasjemose	Tempererte og boreale områder i nordlige halvkule			
Lembophyllaceae (Lembophyllaceae-familien)	<i>Isoetecium myosuroides</i>	Musehalemose	Vestlige og østlige deler av Nord-Amerika, Vest-Europa			
Plagiotheciaceae (Plagiotheciaceae-familien)	<i>Plagiothecium undulatum</i>	Kystjåmose	Alle kontinenter			
Hylocomiaceae	<i>Pleurozium schreberi</i>	Furumose	Boreale skoger i Canada, Skandinavia og nordlige deler av Russland			
Polytrichaceae (Bjørnemosefamilien)	<i>Pogonatum umigerum</i>	Krukkemose/Vegkrukkemose	Tempererte og boreale områder i nordlige halvkule			
Polytrichaceae	<i>Polytrichum commune</i>	Storbjørnemose/Vanlig bjørnemose	Temp. og boreale områder i nordlige halvkule, New Zealand, Australia			H8
Polytrichaceae	<i>Polytrichum formosum</i>	Kystbjørnemose	Alle kontinenter			H8
Polytrichaceae	<i>Polytrichum juniperinum</i>	Einemose/Einerbjørnemose	Alle kontinenter			H8
Pylaisiaceae (Pylaisiaceae-familien)	<i>Ptilium crista-castrensis</i>	Fjærmose	Boreale skoger i Canada og Nord-Europa			
Hylocomiaceae	<i>Rhytidiadelphus loreus</i>	Kystkransmose	Bartrærskoger langs kysten i Nord-Amerika og Europa			
Hylocomiaceae	<i>Rhytidiadelphus squarrosus</i>	Engmose	Eurasia og Nord-Amerika			
Hylocomiaceae	<i>Rhytidiadelphus triquetrus</i>	Storkransmose	Boreale skoger i nordlige halvkule			
Scapaniaceae (Tvebladmoserfamilien)	<i>Scapania gracilis</i>	Kystvedbladmose	Langs kysten i nordlige halvkule			
Thuidiaceae (Tujamosefamilien)	<i>Thuidium tamariscinum</i>	Tujamose/Stortujamose	Alle kontinenter			

Vedlegg 2: Planteliste Drammens museum

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Sapindaceae (Såpebærfamilien)	<i>Acer palmatum</i>	Viftelønn	Taiwan, Øst-Kina, Korea, Japan	Norge	2	H4
Ericaceae (Lyngfamilien)	<i>Calluna vulgaris</i>	Røsslyng	Europa	Norge	4	H8
Dicranaceae (Sigdmosefamilien)	<i>Dicranum spp.</i>	Sigdmose	Alle kontinenter	Norge		H8
Iridaceae (Sverdliljefamilien)	<i>Iris chrysographes</i>	Stråleiris	Sør-Kina, Myanmar			H7
Cupressaceae (Syppressfamilien)	<i>Juniperus communis</i> 'Eirik'	Einer 'Eirik'	Tempererte områder i nordlige halvkule/Bjerdal i Sogn og Fjordane	Norge	1	H6
Cupressaceae	<i>Juniperus communis</i> 'Tyrhans'	Einer 'Tyrhans'	Tempererte områder i nordlige halvkule/Vestfold	Norge	1	H6-7
Onocleaceae (Strutsevingfamilien)	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	Strutseving	Tempererte områder i nordlige halvkule	Norge	8?	H8
Pinaceae (Furufamilien)	<i>Pinus sylvestris</i>	Vanlig furu	Europa, Sibir, Øst-Asia	Norge	8	H8
Polytrichaceae (Bjørnemosefamilien)	<i>Polytrichum spp.</i>	Bjørnemose	Temp. og boreale områder i nordlige halvkule, New Zealand, Australia	Norge		H8
Ericaceae	<i>Rhododendron</i> 'Himalaya'	Japanasalea/Japanrhododendron 'Himalaya'	Japan, Kina, Korea, Taiwan, Filippinene, Vietnam/Japan			H4
Crassulaceae (Bergknappfamilien)	<i>Sedum spp.</i>	Bergknapp	Nordlige halvkule	Norge		H4-5
Taxaceae (Bartindfamilien)	<i>Taxus baccata</i>	Bartind	Europa	Norge	1	H5

Vedlegg 3: Planteliste Diakonhjemmet sykehus

Botanisk familie	Vitenskapelig navn	Norsk navn	Naturlig utbredelse	Individets opprinnelses-land	Antall	Herdighet
Sapindaceae (Såpebærfamilien)	<i>Acer palmatum</i>	Viftelønn	Taiwa, Øst-Kina, Korea, Japan		1	H4
Betulaceae (Bjørkefamilien)	<i>Alnus ssp.</i>	Or	Nord-Afrika, Europa, Kaukasus, Sibir		1	H3-5
Saxifragaceae (Slidrefamilien)	<i>Astilbe ssp.</i>	Spir	Øst-Asia		10+	H3-7
Hydrangeaceae (Hortensiafamilien)	<i>Hydrangea macrophylla</i>	Storbladhortensia	Japan		2-3?	H3
Cupressaceae (Syppressfamilien)	<i>Juniperus communis</i>	Einer	Tempererte områder i nordlige halvkule		4	H5
Onocleaceae (Strutsevingfamilien)	<i>Matteuccia struthiopteris</i>	Strutseving	Tempererte områder i nordlige halvkule		10+	H8
Nothofagaceae (Sydbøkfamilien)	<i>Nothofagus antarctica</i>	Kanelsørbøk	Chile, Argentina		1	H4
Pinaceae (Furufamilien)	<i>Pinus sylvestris</i>	Vanlig furu	Europa, Sibir, Øst-Asia		1	H8
Rosaceae (Rosefamilien)	<i>Prunus ssp.</i>	Kirsebær	Japan		1	H4-5
Ericaceae (Lyngfamilien)	<i>Rhododendron ssp.</i>	Asalea/Rhododendron	Øst-Asia		3-4?	H1-5
Rosaceae	<i>Sorbus ssp.</i>	Asal (rognasal?)	Norge, Sverige, Finland, Latvia		1	H4

Vedlegg 4: Skjema for analyse av japansk inspirerte anlegg

Anvendelse/type:

.....

Vegetasjon

.....

Vann

.....

Stein

.....

Grus

.....

Andre elementer (steinlykter, paviljong+)

.....

Grenser	Hekk	Trerekke	Gjerde	Mur
Romlighet	Innestengt	Avgrenset	Åpen	Eksponert
Formspråk	Geometrisk	Organisk		
Linjer	Rette	Kantede	Bøyde	Kurvede
Variasjon	Uniform	Enkel	Variert	Kompleks
Fargepalett	Dempet	Fargerik	Sterke kontraster	Svake kontraster
Skala	Intim	Liten	Mellom	Stor
Perseptuelle kvaliteter	Følelser	Duft	Syn	Hørsel
Tilpasset årstid	Vinter	Vår	Sommer	Høst
Tilhørighet	Sterk	Mellom	Svak	Ingen
Lånt landskap	Ingen	Lite	Mellom	Mye

Vedlegg 5: Spørreskjema for visuell analyse

Anvendelse/bakgrunn:

- o Hva slags type anlegg er det? Palasshage, park, privathage?
- o Hvem er eier/oppdragsgiver? Privatperson, kommune, museum?
- o Hva ønsket byggherren seg? En parkeringsplass, en kirkegård, en slottshage eller en paradisiske tilstand?
- o Når ble den anlagt?
- o Hva dreier anlegget seg om?
- o Hvilken historisk verdi har verket?
- o Hvilket problem løser verket?
- o Kan valgene ha hatt betydning for meningsinnholdet?
- o Er det skapt til et bestemt klimatisk/geografisk område?
- o Hvilket tidspunkt på døgnet, eller tid på året er den skapt for?
- o Er hagen laget for å underholde, oppdra, undervise eller forklare?
- o Er hagen laget for en spesiell anledning?
- o Har hagen noen funksjon som sosial møteplass?
- o Hva er kunstnerens selvstendige bidrag?

Følelser:

- o Hvilke umiddelbare følelser gir anlegget?
- o Vekker det minner?
- o Hvordan er lydbildet? Er det mye støy, eller stillhet?
- o Gir lydene noe til anlegget? Vekker det tanker eller følelser?
- o Reflekterer lydene, eller fortsetter de i det uendelige?
- o Hva er mest iøynefallende i hagen? Er det de praktiske og funksjonelle løsningene, eller den estetiske bearbeidelsen?
- o Ser man hagen fra ulike perspektiv og høyder?

Materialer:

- o Hva slags grunnelementer er brukt?
- o Hvilke materialer er den laget av?
- o Hva er stofflig karakter?
- o Hva slags bed, flisefelter, trær, master, vegetasjon, basseng, murer og bygninger – møbler i overfør og bokstavelig betydning er det i hagen?
- o Er rommets overflater/tekstur harde, bløte, blanke, ru, grå eller grønne?
- o Hva er komponentenes kjennetegn og karakter?
- o Gir materialene inntrykk av hardhet eller noe mykt?
- o Hvilke estetiske egenskaper har furu, stein, tre og bambus osv?
- o Er materialene modellert, støpt, hugget, sveiset, smidd, sydd eller skåret?
- o Hva slags gulvbelegg har rommene?
- o Hvilke plantearter og steinsorter er brukt?
- o Hvilken betydning har disse for anlegget?
- o Er de hentet lokalt eller fra utlandet?
- o Hvilken type terreng består området av? Er det kupert?

Komposisjon:

- o Hva slags komposisjon er brukt?
- o Er komposisjonen enkel eller sammensatt? Variert?
- o Er vegetasjon tilfeldig plassert eller satt opp i et mønster?
- o Er de plantet i rekke, punkt, raster eller grid? (Grid kan referere til likhet, demokrati, uendelighet, takstfasthet og anonymitet)
- o Er språket i hagen rasjonalitet, repetisjon, uendelighet, mangfoldighet, ensformighet, orden, uorden, klarhet?
- o Er bildeflaten organisert geometrisk fritt eller tilfeldig?
- o Dominerer enkelte former over andre?
- o Danner komposisjonselementene en felles visuell rytme?
- o Er det symmetrisk eller asymmetrisk balanse i bilde? Eller har hagen balanse?
- o Blir enkeltformer gjentatt eller variert? Finnes det kontraster?
- o Har bildets komposisjon ett eller flere oppmerksomhetspunkter?
- o Hvordan er hagens enkelte deler organisert i forhold til hver andre og helheten?

- o Er det mye kontraster i hagen?
- o Er hagen komponert med horisontale, vertikale, eller diagonale hjelpelinjer?
- o Gir hagen inntrykk av massive tunge former, eller lette og luftige former?
- o Er det mange eller få enkeltdeler eller enheter i bildet? Er de store eller små? Er formene jevne eller ujevne? Eller danner de et mønster eller et system?
- o Ligger vekten eller konsentrasjonen i sentrale eller perifere deler av bildeflaten?
- o Er hagen komponert med vekt på motsetninger? (stor/liten, varm/kald, blank/matt, skarp/myk, lys/mørk, tung/lett, rett/krum)

Romlighet:

- o Hva slags rombehandling/inndeling er brukt?
- o Er rommet oppdelt, helt, lukket eller åpent? Hvilke typer rom er det?
- o Hvilke følelser gir de ulike rommene?
- o Er veggene brutt, gulvet flatt, terrassert, bulet, skrått eller foldet?
- o Er hagen tilpasset miljøet rundt?
- o Består hagen av ett eller flere volumer?
- o Hvordan er forholdet mellom tomt og eksteriør?
- o Hvordan er hovedfasaden i forhold til bygningens bakside og sidevegger?
- o Hvordan er inngangspartiet markert?
- o Hvordan er grunnplan og rommenes fordeling og relasjoner?
- o Hvordan er forholdet mellom gulv og takhøyde?
- o Hvordan er forholdet mellom rommenes bruksfunksjon og plasseringen i bygget?
- o Hvordan er rommene relatert til hverandre?
- o Har hagen en markert frontside, eller kan den sees fra mange eller alle sider?
- o Krever hagen at betrakteren ser på den fra en bestemt vinkel og avstand eller fra et bestemt ståsted?
- o Har hagen et eller flere oppmerksomhetspunkter, som visuelt tiltrekker seg oppmerksomhet?

- o Hvilke virkemidler har kunstneren benyttet for å oppnå denne fokuseringen?
- o Hva slags landskap er det? (uberørt naturlandskap, kulturlandskap og industrilandskap)
- o Hvor stort utsnitt av naturen blir gjengitt i verket? (panoramautsikt, skoginteriør)
- o Ser betrakteren landskapet fra et høyt eller lavt ståsted?
- o Hvor langt kan man se? (Horisont eller kort avstand)
- o Inneholder landskapet bygninger eller ruiner?
- o Hvilken tematisk og romlig funksjon har disse?
- o Hvordan er forholdet mellom jord og himmel, horisontlinje og perspektiv?
- o Hva karakteriserer landskapet, det nøytrale, det intime, det pastorale, det dramatiske, det skremmende eller det sublime?

Form:

- o Hva slags formbehandling er brukt?
- o Er formene jevne eller ujevne? Eller danner de et mønster eller system?
- o Er formene organiske eller geometriske?
- o Finnes det rette akser eller et planlagt mønster for bevegelse?
- o Har gulvbelegget tydelige eller utydelige linjer? Tykke, tynne, kantete, buete, vesentlige eller uvesentlige?
- o Hvilke former har vegetasjonen?
- o Dominerer linjene eller flatene?
- o Er bildet preget av konturlinjer?
- o Er linjene retningsdefinert?
- o Danner linjene bestemte mønstre eller skraveringer?
- o Har kunstneren benyttet optiske korreksjoner?
- o Hvordan er størrelsesforholdene mellom de enkelte delene av hagen avpasset?
- o Gir størrelsesforholdene et bestemt estetisk uttrykk?
- o Glir formene/volumene i hagen organisk over i hverandre, eller er de holdt fra hverandre?
- o Finnes det konflikter mellom to eller flere formale elementer i hagen, for eksempel harmoni som trues av disharmoni, i farger, former eller plan?

- o Gir bildet en illusjon av bevegelse?
- o Med hvilke virkemidler har kunstneren oppnådd dette?
- o Tar det lang eller kort tid som betrakter å oppfatte hagen visuelt?
- o Må betrakteren bevege seg for å få oversikt over hagens helhet?
- o Med hvilke virkemidler har kunstneren oppnådd en bestemt stemning og uttrykk? (lys, skygge, farger, rommets organisering)

Farger:

- o Hva slags fargeskala er brukt?
- o Er fargene lyse eller mørke? Mange eller få farger? Valører og intensitet?
- o Er fargene naturlige, subjektive, ekspressive, symbolske eller dekorative?
- o Dominerer noen enkeltfarger?
- o Finnes det fargekontraster, komplementærfarger eller analoge farger?
- o Danner fargene et system? En triade av gult, rødt og blått?
- o Domineres fargen av sekundærfarger eller tertiærfarger?
- o Danner fargene store felt?
- o Har hagen beholdt samme farge som det materialet den er laget av?
- o Har fargene en spesiell betydning for hva hagen forestiller?
- o Er hagen preget av formkontraster, fargekontraster eller lyskontraster?
- o Har hagen en blank, lysreflekterende overflate eller en matt overflate som absorberer lyset?
- o Hvordan er fargebruken i forhold til området rundt?
- o Hvilken lyskilde er den primære? Sol, kunstig lys, stearinlys?
- o Hvordan påvirker lyskilden på dagtid vs. natt? Gir det en annen stemning?
- o Er det noe kontrast mellom lys og skygge?
- o Har skyggene oppgave om å skape en illusjon, eller tydeliggjøre form og rom?

Symbolikk og motiv:

- o Hva er fremstilt?
- o Er det hentet fra bibelen, klassisk litteratur, mytologi eller hverdagslivet?
- o Har hagen noen attributter, med symbolske verdier?
- o Fremstiller hagen en øyeblikksskildring eller evighetsskildring?
- o Gjengir bildet en nøytral nåtidsskildring?
- o Finnes det flere tidsplan og handlinger i bilderommet?
- o Hvordan kan man eventuelt fremstille flere handlinger og tidsplan i hagen?
- o Hva er hagens motiv, komposisjon og fysiske utførelse?
Historisk, religiøs, symbolsk?
- o Er motivet hentet fra hverdagslivet? Arkitektonisk, fra en gjenstand, et menneske eller et landskap?
- o Hva forteller hagen i seg selv, historisk, natur- og menneskesyn, verdensbildet?
- o Er motivet hentet utenfra, eller fra kunstnerens indre tilstand?
- o Inneholder hagen flere delmotiver? I så fall hvilket er dominerende?

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway